

KINDERARBEID IN NEDERLAND IN 2005

- eindrapport -

drs. R. Tap
drs. J.J. van der Wel
dr. P.H. Renooy

Amsterdam, november 2005
RegioPlan publicatienr. 1292

RegioPlan Beleidsonderzoek
Nieuwezijds Voorburgwal 35
1012 RD Amsterdam
Tel.: 020 - 5315315
Fax : 020 - 6265199

Onderzoek uitgevoerd door RegioPlan Beleids-
onderzoek in opdracht van het Ministerie van
Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

VOORWOORD

“Ik zit op film”, zei één van de kinderen die spraken in het voorliggende onderzoek. Hiermee verwoordde hij dat hij zijn optreden in een speelfilm niet zag als werk, maar als sport. Het was duidelijk dat de wetgeving omtrent arbeid door kinderen niet aansloot bij zijn belevingswereld, zijn waarden en zijn normen aangaande werken.

Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid wilde graag weten of er ook in meer algemene zin sprake is van een discrepantie tussen wet- en regelgeving aangaande kinderarbeid en de opvattingen daarover in de samenleving. Hoe beleeft men de regels en de ruimte die zij laten, zijn er veranderingen wenselijk en zo ja, in welke richting?

RegioPlan heeft met veel plezier dit onderzoek uitgevoerd. Het past in onze traditie, die al in 1989 begon met een uitgebreid onderzoek naar kinder- en jeugdarbeid in Nederland. Ook dit keer zijn we op een plezierige en deskundige wijze begeleid door een commissie namens het Ministerie van SZW, bestaande uit:

De heer W.T. (Wilco) de Graaf (Directie Arbeidsverhoudingen)
Mevrouw B. (Belkiz) Tukul-Kara (Directie Arbeidsverhoudingen)
De heer D.J.J. (Dick) Korver (Arbeidsinspectie)
De heer R.J.E.M. (Rene) Prevo (Arbeidsinspectie)
De heer A. (Adriaan) Weber (Directie Arbeidsomstandigheden)

Ook veel betrokkenen bij kinderarbeid hebben enthousiast meegewerkt, ouders, werkgevers, leraren, producenten, castingbureaus en andere deskundigen hebben ons geholpen met het project.

Het onderzoek was echter niet mogelijk geweest zonder de inbreng van de jongeren zelf. We spraken er meer dan honderd en allemaal spraken ze honderd uit over hun baantje. We waren soms verbijsterd, soms vertederd, maar hadden steeds een luisterend oor voor hun verhalen. Het eindrapport ligt nu voor u. Het is geschreven door Ruud Tap en Jacob van der Wel.

Piet Renooy
Projectleider

INHOUDSOPGAVE

Managementsamenvatting	I
1 Inleiding	1
1.1 Achtergrond in het kort	1
1.2 Vraagstelling	1
1.3 De vraagstelling nader bekeken	3
1.4 Onderzoeksaanpak	5
1.5 Leeswijzer	11
2 Kinderen over kinderarbeid	13
2.1 Het beeld	13
2.2 De kinderen aan het woord over hun werk	20
2.3 Kunstkinderen aan het woord	34
2.4 School en werk, school of werk?	40
2.5 Samenvatting en conclusies	43
3 Ouders over kinderarbeid	47
3.1 De baantjes van de kinderen	47
3.2 Ouders over de regelgeving	52
3.3 Ouders over kunstkinderen	56
3.4 Samenvatting en conclusies	61
4 Werkgevers over kinderarbeid	63
4.1 Werkgevers over reguliere kinderarbeid	63
4.2 Werkgevers over arbeid voor kunstkinderen	70
4.3 Samenvatting en conclusies	81
5 Conclusies	85
5.1 Actualiteit van de wetgeving	85
5.2 Aanpassingen in de regels	90
Literatuur	93
Bijlagen	95
Bijlage 1 Tabellen bij hoofdstuk 2 en hoofdstuk 3	97
Bijlage 2 Kinder- en jeugdarbeid aan strenge regels gebonden	99

MANAGEMENTSAMENVATTING

Aanleiding

Al sinds het Kinderwetje van Van Houten uit 1874 wordt in Nederland het werken door kinderen aan banden gelegd. Kinderen dienen niet door werk belemmerd te worden in hun schoolgang en zij moeten beschermd worden tegen schadelijke effecten van arbeid en tegen gevaarlijke werksituaties. Hiervoor is een stelsel van wet- en regelgeving omtrent arbeid door kinderen van kracht, afgeleid van de normeringen voor volwassenen en ten dele voorgeschreven door Europese regelgeving. Eerder onderzoek (het Nibud en de Arbeidsinspectie) laat zien dat er met de regels omtrent kinderarbeid nogal eens de hand wordt gelicht.

Onderzoek

Een mogelijke oorzaak dat regels niet gerespecteerd worden, is dat de maatschappelijke opvattingen en inzichten aangaande kinderarbeid en de wetgeving uiteen zijn gaan lopen. Indien dat het geval is, moet men nagaan of en in hoeverre aanpassing van de wetgeving wenselijk en (binnen de kaders van de Europese regelgeving) mogelijk is. Het voorliggende rapport is de neerslag van een onderzoek naar deze thematiek. De hoofdvragen luiden:

1. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de afbakening van de verboden en toegestane werkzaamheden voor kinderen? (reguliere kinderarbeid)*
2. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de normen en afbakening van werkzaamheden die wel en niet zijn toegestaan voor kunstkinderen?*

Kern van het onderzoek waren gesprekken met kinderen, ouders, werkgevers en overige deskundigen. Daarnaast is meer kwantitatieve informatie verkregen via vragenlijsten onder ongeveer 700 kinderen en 300 ouders. Hieronder presenteren we de belangrijkste bevindingen uit het onderzoek.

Achtergrond: kinderen en hun werk

- Ruim de helft van de ondervraagde kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar heeft een baantje. Dat percentage is wat lager bij de 12- en 13-jarigen, en neemt toe met de leeftijd. Dit beeld is grotendeels conform het onderzoek van het Nibud.
- Tussen de bezochte scholen bestaan grote verschillen in 'arbeidsparticipatie' van de leerlingen. Of kinderen een baantje hebben, hangt af van variabelen als geslacht, schooltype, regio en achtergrond van de leerling.
- Meest genoemde baantjes zijn folders of huis-aan-huisbladen rondbrengen, oppassen en klussen in en om het huis.

- De baantjes die kinderen doen, beschouwen zichzelf of hun ouders niet altijd als “*arbeid*”. Bij reguliere kinderarbeid geldt dat voor oppassen, klussen en een handje helpen in het ouderlijk bedrijf. De meeste kunstkinderen zien al hun werk in eerste plaats als hobby.
- Er wordt veel zwart gewerkt. Hiermee bedoelen we dat kinderen werkzaamheden doen die ze gezien hun leeftijd volgens de regelgeving niet mogen, of waarbij niet wordt voldaan aan verplichtingen uit de sociale verzekerings- en/of belastingwetgeving.

Reguliere kinderarbeid

- Uit de interviews blijkt dat alle partijen het uitgangspunt van de regelgeving onderschrijven dat kinderen beschermd moeten worden tegen de nadelige gevolgen van arbeid.
- De vertaling van dit uitgangspunt in de algemene regelgeving strookt in grote lijnen met de ideeën van kinderen, van ouders én van werkgevers. Zonder dat men de regelgeving in detail kent, worden zware of gevaarlijke klussen bijvoorbeeld nauwelijks aan kinderen uitbesteed.
- Het maximumaantal uren (per dag en/of per week) dat kinderen ‘reguliere kinderarbeid’ mogen verrichten, wordt regelmatig overschreden. Kinderen doen ook werk dat zij op grond van hun leeftijd niet mogen doen, of werk dat niet valt onder ‘niet-industriële hulpwerk van lichte aard’. Deze bevindingen komen overeen met de bevindingen van de Arbeidsinspectie.
- Ondanks het gegeven dat de regels nogal eens worden overtreden, leidt dit er zelden toe dat de uitgangspunten van de regelgeving in het gedrang komen. Slechts in een enkel geval ondervindt de schoolgang van een kind hinder door het bijbaantje, bijvoorbeeld omdat het kind te veel uren op schooldagen werkt en daardoor het huiswerk niet kan maken. Hoewel kinderen werk doen dat niet is toegestaan, komt het (fysieke of psychische) welbevinden van de kinderen daardoor niet vaak in gevaar. Een paar kinderen melden wel eens te kampen met stress. Dit heeft meestal te maken met werken met klanten, bijvoorbeeld in een winkel of in een restaurant.

Aanbevelingen

- Ondanks de vele overtredingen die erop plaatsvinden, is de wetgeving voor de reguliere kinderarbeid in grote lijnen een adequaat kader om tegemoet te komen aan de breed gedragen wens kinderen te beschermen tegen negatieve gevolgen van werk, en toch mogelijkheden te bieden voor het opdoen van werkervaring.
- Uit de interviews komen geen eenduidige aanwijzingen voor radicale aanpassingen van regelgeving. Een voorbeeld van een verandering die men eventueel zou willen, is de versoepeling van de zondagsrust. Kanttekening is evenwel dat internationale wet- en regelgeving hierbij een beperkend kader is. Daarnaast zou opnieuw gekeken kunnen worden naar de afbakening van het begrip klusjes in en rond het huis. Er is weinig begrip voor dat kinderen tijdens schooldagen wel klusjes in en rond het huis mogen doen (zoals oppassen

en folderen), maar dat dat ze geen ‘lichte, niet-industriële arbeid’ mogen verrichten (zoals bijvoorbeeld bessen plukken).

- Tijdens de gesprekken bleken de partijen niet erg bekend te zijn met de wet- en regelgeving rondom kinderarbeid. Mede gezien het aantal overtredingen ligt het voor de hand om de regelgeving nadrukkelijker voor het voetlicht te brengen. Gedacht kan worden aan foldermateriaal dat zich op de kinderen zelf richt (“*wat mag je nu eigenlijk voor werk doen*”) en dat ook via scholen verspreid kan worden.

Kunstkinderen

- Met de regelgeving voor de kunstkinderen hebben alle partijen moeite. Zowel kinderen en ouders als werkgevers en overige deskundigen (onder meer een ontwikkelingspsycholoog) zien de gestelde maxima aan dagen of uitvoeringen als knellend.
- Deze wet- en regelgeving voor kunstkinderen is meestal niet in overeenstemming te brengen met opname- of uitvoeringsschema’s en wijken af van de regelgeving in de ons omringende buitenland.
- Werkgevers blijken veel aandacht te geven aan de kinderen die in uiteindelijke producties terecht komen. In selectieprocedures wordt naast talent ook gekeken naar uithoudings- en doorzettingsvermogen. Tijdens de uitvoering van het werk wordt er vaak gezorgd voor een aparte kinderbegeleider.
- Ouders signaleren geen achteruitgang in de schoolprestaties van hun kinderen en zijn overwegend positief over het werk dat hun kinderen verricht hebben. Ouders hechten er veel waarde aan dat school niet onder het werk leidt en dat kinderen goed verzorgd worden op de set. Onder deze twee voorwaarden vindt men dat hun kinderen meer zouden mogen optreden dan nu wettelijk is toegestaan. Daarbij wordt wel de kanttekening geplaatst dat een zekere mate van spreiding gewenst is. Zo ziet een aantal ouders drie avonden per week optreden in een theater als te zwaar.
- Kinderen zien hun werk als hobby. Kinderen ervaren de werkomgeving vaak als erg plezierig. Voorzover wij kunnen beoordelen, ervaren de kinderen geen negatieve werkdruk. Met de spanning die men heeft voor een optreden op de Bühne of voor de camera, lijken ze te kunnen omgaan.

Aanbevelingen

- Uit interviews blijkt dat ouders, kunstkinderen, werkgevers en overige deskundigen bepaalde regels in de regelgeving aangaande kunstkinderen als te knellend ervaren. Dit komt doordat de wet en- en regelgeving onvoldoende aansluit op de dagelijkse opname- en uitvoeringspraktijk. Wij achten het derhalve zinvol om de wet- en regelgeving aangaande de arbeid voor kunstkinderen te verruimen, om het meer in lijn te brengen met de werkelijke situatie.

- Naast verruiming van wet- en regelgeving pleiten we voor meer zelfregulering. Concreet betekent dat het volgende. Het aantal werkdagen kan men versoepelen, zodat kinderen meer optreedmogelijkheden krijgen. Hierbij waakt een gekwalificeerde en onafhankelijke kinderbegeleider over het welzijn van het optredende kind. Om te komen tot een ‘standaardaanpak’ moet een draaiboek ontwikkeld worden over hoe om te gaan met kunst-kinderen. Dat laatste is ook belangrijk, omdat werkgevers met weinig ervaring met kunst-kinderen niet altijd goed weten waar ze op moeten letten.

1 INLEIDING

1.1 Achtergrond in het kort

Het jaartal 1874 staat met het Kinderwetje van Van Houten in het nationale geheugen gegrift als het moment waarop kinderarbeid in Nederland tot het verleden behoort. Vanaf dat moment is het werken van kinderen met steeds meer geboden en verboden omgeven. Vandaag de dag is het werken van kinderen alleen toegestaan indien het de ontwikkeling van kinderen niet bedreigt en de normale schoolgang niet verhindert. Daartoe is in de ‘Nadere regeling kinderarbeid’¹ nauwkeurig omschreven wat op dit punt wel en niet is toegestaan. Een aantal recente studies geeft echter indicaties dat de regelgeving over kinderarbeid in Nederland niet strikt wordt nageleefd. Sterker nog, de regels lijken op substantiële schaal te worden overtreden. Zo zou bijna één op de zes jongeren van nog maar 12 jaar al een bijbaantje hebben en heeft de Arbeidsinspectie overtredingen geconstateerd bij meer dan de helft van de bedrijven met werknemers van 13 tot 15 jaar.

Tegen deze achtergrond heeft het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid behoefte aan informatie over de mate waarin regels, die tot doel hebben kinderen te beschermen in arbeidssituaties, nog een goede afspiegeling zijn van de huidige opvattingen daarover van kinderen zelf, hun ouders en werkgevers. Het ministerie heeft daarom Regioplan Beleidsonderzoek gevraagd een onderzoek naar kinderarbeid uit te voeren.

1.2 Vraagstelling

De wet- en regelgeving rond kinderarbeid moet kinderen beschermen tegen belemmering van de schoolgang, gevaarlijke situaties en schadelijke effecten van arbeid.² Het nationale kader waarbinnen kinderen actief mogen zijn in arbeid, is gebaseerd op de volgende documenten:

---

¹ Regeling van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 13 december 1995, Directie Arbeidsverhoudingen, kenmerk AV/RV/95/2509, Staatscourant 1995, 246 (Beleidsregel ‘Nadere regeling kinderarbeid’).

² De bescherming tegen “belemmering van de schoolgang, gevaarlijke situaties en schadelijke effecten van arbeid”, is afkomstig uit de internationale regelgeving. Hoewel niet ‘letterlijk’ opgenomen in de Nederlandse regelgeving, is in de Memorie van Toelichting (MvT) ATW wel aangegeven dat werkzaamheden niet tijdens schooltijd mogen worden verricht. Arbeid wordt gezien als een extra belasting naast de normale belasting van kinderen, namelijk het volgen van onderwijs. Ook “gevaarlijke situaties en schadelijke effecten van arbeid” worden niet als zodanig genoemd in de MvT. Wel wordt aangegeven dat bij “niet-industriële (hulp)arbeid van lichte aard” in ieder geval geldt dat de werkzaamheden niet schadelijk mogen zijn voor de veiligheid en de lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van kinderen.

- de Arbeidstijdenwet (ATW);
- de ‘Nadere regeling kinderarbeid’;³
- de Arbeidsomstandighedenwet (Arbo) en -besluit;
- de ‘Beleidsregel niet-industriële hulparbeid van lichte aard’;⁴
- de Beleidsregel ‘Ontheffing verbod van kinderarbeid’.⁵

Aparte aandacht is er voor kinderen die artistieke arbeid verrichten, de zogenaamde ‘kunstkinderen’. Onder kunstkinderen verstaan we kinderen die bijvoorbeeld optreden in musicals, films of voor de televisie. Voor hen is in de regelgeving een enigszins afwijkend kader gecreëerd.

Gegeven de uitkomsten van eerder onderzoek (door het Nibud en de Arbeidsinspectie) stellen we vast dat er wel enig licht zit tussen de wetgeving en de realiteit. Mogelijk heeft dit te maken met veranderingen van maatschappelijke opvattingen en inzichten. Wanneer die opvattingen en inzichten veranderen, is het zaak na te gaan in hoeverre de wetgeving daar nog een adequate weerspiegeling van is en in hoeverre aanpassing in de wetgeving wenselijk en mogelijk is (gegeven internationale afspraken en verplichtingen). Dit thema staat centraal in het hier voorgestelde onderzoek.

De opdrachtgever heeft in de startnotitie twee hoofdvragen voor het onderzoek geformuleerd. Op basis van bovenstaande en de startnotitie formuleren we de volgende onderzoeksvragen:

1. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de afbakening van de verboden en toegestane werkzaamheden voor kinderen?*
2. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de normen en afbakening van werkzaamheden die wel en niet zijn toegestaan voor kunstkinderen?*

---

³ Regeling van minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 13 december 1995, Directie Arbeidsverhoudingen, kenmerk AV/RV/95/2509, Staatscourant 1995, 246 (Beleidsregel ‘Nadere regeling kinderarbeid’).

⁴ Regeling van minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 2 juli 1999, Directie Arbeidsverhoudingen, kenmerk AV/A&M/99/36842, Staatscourant 1999, 125 (Beleidsregel ‘Niet-industriële (hulp)arbeid van lichte aard’).

⁵ Regeling van minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 13 december 1995, Directie Arbeidsverhoudingen, kenmerk AV/RV/952549, Staatscourant 1995, 246 (Beleidsregel ‘Ontheffing verbod van kinderarbeid’), laatstelijk gewijzigd bij regeling 25 oktober 1999, kenmerk ARBO/AIS/99/64079, Staatscourant 1999, 208.

1.3 De vraagstelling nader bekeken

Wanneer we spreken over kinderarbeid, bedoelen we arbeid door kinderen tot en met 15 jaar. Wat arbeid betreft sluiten we aan bij de definitie van De Galan en Van Miltenburg:

“In economische zin is arbeid de menselijke activiteit die leidt tot de productie van goederen en diensten welke nut hebben voor anderen, voor de samenleving. Arbeid is dus dienstverlening, er wordt mee voorzien in behoeften van anderen, er wordt maatschappelijke waarde toegevoegd. Op grond hiervan bestaat er ook reden voor een tegenprestatie door de degenen die de voortgebrachte goederen en diensten gebruiken, in de vorm van een vergoeding of beloning. Onderscheidend voor de arbeid is echter niet de beloning maar de productiviteit” (De Galan en Van Miltenburg, 1985).

In artikel 1:2 van de ATW is aangegeven dat onder arbeid mede wordt verstaan de verrichtingen van een kind ter naleving van een overeenkomst. In de Memorie van Toelichting (MvT)⁶ is opgenomen dat onder het verbod van kinderarbeid in beginsel die werkzaamheden van een kind dienen te vallen, waardoor het in de commerciële sfeer geraakt. Het betreft niet die activiteiten die louter en alleen worden verricht in de privé-sfeer. Dit betekent dat slechts werkzaamheden die door een kind worden verricht, die geen verband houden met de naleving van een overeenkomst, worden uitgezonderd van het verbod. Daarbij dient het begrip ‘overeenkomst’ ruim te worden uitgelegd. Bindende overeenkomsten waar bij de uitvoering een kind betrokken is, vallen ook onder het begrip. Onder het verbod valt dus het geval dat een kind één van zijn ouders helpt bij de uitvoering van betaald werk dat de ouder heeft aangenomen.

In zowel de ATW als in de Arbeidsomstandighedenwet (Arbo) zijn regels omtrent kinderarbeid opgenomen. Uitgangspunt in de regelgeving is dat kinderarbeid de schoolgang niet belemmert en dat het kind beschermd wordt tegen schadelijke effecten van arbeid en tegen gevaarlijke situaties. De regels zijn een afgeleide van de normering voor volwassenen en zijn zo gesteld omdat het kinderlichaam onvolgroeid is. Kinderen mogen door hun activiteiten niet overbelast worden. De vraag is wat als belastend kan worden gezien en onder welke voorwaarden dat het geval is. Met andere woorden: wat zijn op dit terrein heersende normen en zijn die adequaat vertaald in de regels?

‘Belasting’ is een theoretisch begrip en dient uiteengelegd te worden in deelgebieden waarop de belasting van kinderen voelbaar en zichtbaar kan zijn. We onderscheiden daarbij op voorhand twee hoofdgebieden, te weten:

- persoonlijke ontwikkeling;
- gezondheid.

---

⁶ Zie Memorie van Toelichting, 23646, nr.3, p.71.

Bij persoonlijke ontwikkeling kan vervolgens weer een aantal relevante deelgebieden worden onderscheiden die van belang zijn in de beoordeling of activiteiten belastend zijn, te weten:

- Het gezinsleven: in hoeverre wordt dit belast als kinderen werken?
- De school: in hoeverre beïnvloedt werken het onderwijsrendement en de schoolloopbaan? Maar ook, hoe beïnvloedt het werk de positie van het kind in de groep/in de klas?
- Vrije tijd: in hoeverre biedt het werken nog voldoende ruimte voor vrije tijd/sociale contacten/sport/ontspanning?

Ook gezondheid kan uiteengelegd worden in deelgebieden:

- Fysieke gezondheid, bijvoorbeeld vermoeidheid, maar ook beroepsziekten zoals RSI, rugklachten, en ook (bedreiging met) fysiek geweld.
- Psychische gezondheid, waarbij gedacht kan worden aan stress, onzekerheid, pesten en dergelijke.

Op basis hiervan heeft de wetgever een gedetailleerd stelsel van regels neergelegd dat moet zorgen voor voldoende bescherming van de kinderen tegen een te grote belasting (niet belemmeren van de schoolgang, beschermen tegen schadelijke effecten arbeid en gevaarlijke situaties). Het niet volgen van deze regels kan leiden tot onacceptabele gevaren voor de ontwikkeling en de gezondheid.

De hierboven beschreven vraagstelling is derhalve verder aangescherpt:

- Kunnen ouders, kinderen en werkgevers zich vinden in de uitgangspunten van de huidige wetgeving aangaande kinderarbeid (belasting uiteengelegd in ontwikkeling en gezondheid)?
- Indien dit niet het geval is, waarom niet?
- Welke criteria hanteren ouders, kinderen en werkgevers bij hun beoordeling van wat kinderen wel of niet zouden moeten kunnen/mogen? Welke voorwaarden vinden ouders, kinderen en werkgevers belangrijk bij het werken door kinderen (begeleiding, instructie, rusttijden en dergelijke)?
- In hoeverre stroken deze criteria en voorwaarden met de uitgangspunten van de wetgeving aangaande kinderarbeid?
- In hoeverre stroken deze criteria en voorwaarden met de normen zoals vastgelegd in de wetgeving aangaande kinderarbeid?
- Indien er discrepanties zijn tussen de opvattingen van de diverse partijen en de wettelijke normen, welke zijn dat dan?
- Zijn de eventuele discrepanties aanleiding om een aanpassing van de 'Beleidsregels ontheffing verbod op kinderarbeid' te overwegen?⁷

---

⁷ In wezen volgen we hier de theoretische beleidscyclus: we bezien (verschillen in) visie, kijken naar de vertaling van visie in beleidsregels, analyseren (kort) de werking en het resultaat en evalueren.

De vragen richten zich specifiek op de beoordeling van het normatieve kader van de wetgeving. Bovendien willen we inzicht krijgen in de mening van de partijen op de dimensies van dit kader, te weten de mening over de invloed van arbeid door kinderen op:

- onderwijsrendement en -beleving;
- de sociale omgang van leeftijdsgenoten en vrienden;
- vrijetijdsgebruik en -beleving;
- visie van kinderen op arbeid;
- gezondheid;
- sociaal-emotionele ontwikkeling;
- sociale en technische vaardigheden.

1.4 Onderzoeksaanpak

In deze paragraaf beschrijven we de gevolgde onderzoekszet. Met deze opzet willen we de vragen beantwoorden zoals we die in de vorige paragrafen hebben uiteengezet. De bedoeling van het onderzoek was dat het niet zozeer inzicht biedt in de omvang en de aard van kinderarbeid in Nederland, maar vooral in opvattingen, redenen en motieven met betrekking tot kinderarbeid. Daarom is gekozen voor een onderzoeksaanpak waarin de nadruk ligt op kwalitatieve onderzoeksmethoden waarbij veel met betrokkenen gesproken wordt.

Hoewel de twee hoofdvragen (rondom de 'reguliere' kinderarbeid en de arbeid door de zogenaamde kunstkinderen) veel gemeen hebben, zijn er tegelijkertijd ook grote verschillen, zodat deels een eigen onderzoeksaanpak gevolgd is. In de rest van deze paragraaf beschrijven we de verschillende onderdelen van de aanpak.

Korte literatuur- en documentenstudie

Ter voorbereiding is het onderzoek gestart met een korte literatuur- en documentenstudie. Naast het verwerven van de nodige voorkennis over kinderarbeid om het onderzoek goed uit te kunnen voeren, is deze voorbereiding van belang om de feitelijke onderzoeksresultaten te kunnen inbedden in een bredere context van reeds beschikbare kennis.

Onderdelen onderzoek reguliere kinderarbeid⁸

In de opzet voor de beantwoording van de onderzoeksvragen over de reguliere kinderarbeid verzamelen we informatie bij vier groepen respondenten:

- om te beginnen bij de kinderen zelf;
- onder mentoren, coördinatoren en docenten van scholen voor voortgezet onderwijs;

---

⁸ Voor een overzicht van de wet- en regelgeving rond kinderarbeid voor kunstkinderen zie bijlage 1.

- bij ouders van kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar;⁹
- bij werkgevers die kinderen in dienst hebben.

Hieronder bespreken we de aanpak aan de hand van deze vier respondentgroepen.

Kinderen over reguliere kinderarbeid

We hebben een aantal gesprekken gehouden met kinderen, om erachter te komen welke motieven kinderen hebben om te werken, welke (positieve en negatieve) effecten zij zelf van hun werk ondervinden, in hoeverre zij bepaalde taken als belastend ervaren en hoe zij aankijken tegen de regels rondom kinderarbeid. Daarvoor hebben we scholen voor voortgezet onderwijs benaderd met de vraag of we onder de kinderen in enkele klassen 1, 2 en 3 een kort onderzoek mochten uitvoeren. De zestien scholen die uiteindelijk hun medewerking hebben verleend, kennen een goede spreiding naar grote stad versus platteland, naar regio (hiervoor zijn de vakantieregio's aangehouden), naar verschillende schooltypen: vwo/havo, vmbo-tl (voormalige mavo) en vmbo-overig en naar aandeel allochtone leerlingen.

Om dit te bereiken is niet gekozen voor een aselechte steekproef, maar voor een zorgvuldige selectie van scholen op een aantal achtergrondkenmerken. Deze kenmerken zijn onderwijstype, regio, stedelijkheid, leerlingenpopulatie (de zogenaamde 'zwarte' en 'witte' scholen). Om afspraken te maken met de scholen hebben we contact opgenomen met de directie (of onderbouwcoördinator) van de scholen. Deze hebben we om medewerking aan het onderzoek gevraagd. Het resultaat van de werving van de scholen is weergegeven in tabel 1.1.

Tabel 1.1 Spreiding scholen over de verschillende onderwijstypen per vakantieregio

Type	Noord	Midden	Zuid	Totaal
Scholen voor vmbo	2	3	2	7
Brede scholengemeenschappen (vmbo-tl, havo, vwo)	2	1	2	5
Scholen voor havo en vwo	1	2	1	4
Totaal	5	6	5	16

Onder de scholen zijn zowel grote stad als platteland goed vertegenwoordigd, vier van de scholen zijn gevestigd in één van de G4-gemeenten en twee scholen (beide voor vmbo) kennen een leerlingenpopulatie van overwegend allochtone afkomst.

Op elk van de zestien scholen zijn we bij twee klassen (klas 1, 2 of 3)¹⁰ langs gegaan op een tijdstip dat daarvoor, volgens de school, het meest geschikt was. Tijdens de schoolbezoeken hebben we het volgende gedaan:

⁹ In het onderzoek zijn 12-jarigen betrokken omdat uit onderzoek van het Nibud bleek dat een deel van de 12-jarigen al arbeid verricht.

¹⁰ Op één school is één groep bezocht, feitelijk twee klassen die waren samengevoegd.

- In de klas hebben we de leerlingen een korte vragenlijst voorgelegd¹¹ en een aantal algemene vragen gesteld over werk door leerlingen (duur: gemiddeld ongeveer 15 minuten). Dit deel is afgesloten met de vraag of er vrijwilligers zijn voor het volgende onderdeel.
- Daarna hebben we een groepsinterview gehouden met één groepje van 3 à 4 kinderen die een bijbaantje hebben. Hierin zijn we uitgebreider ingegaan op hun ervaringen met werk en hun ideeën over de regelgeving rond kinderarbeid (duur: ongeveer 30-35 minuten).¹²
- Ten slotte hebben we een, veelal kort, gesprek over kinderarbeid gehad met betrokken mentoren, docenten of coördinatoren (duur: gemiddeld 15 minuten).¹³ Hierin ging het om de ervaringen van deze personen met leerlingen die een bijbaantje hebben en over hoe de school tegen kinderarbeid aankijkt. Op dit onderdeel gaan we verderop nog kort in.

De beide delen van het onderzoek die onder kinderen plaats hebben gehad, waren per school in twee verschillende klassen.

De interviews die we met de kinderen hebben gehouden waren semi-gestructureerd. Dat betekent dat we een itemlijst hebben gehanteerd met onderwerpen die we aan de orde wilden laten komen, maar dat er ook ruimte was voor onderwerpen die de kinderen zelf aandroegen. De itemlijst omvatte de volgende onderwerpen: de motieven om te werken, de ervaringen met baantjes, de kennis van regelgeving en het belang dat de kinderen aan regelgeving omtrent arbeid hechten.

De gesprekken in de klas leverden een algemeen beeld op van hoeveel kinderen er werken, hoeveel zij werken en welke ideeën de kinderen globaal hebben over werk en regelgeving. Deze informatie is aangevuld met resultaten van de korte vragenlijst die door 689 leerlingen is ingevuld. In de vragenlijst hebben we de kinderen nogmaals gevraagd of ze een bijbaantje hebben en de reden waarom zij dat wel of niet hebben. Daarnaast is hun een aantal stellingen voorgelegd met de vraag of en in hoeverre ze het daarmee eens waren. Het betrof dezelfde stellingen die we ook de ouders hebben voorgelegd (zie '*Ouders over reguliere kinderarbeid*'). Het doel van de vragenlijst was tweeledig: het verzamelen van enige kwantitatieve gegevens om deze te kunnen vergelijken met de resultaten van het Nibud-onderzoek (Nibud 2005a) en om ideeën van de kinderen over werk te kunnen vergelijken met die van ouders.

Door met drie à vier leerlingen per klas te spreken, hebben we in de groepsgesprekken met in totaal 111 kinderen gesproken over hun ervaringen met werk en hun mening over de regelgeving.

---

¹¹ In totaal hebben 689 leerlingen deze korte vragenlijst ingevuld.

¹² Op deze manier hebben we met 111 leerlingen gesproken.

¹³ Afgezien van korte gesprekken die hebben plaatsgevonden met betrokken leerkrachten hebben we zo met 27 personen gesproken.

School over reguliere kinderarbeid

Het bezoek aan de zestien scholen bood een uitgelezen mogelijkheid om, naast de kinderen, ook de scholen zelf te vragen naar mogelijke (positieve én negatieve) effecten van kinderarbeid die de school ervaart. Het maakte bovendien duidelijk hoeveel men op school weet over de buitenschoolse activiteiten van de kinderen, en of de school van mening is óf er effecten zijn van arbeid door de kinderen en hoe men daarover oordeelt. Op elke school hebben we, soms kort, gesproken met één of meer betrokkenen; het ging daarbij om docenten, mentoren, coördinatoren of (adjunct)directeuren.

Ouders over reguliere kinderarbeid

Uit ons ouderpanel hebben we de ouders met kinderen in het voortgezet onderwijs in de leeftijdsgroep van 12 tot én met 15 jaar een korte enquête gestuurd. Deze enquête hebben we uitgezet zowel om kwantitatieve gegevens te verzamelen als om een goede selectie van ouders te kunnen maken. In de enquête hebben we aan de ouders gevraagd of hun kinderen in die leeftijdsgroepen een baantje hebben, waarom of waarom niet, wat ouders in het algemeen van kinderarbeid vinden en van de regels daaromtrent. Als kinderen een baantje hebben, vroegen we wat voor werk ze doen, hoeveel ze werken en wat ze met hun werk verdienen. Daarmee vult de enquête de recente algemene en cijfermatige informatie over kinderen uit onderzoek van bijvoorbeeld het Nibud en de Arbeidsinspectie aan. Hierin ontbreekt immers kwantitatieve informatie over ouders van werkende kinderen. Van de 592 ouders die we hebben aangeschreven, hebben er 303 de vragenlijst ingevuld teruggestuurd, een respons van 51 procent.

Met dertig van deze ouders hebben we een telefonisch interview gehouden. Deze ouders hebben we geselecteerd op basis van de antwoorden in de enquête. Bij de selectie hebben we gekeken of de ouders kinderen hebben die werken en naar de opvattingen van de ouders over de regelgeving (met name of ze deze betuttelend vinden of niet). In tabel 1.2 zien we de verdeling van de geïnterviewde ouders over de verschillende opvattingen is. Veruit de meeste ouders vonden regelgeving rond kinderarbeid in zijn algemeenheid niet betuttelend¹⁴, waardoor er gekozen is om naar verhouding meer ouders uit deze groep te interviewen.

Tabel 1.2 Geïnterviewde ouders en hun opvatting over regelgeving

Type	Aantal
Ouders die regelgeving betuttelend vinden	6
Ouders die neutraal staan tegenover regelgeving	9
Ouders die regelgeving niet betuttelend vinden	15
Totaal	30

¹⁴ Zie paragraaf 3.1.

Ook hier was weer sprake van semi-gestructureerde interviews. De onderwerpen die in de interviews aan de orde zijn gesteld, zijn:

- De belangrijkste reden dat kinderen een baantje hebben gezocht, bij wie het initiatief daarvoor lag en wat ze ervan leren.
- Mogelijke aanleidingen waarom ouders een kind verbieden een (bij-)baantje te hebben.
- De regelgeving, met name om een beeld te kunnen vormen van het belang dat ouders hechten aan de afbakening van wat kinderen van verschillende leeftijden mogen.

Werkgevers over reguliere kinderarbeid

Werkgevers hebben uiteraard een eigen visie op de knelpunten in de regelgeving, meer specifiek over de beoordelingskaders van de Arbeidsinspectie, de toegestane en verboden werkzaamheden en de effecten van arbeid op de kinderen en dergelijke. In totaal zijn 30 werkgevers geïnterviewd. Het ging hierbij om korte (maximaal 30 minuten) telefonische interviews.

De 30 werkgevers zijn geselecteerd uit een aantal sectoren en branches waar relatief veel kinderen (13- tot 16-jarigen) werken:¹⁵

- acht organisaties uit de agrarische sector (bloembollen/fruitteelt);
- zeven organisaties uit de horecasector (o.a. strandtenten);
- zeven organisaties uit de detailhandel (supermarkten);
- acht organisaties die post- en koeriersdiensten leveren (verspreiding huis-aan-huis materiaal).

Onderdelen kinderarbeid kunstkinderen

Net als bij het onderdeel over de reguliere kinderarbeid zijn we voor de beantwoording van onderzoeksvragen uitgegaan van een kwalitatieve aanpak. Voor het onderzoek zijn gesprekken gevoerd met diverse betrokkenen:

- kinderen;
- ouders;
- werkgevers;
- overige deskundigen.

Behalve dat bij deze partijen interviews zijn afgenomen, is er nog een afsluitende rondetafelbijeenkomst geweest. Bij deze bijeenkomst waren werkgevers (4), ouders (2), kunstkinderen (2), een eigenaar van een kindercastingbureau, een vertegenwoordiger van het Nationale Ballet, een directeur van een jongerentheater en een ex-kunstkind aanwezig.

---

¹⁵ Voor deze selectie is gebruikgemaakt van het bestand van MarktSelect. MarktSelect beschikt over een 100 procent marktdekkende database met ruim 1,4 miljoen organisaties inclusief overheid, stichtingen en verenigingen.

Tijdens het rondetafelgesprek hebben we enerzijds onze bevindingen getoetst en geprobeerd waar nodig tot verdere verdieping ervan te komen door te kijken naar mogelijke nieuwe arrangementen. Op die manier denken wij de kans vergroot te hebben op een breed gedragen (deel)rapport over regelgeving voor kunstkinderen.

Kinderen

In totaal voerden we 13 gesprekken met kunstkinderen in de leeftijd van 9 tot en met 15 jaar. Deze kinderen zijn benaderd via hun (ex)-werkgever, via een castingbureau en een kinderbegeleider.¹⁶ Centraal in het gesprek stond de opvatting van het kind over de belasting die het werken met zich meebrengt. Wat vindt hij of zij zwaar, wat voor invloed heeft het, waaraan heeft hij/zij behoefte, was hij/zij wel eens moe/ziek, hoe ging het op school et cetera.

Conform de leeftijdscategorieën voor de regelgeving voor kunstkinderen zijn de geïnterviewde kunstkinderen onder te verdelen in de volgende leeftijdsgroepen.

- vijf kinderen in de leeftijdsgroep van 7 tot en met 12 jaar;
- vier kinderen van 13 of 14 jaar;
- vier kinderen van 15 jaar (waaronder drie kinderen van een school voor kunstzinnige vorming).

De kinderen hebben uiteenlopende werkzaamheden gedaan. Voor de meeste kinderen is meer dan één keer ontheffing aangevraagd. De kinderen die we gesproken hebben, hebben ervaring met verschillende vormen van optredens. Hun CV laat combinaties van werkzaamheden voor films, commercials, toneelvoorstellingen, musicals, dansvoorstellingen en televisie zien.

Ouders

In totaal zijn tien gesprekken gevoerd met ouders van jonge kunstkinderen (van 9 tot en met 15 jaar). Tijdens de interviews is gezocht naar de grenzen die ouders stellen aan de belastbaarheid van hun kinderen. Uitgangspunt daarbij is geweest de toetsing van het normatieve kader van de wet- en regelgeving over kinderarbeid.

Werkgevers

In totaal hebben we zes werkgevers gesproken:

- theaterproducenten (2);
- productiemaatschappijen voor tv- en films (3);
- een televisie- en multimediatelevisiebedrijf (1).

---

¹⁶ De kinderbegeleider begeleidt kunstkinderen bij verschillende film-, tv, en theaterproducties. De kinderbegeleider gaat hierbij een dienstverband aan met de producent.

Met de werkgevers is gesproken over hun ervaringen met de werkende kinderen en de maatregelen die zij (moeten) nemen om de kinderen bij hen te laten optreden. Vijf van de zes werkgevers hadden reeds verschillende jaren ervaring in het werken met kinderen.

Overige deskundigen

In totaal hebben we elf gesprekken gevoerd met overige deskundigen.

- Arbeidsinspectie (2);
- ontwikkelingspsycholoog (1);
- kinderbegeleider (1);
- directeur van castingbureau voor kindermodellen (1);
- eigenaar van een castingbureau voor kinderen die meespelen in films, televisieseries en reclamefilmpjes (1);
- directeur van een jongerentheater (1);
- theaterregisseur/dramadocent/theatercoach (1);
- ex-kunstkinderen (3).

Met deze deskundigen hebben we uiteraard gesproken over de onderwerpen waarover zij specifieke deskundigheid bezitten. Zo is bijvoorbeeld met de ex-kunstkinderen besproken wat het effect geweest is van het optreden tijdens de jonge jaren.

1.5 Leeswijzer

In het rapport zullen de reguliere kinderarbeid en de arbeid van kunstkinderen binnen de afzonderlijke hoofdstukken apart besproken worden. In het eerste deel van elk hoofdstuk staat de reguliere kinderarbeid centraal, in het twee deel wordt telkens aandacht besteed aan werk van kunstkinderen.

In hoofdstuk 2 bespreken we de opvattingen van de kinderen tot 16 jaar over kinderarbeid en de regelgeving daaromtrent. Daarna gaan we in hoofdstuk 3 in op de resultaten van de vragenlijst onder ouders en de gesprekken die met ouders gevoerd zijn over kinderarbeid. Ten slotte presenteren we in hoofdstuk 4 de resultaten van de interviews met werkgevers. We sluiten af met de conclusie waarin we de onderzoeksvragen integraal zullen beantwoorden.

2 KINDEREN OVER KINDERARBEID

In dit hoofdstuk laten we de kinderen aan het woord. De informatie over ‘reguliere’ kinderarbeid in dit hoofdstuk is gebaseerd op interviews met meer dan honderd kinderen uit de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs, op klassengesprekken, op een korte vragenlijst die door bijna 700 kinderen is ingevuld, en op literatuur. In paragraaf 2.3 geven we het woord aan de zogenaamde ‘kunstkinderen’; kinderen die bijvoorbeeld optreden in musicals, films of voor de televisie. Daarvoor zijn dertien gesprekken gevoerd met kunstkinderen in de leeftijd van 9 tot en met 15 jaar.

We beginnen dit hoofdstuk met een kort overzicht van hoeveel kinderen werken en wat deze werkende kinderen aan baantjes hebben. Daarna bespreken we wat van hun baantjes en de regelgeving vinden. Daarbij presenteren we de kinderen met reguliere baantjes gescheiden van de kunstkinderen omdat de ‘werkervaring’ van beide groepen kinderen zich moeilijk laat vergelijken en er ook sprake is van een andere regelgeving. Vervolgens staan we stil bij de ervaringen van de scholen met werkende kinderen. We beëindigen het hoofdstuk met een korte samenvatting.

2.1 Het beeld

Aantal kinderen dat een baantje heeft

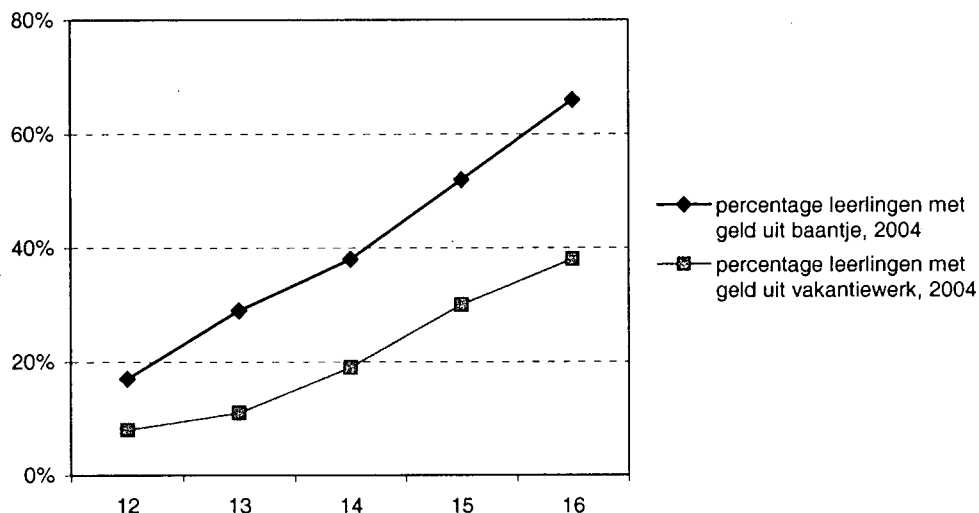
Waarover hebben we het wanneer we spreken over kinderarbeid in Nederland? Om ons daarvan een goed beeld te kunnen vormen, beginnen we met een paar cijfers. Volgens het scholierenonderzoek¹ van Nibud uit 2004 heeft een op de zes kinderen van twaalf in Nederland inkomsten uit een baantje (zie figuur 2.1). Dit zijn baantjes tijdens de schoolweken. Wanneer we naar de 15-jarigen kijken dan zien we dat één op de twee 15-jarigen betaald arbeid verricht. Uit het onderzoek blijkt dat jongens iets vaker een baantje hebben dan meisjes en dat leerlingen van het vmbo op hun beurt weer vaker een baantje hebben dan leerlingen van havo of vwo. Deze resultaten zijn nagenoeg gelijk aan de resultaten over kinderen en hun baantjes uit het onderzoek dat het Nibud eind 2001 heeft uitgevoerd. Overigens gaven de kinderen tijdens die eerdere meting wel vaker aan dat ze geld uit een vakantiebaantje hadden.²

---

¹ Nibud (2005a). *Nibud Scholierenonderzoek 2004/2005. Een onderzoek naar inkomsten, uitgaven, baantjes en omgaan met geld*. Utrecht: Nibud.

² Dat kan aan het moment van vragen liggen. De meting van 2001 is uitgevoerd in het najaar, dus na de zomervakantie en het vakantiewerk lag nog vers in het geheugen. De meting van 2004 daarentegen vond plaats in het voorjaar, vóór de zomervakantie waarin de kinderen eventueel een vakantiebaantje hebben.

Figuur 2.1 Percentages leerlingen met geld uit baantjes of uit vakantiewerk, per leeftijdsgroep (2004)³

Bron: Nibud 2005a

Voor ons onderzoek hebben we zestien scholen bezocht waarbij we telkens met kinderen uit twee klassen hebben gesproken over kinderarbeid. Tijdens ons bezoek aan de klassen hebben we de kinderen een korte vragenlijst voorgelegd waarin we onder meer hebben gevraagd of zij een baantje hadden. De meeste kinderen in deze klassen zijn 13, 14 of 15 jaar oud (zie tabel 2.1), in totaal valt ruim 90 procent van de kinderen in één van deze leeftijdsgroepen.

Tabel 2.1 Verdeling leerlingen over de leeftijdsgroepen (n=689)

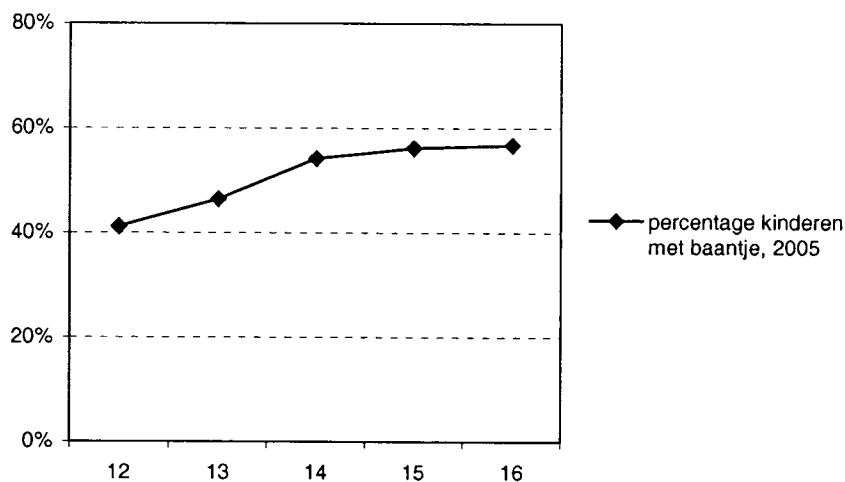
	Aantal	Percentage
12 jaar	34	5%
13 jaar	194	28%
14 jaar	262	38%
15 jaar	169	25%
16 jaar	30	4%

Van de 689 kinderen bleek ruim de helft (52%) een baantje te hebben. In figuur 2.2 hebben we dit uitgesplitst naar leeftijd. Met uitzondering van de 16-jarigen (in ons bestand een kleine groep en ook niet de focus van het onderzoek) lijken de kinderen gemiddeld naar verhouding iets vaker een baantje te hebben dan de kinderen die meegewerkt hebben aan het onderzoek van het Nibud. Kanttekening hierbij is dat wij een minder ‘scherp’ onderscheid gemaakt hebben tussen baantjes en vakantiewerk, hoewel in de inleidende bespreking de verschillende baantjes (oppassen, huis-aan-huisbladen bezorgen, klussen in en rond huis, supermarkt) nadrukkelijk als voorbeelden van vormen van kinderarbeid zijn gesteld. Een tweede verschil is

³ De 16-jarigen worden in figuur 2.1 en figuur 2.2 alleen opgevoerd ter vergelijking met de jongere kinderen. Het onderzoek richt zich op 12- tot en met 15-jarigen, de gesprekken zijn gevoerd met kinderen in deze leeftijdsgroepen.

dat kinderen in onze vragenlijst ook onbetaald werk als een baantje mochten opgeven. Hoewel we in de korte vragenlijst niet gevraagd hebben of het werk dat de kinderen doen betaald wordt, bleek tijdens de gesprekken in de klas dat de meeste kinderen die een baantje hebben daar wel geld mee verdienen. Sterker nog de kinderen keken zelfs neer op werk dat niet betaald werd.

Figuur 2.2 Percentages leerlingen met baantje, per leeftijdsgroep (2005)

Bron: Regioplan 2005

Het grote aantal respondenten (bijna 700) maakte het mogelijk om een aantal uitsplitsingen te maken naar verschillende achtergrondkenmerken. De belangrijkste resultaten daarvan zijn de volgende:

- In de door ons bezochte klassen hebben meisjes iets vaker een baantje dan jongens. Het verschil is echter klein (54% om 50%).
- Van alle kinderen hebben de leerlingen van het praktijk- en leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) het minst vaak een baantje (39%) en leerlingen van de andere vmbo-niveaus het meest (56%).
- Leerlingen van scholen in het westen hebben minder vaak een baantje (46%) dan leerlingen in de andere regio's (variërend van 56% tot 64%).
- Leerlingen van scholen in de G4 hebben minder vaak een baantje (31%) dan leerlingen in de andere gemeenten (59%).
- Leerlingen van 'zwarte' scholen hebben minder vaak een baantje (20%) dan leerlingen van andere scholen (56%). Het verschil blijft overeind wanneer we alleen binnen de grote gemeenten kijken. Dit betekent dat kinderen van niet-Nederlandse afkomst (op deze scholen voornamelijk Marokkaans en Turks) minder vaak een baantje hebben dan kinderen van Nederlandse ouders.

Hoewel de verschillen statistisch significant zijn, moeten de cijfers enigszins gerelativeerd worden, aangezien de spreiding van de scholen die hebben meegewerkt aan het onderzoek niet volledig representatief is voor het landelijk beeld. We beschouwen de resultaten daarom als indicatief. Overigens constateren we ook tussen de individuele scholen grote verschillen, er zijn scholen waar vrijwel geen enkel kind werkt en scholen waar een grote meerderheid van de kinderen werkt.

De baantjes van kinderen

De baantjes van de kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar bekijken we per leeftijdsgroep. Deze informatie ontleen we aan onze korte vragenlijst. Meer dan de helft van de 12-jarigen die een baantje hebben, brengt huis-aan-huisbladen of folders rond. Daarnaast passen ze op en doen diverse klussen in het bedrijf van hun ouders (boerderij, markt). De kinderen hebben overigens niet altijd aangegeven of het bedrijf waar ze voor werken van hun ouders is. Van de 12-jarigen werkten er twee in een winkel of op de markt.

Van de 13-jarigen met een baantje brengt eenderde folders of huis-aan-huisbladen⁴ rond en past een kwart op.⁵ Naar schatting (het is niet altijd aangegeven) een kwart van deze kinderen doet klussen voor (één van) hun ouders. Dat varieert van grasmaaien en helpen op de boerderij tot werken in de winkel of het hotel van de ouders. In deze leeftijdsgroep zien we ook een aantal extremen. Zo treffen we bijvoorbeeld een tweetal stratenmakers aan, een zeevisser (in de vakantieweken weliswaar) en verschillende kinderen die zeggen in een supermarkt of in de horeca te werken. Voorzover we dat op basis van de korte vragenlijst kunnen beoordelen, gaat het om ongeveer een op de tien 13-jarigen die dergelijke werkzaamheden verrichten.

Bij 14-jarigen met een baantje zien we hetzelfde patroon (eenderde brengt huis-aan-huisbladen of folders rond, een kwart past op) en daarnaast een grotere verscheidenheid van andere baantjes (snackbar, viswinkel, botenverhuur, bakker). Verschillende kinderen werken al in een supermarkt, als vakkenvuller. Het valt op dat kinderen meerdere baantjes met elkaar combineren, bijvoorbeeld een meisje dat huis-aan-huisbladen bezorgt, oppast en in de winkel van haar ouders meehelpt of een jongen die vakken vult in een supermarkt, meehelpt op de boerderij, klust in een elektrotechnisch bedrijf en daarnaast nog auto's wast. We schatten dat een kwart van de kinderen met baantjes in deze leeftijdsgroep, verschillende baantjes naast elkaar heeft.

---

⁴ Het gaat hierbij het gaat om de wekelijkse stads- of steekbladen waar de kinderen per week één of twee middagen één of een paar uur mee bezig zijn (in uren variërend van 1 tot 5 uur per week).

⁵ Onder oppassen verstaan we zowel babysitten (dus wanneer beide ouders 's avonds afwezig zijn) als het opvangen van kinderen na schooltijd (een vorm van 'naschoolse opvang'). Uit de interviews met de kinderen blijkt dat kinderen die oppassen daarmee meestal het eerste bedoelen. Het babysitten vindt naar verhouding ook vaker op vrijdag- en zaterdagavond plaats, dan op de doordeweekse dagen. De precieze verhoudingen in de mate waarin de verschillende vormen voorkomen, weten we niet.

De 15-jarigen met een baantje passen iets vaker op dan dat ze huis-aan-huisbladen rondbrengen (in een enkel geval de dagbladen), beide liggen op ongeveer eenderde. Ruim één op de tien 15-jarigen met een baantje werkt in een supermarkt, meestal als vakkenvuller, hoewel een enkeling ook aangeeft achter de kassa te zitten. Verder zien we verschillende serveersters en schoonmakers en nog steeds een aantal kinderen dat vooral klussen doet voor de ouders of meehelpt in het bedrijf van (één van) de ouders.

In het onderstaande overzicht geven we een overzicht van de baantjes die het meest genoemd zijn in de korte vragenlijst. We hebben deze uitgesplitst naar leeftijd en geslacht. Het eerst genoemde baantje is ook het meest genoemde baantje.

Tabel 2.2 Meest genoemde baantjes per leeftijdsgroep en geslacht

	Jongens	Meisjes
12-jarigen	<ul style="list-style-type: none"> • Folders of huis-aan-huisbladen bezorgen • Hulp op bedrijf ouders (o.a. boerderij) 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppassen • Winkel of markt • Folders rondbrengen
13-jarigen	<ul style="list-style-type: none"> • Folders of huis-aan-huisbladen bezorgen • Oppassen • Landbouw (bij ouders of elders) • Klussen in en om het huis (o.a. auto wassen, grasmaaien) 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppassen • Folders of weekbladen bezorgen • Hulp op bedrijf ouders (o.a. winkel, hotel) • Klussen in en om het huis (o.a. auto wassen, huishouden)
14-jarigen	<ul style="list-style-type: none"> • Folders of huis-aan-huisbladen bezorgen • Landbouw (bij ouders of elders) • Klussen in en om het huis (o.a. auto wassen, grasmaaien, tuin) 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppassen • Folders of weekbladen bezorgen • Winkel of markt • Hulp op bedrijf ouders (o.a. boerderij, winkel, restaurant) • Landbouw (bij ouders of elders)
15-jarigen	<ul style="list-style-type: none"> • Folders of huis-aan-huisbladen bezorgen (eventueel dagbladen) • Winkel of supermarkt • Landbouw (bij ouders of elders) • Oppassen 	<ul style="list-style-type: none"> • Oppassen • Winkel, markt of supermarkt • Horeca (o.a. restaurant, snackbar) • Folders of weekbladen bezorgen

Alle leeftijdsgroepen bij elkaar genomen, zijn vier kinderen aan te merken als een zogenaamd 'kunstkind' (drie kinderen werken of werkten mee aan een musical en één aan een televisieprogramma). Dat komt overeen met ongeveer 1 procent van de kinderen die een baantje hebben.

De tussenbalans

Hoewel het Nibud werkt met samengestelde leeftijdsgroepen, komt het hier geschetste beeld ruwweg overeen met de resultaten uit het Nibud-onderzoek (Nibud 2005a: 17). Hoe ouder de kinderen zijn, hoe groter de kans dat ze een formeel baantje (in supermarkt, winkel of ho-

reca) hebben. Tegelijkertijd constateren we, wanneer we onze resultaten naast die van het Nibud leggen, dat de echte stap in die richting gemaakt wordt tijdens of na het vijftiende levensjaar.

In de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs heeft al een groot deel van de kinderen één of meer baantjes. Gemiddeld heeft de helft van de kinderen in de klas een baantje, al zijn er grote verschillen tussen klassen. Naast klassen waarin vrijwel iedereen een baantje heeft, zijn er klassen waarin niemand werkt. Relevante variabelen daarbij zijn geslacht, schooltype, regio en achtergrond van de leerling.

Een groot deel van de baantjes betreft huis-aan-huisbladen (de regionale 'weekbladen') of folders rondbrengen en oppassen. Naarmate de kinderen ouder zijn neemt de kans toe dat zij andere baantjes hebben. Op basis van de beperkte informatie uit de korte vragenlijst stellen we vast dat de baantjes die de kinderen hebben niet altijd de baantjes die zij op grond van hun leeftijd, vanuit de wet- en regelgeving, mogen doen. Een voorbeeld hiervan vormen de verschillende 13-jarigen die in een supermarkt werken. De resultaten van onze vragenlijst komen behoorlijk overeen met die van Nibud, de verschillen zitten in nuances. Op basis hiervan en op basis van de spreiding van de scholen concluderen we dat we een behoorlijk representatieve groep leerlingen hebben gesproken.

Meningen van kinderen over kinderarbeid.

Net als in de vragenlijst voor de ouders hebben we de kinderen een aantal stellingen voorgesteld en gevraagd om aan te geven of ze het met een stelling eens zijn. In figuur 2.3 presenteren we de gemiddelde score per stelling.⁶ Wanneer een meerderheid van de kinderen het met een stelling 'eens' tot 'geheel eens' is, scoort deze gemiddeld boven 0. Kinderen zijn positief over de stellingen "wanneer een kind wat meer geld wil, moet het dat zelf verdienen", "werken is goed voor ontwikkeling van een kind" en "het is belangrijk dat een kind steentje bijdraagt".⁷ De stellingen die verwijzen naar meer nadelige aspecten van werken ("werken gaat ten koste van gezondheid van het kind", "omstandigheden waarbinnen gewerkt wordt, zijn gevaarlijk" en "wanneer een kind werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk") verwerpen ze. Ze vinden een baantje niet meer belastend voor een kind dan school of sport. Ten slotte zijn ze er in het algemeen niet principieel tegen dat kinderen werken.

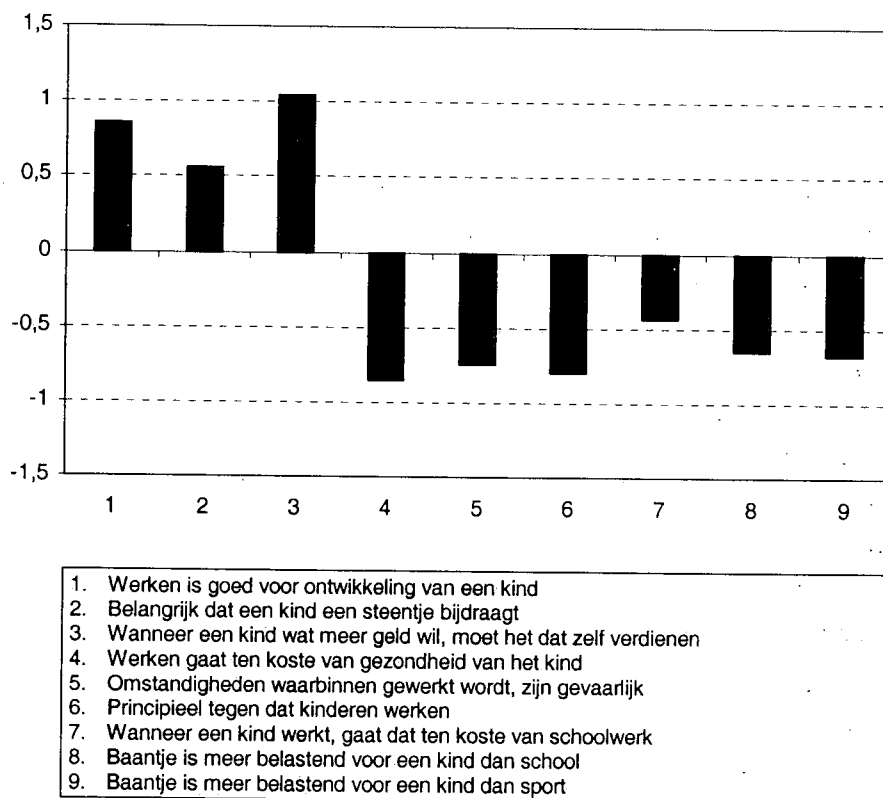
⁶ Aan de antwoorden hebben we een score toegekend waarbij 'geheel mee eens' gelijkgesteld werd aan 2 en 'geheel mee oneens' aan -2. De in de figuur gepresenteerde score is gebaseerd op het gemiddelde van de scores per stelling.

⁷ Omdat niet alle kinderen de uitdrukking een steentje bijdragen kenden, hebben we in de klas toegelicht dat het gaat om het leveren van een (kleine) bijdrage aan het huishouden of in het bedrijf van de ouders. Er is hier dus niet bedoeld dat de kinderen werken om het gezinsinkomen aan te vullen.

Kinderen die werken zijn stilliger in hun aanname of verwerping van de stellingen. Het sterkst is dat bij de stelling “wanneer een kind werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk” waar ze het duidelijk vaker mee oneens zijn dan de kinderen zonder een baantje. Tussen leerlingen van scholen in de grote stad (de G4) en leerlingen van scholen in de andere gemeenten zien we hetzelfde patroon. De kinderen in de G4 zijn er minder vaak van overtuigd dat werk niet ten koste van school gaat. Ook tussen leerlingen van witte scholen en van zwarte scholen zien we verschillen: de leerlingen van zwarte scholen denken vaker dat werken ten koste van school gaat. Ook denken er op deze scholen meer leerlingen dat werken meer belastend is voor een kind dan school.

Figuur 2.3 Mening van kinderen over kinderarbeid⁸

Waarom kinderen geen baantje hebben

In de volgende paragraaf (2.2) staan we enkel stil bij de kinderen die een baantje hebben, daarom willen we hier nog kort de aandacht vestigen op kinderen die geen baantje hebben. Welke redenen geven zij aan om geen baantje te hebben? We beperken ons hier tot de vijf meest genoemde redenen:

⁸ Voor percentages zie bijlage 1, B1-1.

1. heeft geen tijd, bijvoorbeeld vanwege school of sport (22%);
2. wil wel maar heeft tot dusverre (nog) geen baantje gevonden (18%);
3. heeft er geen zin in (18%);
4. heeft geen (extra) geld nodig (14%);
5. is te jong, volgens zichzelf of volgens de ouders (11%).

Slechts een kleine minderheid van de kinderen zegt dat ze niet mogen van hun ouders (3%).

Eerder is al opgemerkt dat kinderen van niet-Nederlandse herkomst minder vaak een baantje hebben dan kinderen van Nederlandse komaf. Een eenduidige reden hebben we niet vast kunnen stellen. In één klas met voornamelijk Marokkaanse jongens werkte niemand. Uit het gesprek dat daarop volgde in de klas kwam dat de jongens er niet tegen zijn dat kinderen werken, maar dat ze het gewoonweg niet doen. “*Het hoeft niet van mijn ouders*”, merkte een van de jongens op. Een opmerking van een meisje uit een andere klas sluit daarop aan, haar vader vindt dat “*hij voor het hele gezin het geld verdient*” en dat ze daarom niet hoeft te werken.

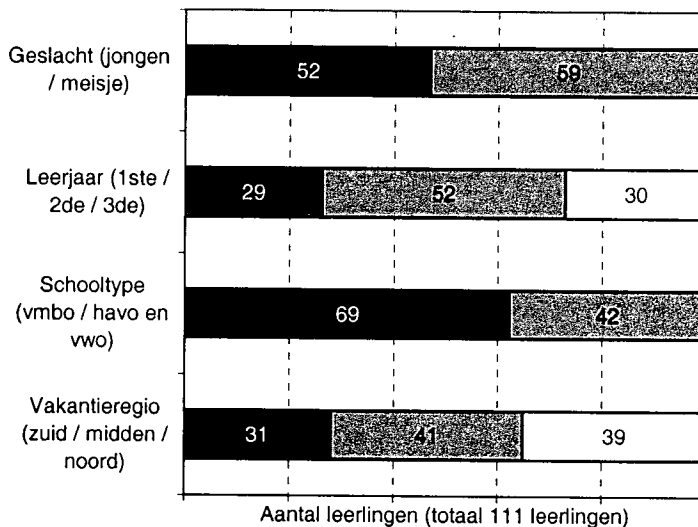
Leerkrachten van een andere school met veel leerlingen van niet-Nederlandse herkomst meenden dat er ook wel sprake kon zijn van discriminatie op de arbeidsmarkt. Ook bij het zoeken van stageplaatsen heeft deze groep het immers moeilijker. Verder meenden ze dat meisjes mogelijk van huis uit niet mogen. Voor dat laatste hebben we geen aanwijzingen gevonden, de jongens werken zo mogelijk nog minder dan de meisjes.

Opmerkelijk genoeg werken ook kinderen van een als eliteschool bekende school duidelijk minder vaak dan gemiddeld. Naast dat het “*niet nodig*” was, noemden verschillende leerlingen als argument daarvoor dat ze vonden dat je met werken onvoldoende verdient. Hoewel de motivatie verschillend is, is een conclusie voor beide groepen dat ‘niet werken’ deels ook gezien kan worden als een ‘statussymbool’.

2.2 De kinderen aan het woord over hun werk

In deze paragraaf gaan we in op de ervaringen en meningen van de werkende kinderen. Hiervoor maken we gebruik van informatie uit interviews, soms aangevuld met data uit de vragenlijst. In totaal is met 111 kinderen gesproken. Onderstaande figuur (figuur 2.4) geeft de verdeling van deze kinderen over een aantal achtergrondkenmerken weer.

Figuur 2.4 Spreiding van geïnterviewde kinderen over een aantal kenmerken (n=111)

Gezien de aard van de informatieverzameling (interviews met kleine groepjes geselecteerde⁹ leerlingen) is het onmogelijk om aan te geven welk percentage kinderen iets doet of vindt. Waar we de aantallen kunnen weergeven, doen we dat.

De baantjes van de geïnterviewde kinderen

Hoewel er gezocht is naar een zekere spreiding, zijn er ook in deze groep veel kinderen die huis-aan-huisbladen of folders rondbrengen en oppassen. Wel zijn er, in verhouding tot het meer realistische beeld uit de korte vragenlijst, meer kinderen die werken in een supermarkt, een winkel of op de markt, in de horeca (onder meer afwassen in restaurant, serveren en patat bakken in een snackbar) en in land- of tuinbouw (bijvoorbeeld bollen pellen, tomaten sorteren, helpen op boerderij van ouders, zeevissen).

Verschillende kinderen hebben baantjes die te maken hebben met een sport die ze beoefenen (ze geven hockeytraining of zeilles, werken in een manege of in de kantine van de voetbalclub). Onder de kinderen waarmee we gesproken hebben, hebben drie kinderen ervaring met optreden in een musical of voor de televisie. Ongeveer een vijfde van de kinderen die we hebben gesproken, heeft meerdere baantjes, met name huis-aan-huisbladen bezorgen (een paar uur per week) en oppassen (onregelmatig) lenen zich uitstekend daarvoor:

⁹ We hebben alleen leerlingen gesproken die een baantje hebben, en we hebben erop gelet dat er een zekere spreiding is in het werk dat ze doen. Dit om te voorkomen dat we alleen met leerlingen spraken die folderen of oppassen.

Motieven om te werken

Kinderen noemen verschillende redenen voor een baantje. Vaak spelen meerdere redenen door elkaar. Drie motieven om te werken steken er duidelijk bovenuit:

- Ze willen graag wat geld verdienen (een “*extra zakcentje*”).
- Het is leuk om te doen (ook in samenhang met “*anders zit ik maar achter de computer*”).
- Het sluit aan bij een hobby of interesse van het kind, denk bijvoorbeeld aan degenen die bezig zijn met een sport of musical.

Het argument dat je werkt omdat je er iets van kunt leren, wordt zelden genoemd. Een enkeling geeft aan te werken met het oog op de toekomst; ze hebben bijvoorbeeld een baantje in het vakgebied waarbinnen ze later ook aan de slag willen. Verschillende kinderen zeggen te werken om hun ouders te helpen (in hun bedrijf, bijvoorbeeld op de boerderij), om onafhankelijker te zijn van de ouders (“*eigen geld hebben*”), of omdat de ouders hen gestimuleerd hebben, “*ze vinden het belangrijk dat ik niet de hele dag op de bank hang.*” Hoewel slechts een paar kinderen dit laatste aangaven, sluit het aan bij wat de ouders hierover zeggen: ze bevestigen dat ze hun kinderen soms actief stimuleren om een baantje te zoeken (zie paragraaf 3.1)

Hoewel dat niet uit de vragenlijst kwam, geven met name de wat jongere kinderen in de gesprekken aan dat ze vooral werken omdat ze het leuk vinden. Het motief dat kinderen noemen hangt ook sterk samen met het werk dat kinderen doen. Zo wordt er van een huis-aan-huisbladenwijkje zelden gezegd dat het leuk is, terwijl oppassen vaak toch vooral ook leuk gevonden wordt:

“Het is eigenlijk geen werk, meestal zit je gewoon op de bank tv te kijken of ben je lekker aan het spelen met de kinderen.”

Kinderen met verschillende baantjes kunnen ook heel goed verschillende motieven noemen voor de verschillende baantjes:

“Het ene doe ik omdat ik het leuk vind en het andere doe ik eigenlijk alleen maar voor het geld.”

Wanneer kinderen geld willen verdienen is dat om te sparen (voor de vakantie, voor een grote uitgave of “*voor later*”) én om uit te geven (aan kleding, beltegoed, uitgaan of sigaretten). De meeste kinderen zeggen beide te doen.

Wat je van werken kunt leren

In de gesprekken hebben we de kinderen gevraagd of ze ook iets leren van het werk dat ze doen. Op een uitzondering na, meestal kinderen die huis-aan-huisbladen of folders rondbrengen, menen veel kinderen dat ze wel wat opsteken van hun baantje. Volgens hen zijn de baantjes goed voor hun sociale vaardigheden (in het algemeen “*omgaan met mensen*” of, bij

oppassen, “omgaan met kinderen”, “beleefd zijn” en contacten onderhouden). Verschillende kinderen merken op dat hun kijk op geld veranderd is, ze beseffen dat je niet alles zomaar krijgt en dat je er vaak iets voor zult moeten doen. Een aantal van hen merkt op dat ze ook zuiniger zijn met het zelfverdiende geld. Ze proberen te voorkomen dat ze het te makkelijk uitgeven: “*ik laat me per maand betalen, anders koop ik alleen maar flutdingen.*” Veel genoemd is ook ‘verantwoordelijkheid nemen’. Ten slotte noemen kinderen een reeks aan praktische zaken, zowel wat werkhouding betreft (op tijd komen, het werk afmaken, zorgvuldig werken) als werkinhoudelijke zaken (bijvoorbeeld hoe je bepaalde taken uitvoert, omgaan met gereedschap). Maar “*uiteindelijk leer je gewoon wat werken is.*”

Ervaringen met werk

Veel kinderen die we hebben gesproken zijn bezig met hun eerste baantje. Kinderen beginnen veelal met huis-aan-huisbladen (de ‘stadsbladen’ en folders) rondbrengen, oppassen of klussen voor ouders of familie (“*voor opa en oma*”). Het aantal uren dat ze werken is meestal gering, al kan het aantal uren dat een kind oppast makkelijk oplopen. Ruim eenderde van de kinderen waarmee we gesproken hebben, heeft op dit moment een baantje in supermarkt, winkel of horeca en heeft al meer ervaring met meer geregelde baantjes. Een vijftienjarig meisje dat in een supermarkt werkt bijvoorbeeld:

“Op zaterdag ben ik rond acht uur in de supermarkt. We drinken dan eerst rustig een kop koffie en beginnen om half negen met het werk. Ik werk tot zes uur. Wat ik doe? Ik zit onder andere achter de kassa, maar ik vul ook vakken. Op zo 'n dag heb ik drie keer pauze, twee keer kort, een kwartier om elf uur en om drie uur, en een keer lang, tussen de middag, drie kwartier. Ik vind het werk niet zo zwaar. Wel raak ik soms een beetje gestresst als het druk is bij de kassa en klanten rotopmerkingen maken bijvoorbeeld.”

Uit de gesprekken met kinderen maken we op dat onze opvatting van arbeid ruimer is dan die van de meeste kinderen. Waar wij uitgaan van verrichtingen ter naleving van een overeenkomst, gaan kinderen uit van de eigen beleving.¹⁰ Veel kinderen beschouwen de baantjes die ze hebben (of de klussen die ze doen) niet als werk. Dat geldt vrijwel altijd voor oppassen en voor de klussen in om huis (denk aan boodschappen doen, werken in huis of de tuin maar ook het wassen van auto's van burens bijvoorbeeld). Ook de klussen die kinderen doen op het ouderlijk bedrijf zien zij in de regel niet als echt werk.

De ervaringen van de kinderen met werk lopen sterk uiteen, maar is vaak nog beperkt. Wel wordt er opmerkelijk veel zwart gewerkt. In een klas vroeg een jongen heel gevat: “*meneer, u bent toch niet van de belastingdienst?*” Met zwart werken bedoelen we hier het uitvoeren van werkzaamheden zonder dat daarbij voldaan wordt aan verplichtingen uit de sociale ver-

---

¹⁰ Voor de afbakening van kinderarbeid, zie paragraaf 1.3, p. 2-3.

zekerings- en/of belastingwetgeving maar ook, meer specifiek voor kinderarbeid, het verrichten van werkzaamheden die kinderen gezien hun leeftijd volgens de regelgeving niet mogen doen.¹¹

Een gemeenschappelijk kenmerk van veel zwarte baantjes is dat de werkgever familie is of een bekende van de familie. Dit betekent overigens niet dat het alleen om klussen in en om het huis gaat (zoals oppassen). We hebben ook kinderen van 13 en 14 jaar gesproken die werken in de horeca (bijvoorbeeld snackbar, serveren of afwassen in een restaurant) en in de bouw (straten maken). Genoemde werkzaamheden vallen blijkens de 'Beleidsregel niet-industriële hulparbeid van lichte aard' niet onder de toegestane werkzaamheden. Een deel van de kinderen bleek ook te lang te werken (zie *Werken op schooldagen en aantal werkdagen per week*). Benadrukt moet worden dat er in alle leeftijdsgroepen kinderen zijn die zwart werken.

Overigens zijn kinderen niet altijd open over zwart werk. Soms komt pas in de loop van de gesprekken de aap uit de mouw, dat kinderen er toch ook nog een zwart baantje bij hebben. Kinderen lijken zich er vaak wel van bewust te zijn wanneer ze zwart werk verrichten, al verstaan ze daaronder veelal werk waarbij ze geen belasting betalen¹² en/of niet verzekerd zijn en niet overtredingen van de regelgeving rondom kinderarbeid. Een belangrijke reden daarvoor is dat ze onvoldoende op de hoogte zijn van die regelgeving.

In de gesprekken met de kinderen stelden we vast dat een groot aantal baantjes niet geheel in overeenstemming is met de regelgeving rond kinderarbeid. Hieronder bekijken we de ervaringen van de kinderen in het licht van de regelgeving.

12-jarigen

12-jarigen mogen alleen werken in het kader van een sanctie. Toch bleek uit de vragenlijst dat ongeveer 40 procent van de 12-jarigen (n=34) een baantje heeft. In tabel 2.2 staan de baantjes en de frequentie waarin deze genoemd zijn opgesomd.

Tabel 2.2 Baantjes van 12-jarigen (n=15)

	Aantal
Huis-aan-huisbladen of folders bezorgen	8
Bedrijf ouders (boerderij, rekeningen rondbrengen, winkel, markt)	5
Oppassen	2
Musical	1

¹¹ Zie daarvoor de regelingen 'Nadere regeling kinderarbeid' en 'Beleidsregel niet-industriële hulparbeid van lichte aard'.

¹² Aangezien de kinderen vaak relatief weinig verdienen, is het mogelijk dat ze, over het hele jaar gezien, geen belasting verschuldigd zijn omdat ze "de tabel niet raken". In dit geval is er geen sprake van zwart werk.

Formeel mogen ze geen huis-aan-huisbladen of folders bezorgen. De jongere kinderen hebben de bladenwikkjes in de regel overgenomen van een oudere broer of zus. De wijk staat dan op naam van iemand anders (bijvoorbeeld van de broer of zus). In een enkel geval heeft een moeder de wijk op haar naam staan of gedoopt de distributeur de 12-jarige en, in een enkel geval, zelfs de 11-jarige bezorger:

“Ik werd gevraagd om te folderen. Deze man had een boekje bij zich met daarin de regels en een video met instructie. Toen ik zei dat ik wel wilde, vroeg de man naar mijn leeftijd. Ik was toen 11 jaar. Van mijn moeder mocht ik wel en ik ben toen gaan werken onder de naam van mijn moeder. Ook omdat die man dat zo voorstelde.”

Dat kinderen folders of weekbladen rondbrengen op naam van een familielid of vriend is zeker geen uitzondering. Daarnaast komt het voor dat kinderen een wijk van een vriendje tijdelijk overnemen, bijvoorbeeld als deze geen zin heeft of op vakantie is.

Een deel van de 12-jarigen helpt een handje in het bedrijf van hun ouders. Werk onder het toezien van de ouders heeft ook voordelen: *“ik kan stoppen met werken als ik niet meer wil en mijn vader of moeder let goed op me”*. Een meisje van 12 dat meehelpt op de markt merkte echter op dat: *“het wel moeilijk is om nee tegen ze te zeggen.”* In het algemeen lijkt er weinig druk op kinderen te zijn om mee te werken in het bedrijf van de ouders. Bovendien vinden veel kinderen het wel normaal dat ze thuis iets (moeten) doen. Ook uit de korte vragenlijst bleek bijvoorbeeld al dat meer dan de helft van de kinderen het eens is met de stelling dat het belangrijk is dat je een steentje bijdraagt.¹³

Wat de andere baantjes betreft, 12-jarigen passen nog niet zo vaak op. Dit wordt toch, ook door ouders, als een behoorlijk verantwoordelijke klus gezien. Voor de jongen die mee heeft gewerkt aan een musical heeft de werkgever een ontheffing aangevraagd (en gekregen) van de Arbeidsinspectie.

De 12-jarigen die we in de interviews gesproken hebben, zijn 12-jarige kinderen die al naar het voortgezet onderwijs gaan en die in hun eigen beleving niet veel verschillen van hun klasgenoten van 13. Wanneer we ter vergelijking toch naar die 13-jarigen kijken, dan zien we dat in die leeftijdscategorie niet alleen wat vaker gewerkt wordt dan door 12-jarigen maar dat vooral ook het type werk veranderd is. Hoewel ook bij deze kinderen nog steeds vaak gaat om ‘klussen in en om het huis’, zien we ook dat ze serieuze baantjes beginnen te krijgen, die ze overigens vaak formeel ook nog niet mogen doen.

---

¹³ Zie figuur 2.3 en tabel B1-1 in bijlage 1.

Werken op schooldagen en aantal werkdagen per week

Kinderen in de onderzochte leeftijdscategorie mogen maximaal 2 uur per schooldag werken, tot een maximum van in totaal 12 uur per week. Het maximum van twee uur per schooldag wordt regelmatig overschreden, met een oppasklus is dat bijvoorbeeld zo gebeurd. Het maximum van 12 uur per week wordt daarentegen minder vaak overschreden.¹⁴ Wanneer dat laatste wel gebeurt, zijn er verschillende oorzaken:

- De kinderen stapelen een aantal baantjes op elkaar, waarbij *per* baantje het maximum niet overschreden wordt maar waarbij aantal uren dat kinderen in totaal werken boven 12 uitkomt.
- De kinderen werken zwart en worden niet door een bonafide werkgever aan het maximumaantal uren gehouden.¹⁵

Kinderen beschouwen niet alle klussen die ze doen als een baantje en ze zijn ook niet altijd op de hoogte van de regelgeving rondom de werktijden, met andere woorden ze zijn zich er niet van bewust dat ze te lang werken. Wanneer we de kinderen ermee confronteren dat ze maar 2 uur op een schooldag mogen werken, vinden ze dat weinig.

Wanneer het aantal uren dat een kind op een schooldag mag werken wordt overschreden is dat meestal door een oppasbaantje of door zwart werk (bij de kinderen die we hebben gesproken, betreft dit vrijwel altijd werk in de horeca, bijvoorbeeld in een restaurant of in een snackbar).¹⁶ Kinderen zien oppassen vaak niet als 'echt' werk, ze vinden de inspanning die ze daarbij verrichten minimaal. Bovendien leggen de ouders gedurende de schoolweek de kinderen in de regel wel beperkingen op. Zo is het vrij gebruikelijk dat kinderen door de week mogen oppassen tot uiterlijk 10 uur 's avonds. Desondanks is het dan al snel mogelijk dat een kind een uur of drie oppast, overigens zonder dat dit tot grote problemen leidt.

Het werk in de horeca wordt door kinderen wel als echt werk gezien, er is een duidelijke werkgever en het werk vereist ook een zekere inspanning. Kinderen die incidenteel op schooldagen werken, menen dat het schoolwerk daar niet onder lijdt. Wanneer ze meer dagen per week werken, kan dat wel een probleem zijn, bovendien wordt dan al snel het maximumaantal uren per week overschreden. In de horeca werken kinderen vaak 's avonds waardoor de rusttijd in het gedrang komt. Kinderen kunnen daardoor de volgende dag moe op school verschijnen (zie hierover *Pauzetijden, rusttijden en zondagsrust*). Het zijn veelal de wat

---

¹⁴ Zie ter vergelijking de bevindingen van de AI in het rapport *Arbeid door Jongeren (2004)*. (een herhalingsonderzoek naar de arbeidsomstandigheden waaronder jongeren arbeid verrichten.) (Spijkerman en Samadhan, 2005). Ook hierin kwam bijvoorbeeld al naar voren dat de werktijdenwet met enige regelmaat overtreden wordt.

¹⁵ Ze voeren werkzaamheden uit zonder dat daarbij voldaan wordt aan verplichtingen uit de sociale verzekerings- en/of belastingwetgeving en/of die ze gezien hun leeftijd volgens de regelgeving niet mogen doen.

¹⁶ Het is natuurlijk niet uitgesloten dat kinderen ook in andere sectoren langer dan twee uur werken op een schooldag.

oudere kinderen (met name 15-jarigen) die dit soort baantjes hebben, hoewel we ook enkele 13-jarigen hebben gesproken die dit werk deden.

Uitgaande van opmerkingen van verschillende kinderen, laten ouders bij de klussen in en om het huis (in het huishouden of het ouderlijk bedrijf) het huiswerk prevaleren. Het lijkt erop dat overschrijding van het maximumaantal uren per schooldag bij dit soort klussen niet vaak voorkomt. Folders en huis-aan-huisbladen rondbrengen vindt doorgaans ook op schooldagen plaats. Het komt echter zelden voor dat dit meer dan twee uur per dag duurt. Bovendien kunnen kinderen vaak zelf bepalen wanneer ze de huis-aan-huisbladen bezorgen: wanneer ze bijvoorbeeld een proefwerk hebben, kunnen ze de huis-aan-huisbladen vaak ook op een andere dag rondbrengen. Kinderen van 13 en 14 jaar lijken op grote schaal op schooldagen folders of weekbladen rond te brengen, zonder dat ze er nadelige gevolgen van ondervinden.

De overschrijding van het maximumaantal uren per week is soms fors. In absolute zin is dit slechts een beperkt aantal kinderen. Verschillende kinderen gaven aan, naast school, ongeveer 20 uur per week te werken. Een jongen van 15 rekende voor zelfs bijna 30 uur per week te werken. Hij had baantjes in een supermarkt, bij een slagerij van een oom en in een zorginstelling. Om alles (school en werk) te kunnen combineren, heeft hij thuis een schema aan de muur hangen waar op staat wanneer hij waar verwacht wordt. Het maximum kan overigens ook vrij eenvoudig gehaald worden door verschillende oppasklussen te combineren. Dit combineren van baantjes komt regelmatig voor. Om een voorbeeld te geven: op basis van de korte vragenlijst schatten we het aantal 14-jarigen dat verschillende baantjes combineert op een kwart van de kinderen in deze leeftijdsgroep dat werkt. Het zijn vooral, maar niet uitsluitend, de oudere kinderen, de 14- en 15-jarigen, die het maximum aantal uren per week overschrijden. Wanneer kinderen over de tijd heen gaan, zien ze dat niet als een probleem. In de regel menen ze ook dat het werk op school er niet onder lijdt. Een meisje merkte op:

“Misschien werk ik wel te veel, met die twee baantjes bij elkaar, maar ik vind het leuk en op school gaat het goed.”

Er zijn voorbeelden van kinderen die zelf vaststellen dat werk en school niet te combineren zijn. Een voorbeeld daarvan is het meisje van 13 dat vier uur per schooldag in een pizzeria werkte en daarmee gestopt is omdat haar schoolprestaties minder werden:

“Ik had toch minder tijd voor school en omdat ik besepte dat school voor gaat, ben ik gestopt met werken.”

Dit meisje is wel een uitzondering. Kinderen zijn vaak wat overmoedig en menen al snel dat hun baantje(s) niet zo'n probleem is en dat het schoolwerk niet in gevaar komt. Desondanks ervaren veel kinderen een stok achter de deur: *“Als school in gedrang komt, moet ik van mijn moeder gelijk stoppen met werken.”* Wanneer er problemen met school ontstaan, is de kans

dus groot dat ouders handelend optreden. Dat de resultaten soms met kunst- en vliegwerk bereikt worden mag duidelijk zijn:

“Soms zit ik tot half twaalf achter de computer om een werkstuk af te maken, maar daar wil ik dan ook wel een beetje mee voor de dag komen. Ja, school gaat wel vóór werk, maar het is ook een kwestie van plannen” (aldus een meisje van 15).

Voor sommige kinderen, van de lagere vmbo-niveaus, speelt dit niet omdat ze praktisch geen huiswerk hebben. Bij hen is het geen thema dat het baantje het schoolwerk in de weg zit. Het zijn niet alleen kinderen uit het vmbo die meer dan 12 uur per schoolweek werken, we troffen dit aan onder leerlingen op alle niveaus.

Strikt genomen werkt slechts een enkel kind meer dan 12 uur per week. Wanneer de kinderen langer werken, is er een reële kans dat het schoolwerk in gedrang komt. Een voorbeeld is het eerder genoemde meisje van de pizzeria dat uiteindelijk is gestopt met werken. Ook kinderen die meerdere baantjes met elkaar combineren, werken soms meer dan het aantal toegestane dagen. Er is echter nog een belangrijk mechanisme dat kinderen daarvan weerhoudt: de meeste kinderen die we gesproken hebben *willen* niet alleen maar werken, ze willen ook tijd over hebben om te sporten (*“sport gaat voor alles, werk moet daarvoor wijken”*), om uit te gaan (*“als ik te veel werk, houd ik geen tijd over om uit gaan”*) of zelfs om niets te doen. Vaak zijn het ook de andere activiteiten, naast het werk, die veel van de vrije tijd in beslag nemen, meer tijd in elk geval dan het baantje. Een enkel kind wil wel “meer” kunnen werken. Kinderen weten echter vaak niet dat ze al 12 uur per week mogen werken. Aangezien verreweg de meeste kinderen dat maximumaantal uren per week niet haalt, lijkt ook daarom de noodzaak vanuit de kinderen om dit te verruimen niet groot.

Pauzetijden, rusttijden en zondagsrust

Wanneer kinderen het over regels rond kinderarbeid hebben, worden pauzetijden, rusttijden en zondagsrust zelden genoemd. In de regelgeving staat dat kinderen bij 4,5 uur aaneengesloten werk een half uur pauze moeten krijgen. In de praktijk zeggen de kinderen zelf pauze te nemen wanneer ze menen daar behoefte aan te hebben. Een jongen van 13 werkt iedere zondag vijf uur als afwasser in een restaurant: *“Het is best zwaar, maar af en toe neem ik rust door bij de bar wat te drinken.”* Een 15-jarig meisje dat werkt als serveerster heeft het echter minder getroffen: *“Alleen op de wc mag ik zitten”*. Bij de ‘officiële’ baantjes, bijvoorbeeld in de supermarkt, zijn de pauzetijden, voorzover wij hebben kunnen vaststellen, over het algemeen conform de regelgeving.

Wanneer kinderen werken in het bedrijf van hun ouders, lijkt het nemen van een korte pauze vaak niet zo’n probleem. Kinderen op de boerderij doen vaak fysiek werk, maar doen dat onder de ogen van hun ouders en vaak dichtbij de woning. Ook de sfeer op het ouderlijk bedrijf kan anders zijn of zoals een meisje dat verwoordt:

“De werkindeling thuis is ‘losser’; er zijn geen vaste tijden en er is geen druk van mijn ouders.”

Hierbij leek er geen groot onderscheid te zijn tussen bijvoorbeeld boerderijkinderen en kinderen met ouders die een winkel bezitten.

Wat rusttijden aangaat, geldt de regel dat een kind minimaal 14 uur rust heeft per dag, tussen 19.00 en 8.00 uur. Een boerenzoon vertelde dat hij wel eens moe op school komt wanneer ‘s nachts een koe gekalfd heeft. Er is al opgemerkt dat de ouders gedurende de schoolweek de kinderen beperkingen opleggen. Zo merkten kinderen bijvoorbeeld op dat ze door de week tot uiterlijk 10 uur ‘s avonds mogen oppassen. Hoewel de rusttijd dan korter is dan 14 uur gaan kinderen de volgende ochtend vaak gewoon naar school en is dat, ook volgens de kinderen zelf, niet zo’n probleem. Ook de kinderen die ‘s avonds aan een musical mee hebben gewerkt, gaan over het algemeen de volgende dag gewoon naar school. Wanneer ze te moe zijn om naar school te gaan, laten hun ouders ze een uurtje langer liggen.

Op basis van de opmerkingen van de kinderen, maken we op dat de ouders in de gaten houden of de kinderen voldoende rust krijgen:

“Mijn moeder vraagt wel eens of het niet te veel is. In het weekend moet ik echt bijslapen.”

Uit de gesprekken kwam naar voren dat ouders ook daadwerkelijk bijsturen. Zo vertelde een meisje van 15 het volgende:

“Ik heb een keer door de week tot ‘s avonds laat, tot 12 uur, gewerkt in de snackbar waar ik normaal op zaterdag werk. De volgende dagen was ik erg moe, ook op school. Mijn moeder heeft er toen een stokje voor gestoken en nu mag ik niet meer. Eigenlijk vind ik dat zelf wel terecht. Ik voelde me ook een beetje onder druk gezet door de eigenaar van de snackbar, toen hij me vroeg om langer te werken had ik het gevoel dat ik geen nee kon zeggen.”

Overigens is een baantje volgens de kinderen zelden de oorzaak van dat ze moe zijn in de klas, uitgaan is dat veel vaker.

De meeste kinderen zijn zich ervan bewust dat hun ouders vinden dat de school vóór het werk gaat. Willen ze hun baantje behouden dan zullen ze ook op school hun best moeten blijven doen. In de gesprekken zijn verschillende voorbeelden gegeven van ouders die woord bij daad hebben gevoegd en hebben opgetreden toen zich problemen op school voordeden.

Voor kinderen van 13 tot en met 15 jaar geldt dat ze in principe niet op zondag mogen werken. Voor 15-jarigen is daarbij een uitzondering mogelijk: zij mogen op zondag werken wanneer ze vier zondagen per kwartaal vrij zijn en niet op zaterdag werken. Eerder hebben we al

een 13-jarige gezien die als afwasser in een restaurant werkt. Veel kinderen die een baantje hebben, vinden het juist handig om in het weekend te werken, je hoeft dan immers niet naar school. Kinderen die sporten hebben vaak juist op zaterdag wedstrijden en kunnen daarom alleen zaterdagavond (bijvoorbeeld oppassen) of op zondag werken. De noodzaak van de zondagsrust ontgaat de meeste kinderen.

Aard van het werk, toezicht, arbeidsomstandigheden en belasting

Uit de opsomming van de baantjes mag al duidelijk zijn geworden dat de baantjes van kinderen van 13 tot en met 15 jaar zich niet altijd beperken tot de zogenaamde 'niet-industriële hulparbeid van lichte aard'.¹⁷ Er zijn kinderen die te zwaar werk doen; werk dat te belastend kan zijn voor de fysieke gezondheid. Jongens van 13, 14 jaar werken bijvoorbeeld als stenenraper, bij een autosloop of in de zeevisserij. De jongens noemen sommige werkzaamheden binnen hun werk zwaar, maar benadrukken ze dat ze wel ontzien worden door hun collega's of door de werkgever. Opmerkelijk is dat het bij dit type werk vaak gaat om jongens die een beroepsgerichte vmbo-opleiding volgen. Een deel van deze jongens heeft een baantje in de sector waarin ze na school willen gaan werken. Een ander facet dat in het oog springt is dat het vaak kinderen zijn die liever met de handen werken dan naar school gaan. Een jongen verwoordt dat zo:

“ik werk liever bij mijn opa dan dat ik hier op school zit, maar ik moet wel mijn diploma halen van mijn vader.”

Vanaf zijn vijfde helpt deze jongen zijn opa die een handel in oud ijzer heeft. Om zijn opa te kunnen helpen, is hij ook al eens weggebleven van school. Dit lijkt overigens een uitzondering te zijn, al is het voorstelbaar dat kinderen niet tegenover de onderzoekers hebben willen toegeven dat ze van school wegblijven vanwege werk.

Werkzaamheden zoals die we hierboven beschreven hebben, worden in het algemeen door jongens gedaan. Jongens die meestal (nog) vrij laag opgeleid zijn. Het is niet denkbeeldig dat ze vatbaar zijn voor uitdagingen door collega's en werkzaamheden en die ze eigenlijk niet aan kunnen (qua fysieke mogelijkheden of qua vaardigheden) toch zullen doen.

Veel kinderen voeren klussen in en rond het huis uit. De werkzaamheden die we onder de klussen in en om het huis verstaan, zijn zeer breed. Ze variëren van afwassen en de tuin aanharken tot een handje helpen op het, aan het woonhuis liggende, ouderlijk bedrijf (denk aan

---

¹⁷ Of zoals dat in de regelgeving is vastgelegd: Organisatie van het werk waarborgt veiligheid, gezondheid en ontwikkeling van het kind. Voorbeelden (niet uitputtend) zijn: lichte hulpwerkzaamheden in de winkel (vakken vullen, inpakken, schoonmaken); behulpzaam bij verspreiden folders en huis-aan-huiskranten; lichte hulpwerkzaamheden in de landbouw; hulpwerkzaamheden in de restaurants en hotels; lichte hulpwerkzaamheden bij modeshows voor kinderen; hulpwerkzaamheden bij manege, camping, enzovoort (recreatie); hulpwerkzaamheden in gezinshuishouding; oppassen bij familie of kennissen; autowassen. Uitgangspunten zijn dat het werk niet gevaarlijk is, niet zwaar en niet monotoon. Bezorgen van kranten is een grensgeval, daarom wordt een bezorgovereenkomst getekend, ook ouder, voogd of verzorger ondertekent dit contract.

het rijden van de trekker op de boerderij en het achter de toonbank staan van de winkel). De meeste kinderen zien deze klussen niet als werk, evenals hun ouders overigens.¹⁸ Aangezien ze het niet opvatten als werk begrijpen ze ook niet dat er mogelijk beperkingen aan dit werk zijn gesteld (bijvoorbeeld in werktijden en in type werkzaamheden). De kinderen worden niet altijd voor de klussen betaald, het is meer een samenspel van dat ouders verwachten dat de kinderen af en toe de handen uit de mouwen steken, dat de kinderen dit ook als vanzelfsprekend accepteren en wel leuk vinden om te doen. Het plezier in het werk geldt vaak voor het meewerken in het bedrijf van de ouders, bijvoorbeeld op de boerderij. Ook de drempel om iets te doen, is bij het ouderlijk bedrijf vaak laag.

Zowel in het ouderlijk bedrijf als in andere bedrijven kunnen kinderen werken in de buurt van machines of zelfs met machines. Vanwege het gevaar dat dit werk met zich meebrengt kan het een bedreiging vormen voor de fysieke gezondheid. Boerderijkinderen zijn kinderen die regelmatig werken met machines. Het is niet ongewoon dat ze op jonge leeftijd trekker leren rijden, het is eerder een uitzondering wanneer ze dat niet doen. De werkzaamheden zijn vaak ook heel vertrouwd. Hun ouders trekken nog wel eens grenzen. Zo mogen kinderen niet altijd met de trekker op de openbare weg of mogen ze bepaalde werkzaamheden met de trekker niet uitvoeren omdat deze te moeilijk zijn. Een jongen van 14 die eerder opmerkte vrijwel alles te mogen op het bollenbedrijf van zijn vader, blijkt bij nader inzien toch uit de buurt van een aantal “*echt gevaarlijke*” machines te moeten blijven. Feitelijk rekken de ouders hierbij de regelgeving op zonder daarmee gelijk alles toe te staan. Een kanttekening is wel dat de ervaring van de Arbeidsinspectie leert dat ongelukken van kinderen met machines naar verhouding vaak in het ouderlijk bedrijf plaatsvinden.

Met uitzondering van kinderen die huis-aan-huisbladen rondbrengen en kinderen die oppassen, werkt vrijwel geen kind alleen. Bijna altijd zijn er volwassenen in de nabije omgeving. De kinderen waren het er niet altijd over eens of er nu feitelijk sprake was van toezicht, mogelijk is dat omdat de aanwezigheid van een volwassene niet als zodanig door de werkgever benoemd werd. Bij de meer formele baantjes, denk dan met name aan werk in de supermarkt, is er nagenoeg altijd een oudere werknemer die als aanspreekpunt (en toezicht) optreedt.

Of er een risicoinventarisatie en -evaluatie (RI&E) is uitgevoerd, is de kinderen onbekend. Zo ontgaat hen eigenlijk de hele formele kant van arbeidsomstandigheden. Wel hebben sommige bedrijven een instructievideo (meestal van een distributeur van huis-aan-huisbladen en folders), waarin naast dat er wordt uitgelegd hoe het werk dient te worden uitgevoerd, eventueel ook aandacht wordt besteed aan de gevaren van het werk (bijvoorbeeld van het tillen).

---

¹⁸ De wetgever beschouwt een deel van deze werkzaamheden, met name het werken op het ouderlijk bedrijf, overigens wel als werk (zie Memorie van Toelichting, 23646, nr.3, p.71), zie ook paragraaf 1.3.

In de inleiding¹⁹ onderscheidten we fysieke en psychische gezondheid. Door overbelasting kan werk voor zowel fysieke als psychische gezondheid een gevaar betekenen. Ook de kinderen geven aan wel eens een grote belasting te ervaren. Opmerkelijk is dat stress dan vaker genoemd wordt dan problemen veroorzaakt door ‘fysiek zwaar’ werk. Ook een baantje als oppassen dat toch vaak gewoon leuk gevonden wordt kan stress opleveren:

“Oppassen is heel inofficieel en daarnaast ook wel eens zwaar. Het kan ook wel eens te veel worden, wanneer de oppaskinderen bijvoorbeeld vriendjes te spelen krijgen. Dan heb je opeens zes kinderen om op te passen. Soms moet ik dan ook nog koken. Ik probeer zulke situaties wel te voorkomen.” (aldus een meisje van 15)

Vrijwel alle kinderen die in hun werk te maken hebben met klanten (voorbeelden zijn: werken in een snackbar, achter de kassa, serveren) ervaren wel eens momenten van stress, zeker wanneer het druk is in de zaak waar ze werken. Een andere bron van stress is wanneer een klus in een korte tijd geklaard moet worden (bijvoorbeeld afwassen in een restaurant) of wanneer verschillende taken te gelijk uitgevoerd moeten worden (in de bediening van een restaurant).

Op grond van de verklaringen van de kinderen lijkt fysieke overbelasting minder vaak voor te komen dan psychische overbelasting. Mogelijk komt dit doordat het ook wel voor de hand ligt dat een kind bijvoorbeeld niet te zwaar kan tillen. Anders ligt het met een bladenwijk, waarvan verondersteld wordt dat het zwaar werk is. Kinderen blijken dat niet zo te ervaren:

“Zwaar? Nee hoor, alleen de herdershonden van de dominee zijn gevaarlijk. Maar als het echt gevaarlijk is, hoef je niet te bezorgen.”

De kinderen die we gesproken hebben, brengen vaak een huis-aan-huisblad rond, die maar één of hooguit enkele keren per week verspreid moet worden. Toch vindt ook de enkeling die met een “echte” krantenwijk (de ochtendkrant) dat werk niet zwaar. Een kanttekening is wel dat degenen die werk doen waarin fysieke belasting op de loer ligt, deze dreiging niet altijd onderkennen en de belasting mogelijk ook uit stoerheid ontkennen.

De perceptie van de regels

Zowel in de klas als in de groepsgesprekken hebben we aan de kinderen gevraagd welke regels rond kinderarbeid ze kenden. De conclusie is dat de kinderen de regels vaak slecht kennen. Een consequentie hiervan is dat kinderen er vaak ook geen uitgesproken mening over de regels op nahouden. Wel zijn er opmerkelijke uitzonderingen op het gebrek aan kennis, een jongetje van 12 uit een eerste klas vmbo-t noemde spontaan het Kinderwetje van Van Houten. Hij had ooit een werkstuk over kinderarbeid gemaakt. De bekendste regels zijn de afbakening naar leeftijden (“als je zestien bent mag je alles”), het aantal uren dat je mag wer-

---

¹⁹ Zie pagina 3.

ken, dat je geen zwaar werk (tillen) mag doen en ten slotte, dat je niet met of tussen machines mag werken.

De kennis van de regels komt van horen zeggen, door ervaringen van andere kinderen (oudere broers en zussen, vriendjes), doordat ze het proefondervindelijk hebben ervaren (om een baantje gevraagd, maar geweigerd door een werkgever) of vanuit school (bijvoorbeeld uit het economieboek). Tussen de verschillende klassen zit veel verschil in kennis van de regels. Deze verschillen lijken niet samen te vallen met kenmerken van de klas, maar eerder met de aanwezigheid van een enkeling die wel op de hoogte is.

“Regels zijn belangrijk, maar ze zitten ook wel in de weg, omdat je meer wilt dan je mag.”

Dat is de strekking van de antwoorden op de vraag of het belangrijk is dat er regels zijn. Dat er ergens een grens moet liggen is veel kinderen wel duidelijk, het idee dat je een 11-jarige achter de kassa van de supermarkt kunt tegen komen, leidde in een klas vol 13-jarigen tot algemene hilariteit. Waar die grens dan moet liggen is veel minder duidelijk. Een deel van de kinderen kan zich wel vinden in de leeftijdsregel, *“wanneer je wat ouder bent, ben je toch verder, kan beter verantwoordelijkheid nemen.”* Kinderen zien ook te zwaar werk en te veel uren maken als nadelig: je wilt ten slotte als 14-jarige nog geen last hebben van een versleten rug en *“je moet tijd voor je zelf overhouden, voor sport bijvoorbeeld.”*

Ondanks dat veel kinderen de regelgeving grotendeels wel onderschrijven, zijn er ook wel geluiden van kinderen die vinden dat de regels wel soepeler mogen, zeker wanneer het op school goed gaat. Tijdens de gesprekken is het gebrek aan kennis van de regelgeving opnieuw een beperkende factor: kinderen die wat langer willen werken, weten bijvoorbeeld vaak niet dat ze in totaal al 12 uur per week mogen werken. Desondanks vinden kinderen het maximumaantal uren dat je mag werken vaak een beetje betuttelend. Verschillende kinderen merken op dat ze niet eens langer willen werken, omdat ze nog tijd voor school en vrije tijd over willen houden. Een enkeling, ten slotte, vindt dat de regels sowieso moeten worden afgeschaft: *“volwassenen maken toch dezelfde fouten als kinderen?”*

Als we dan toch regels willen vaststellen, wat moeten die regels volgens de kinderen dan opleveren? Daar zijn kinderen uitgesproken in. De essentie moet zijn dat je als kind niet gedwongen wordt om te werken, door je ouders of misschien door de omstandigheden. De vrijwilligheid staat dus hoog in het vaandel:

Wanneer je werkt, is het bovendien niet de bedoeling dat je onderbetaald wordt. Daarvoor zou een minimumloon moeten worden vastgesteld. Een kanttekening is dat uit de inkomsten die de kinderen opgaven blijkt dat de kinderen die zwart werken meer verdienen dan de kinderen die een formeel baantje hebben. Niet zelden verdienen de zwartwerkende kinderen drie keer zoveel als hun 15-jarige klasgenoten bij de buurtsuper.

Een ander punt is dat kinderen dezelfde kansen willen als andere kinderen. Zo willen meisjes gelijke kansen voor jongens en meisjes en willen kinderen van niet-Nederlandse afkomst niet gediscrimineerd worden op de arbeidsmarkt. Ook het verschil in mogelijkheden tussen de verschillende leeftijdsgroepen staat in dit opzicht steeds ter discussie, hoewel niet alle kinderen dit zomaar verwerpen, ook de jongeren niet, die toch minder mogelijkheden hebben. De kinderen zien wel in dat een zekere mate van regelgeving nuttig is om tot een goede afweging te komen van rechten (op werk) en bescherming (tegen een te grote belasting, tegen uitbuiting). Wel leidt de regelgeving volgens de kinderen tot een gebrek aan voldoende variatie in baantjes:

“Wanneer je dertien bent, heb je gewoon weinig keuze in leuke baantjes die je kunt en ook mag doen.”

2.3 Kunstkinderen aan het woord

In het volgende deel van het hoofdstuk laten we de kunstkinderen hun verhaal vertellen.²⁰ Achtereenvolgens wordt ingaan op achtergrondkenmerken, motivatie, beleving van het werk en de combinatie van werk en school.

Achtergrondkenmerken

In totaal voerden we 13 gesprekken met kunstkinderen in de leeftijd van 9 tot en met 15 jaar. Conform de leeftijdscategorieën voor de regelgeving voor kunstkinderen zijn de geïnterviewde kunstkinderen onder te verdelen in de volgende leeftijdsgroepen:

- vijf kinderen in de leeftijdsgroep van 7 t/m 12 jaar;
- vier kinderen van 13 of 14 jaar;
- vier kinderen van 15 jaar (waaronder drie kinderen van een school voor kunstzinnige vorming).

De kinderen hebben uiteenlopende werkzaamheden verricht. Voor de meeste kinderen is vaker dan één keer ontheffing aangevraagd. De kinderen die we gesproken hebben, hebben ervaring met verschillende vormen van optredens. Hun CV laat combinaties zien van werkzaamheden voor films, commercials, toneelvoorstellingen, musicals, dansvoorstellingen en televisie. Het aantal uitvoeringen dat ze in een jaar gedaan hebben varieert van zo'n vijf tot dertig. Eén kind heeft in het drukste jaar 45 uitvoeringsdagen gedraaid.

Motivatie

De kunstkinderen zien de arbeid die ze verrichten niet als werk. Hun werk is een hobby.

“Ik ga liever optreden dan met vriendinnen naar het zwembad.” (Maaike, 11 jaar)

---

²⁰ De namen die bij de uitspraken vermeld worden zijn gefingeerde namen.

Kinderen vergelijken hun werk dan ook vaak met andere kinderen die op een sport zitten.

“Ik zit op film.” (Piet, 14 jaar)

De redenen om met optreden te beginnen verschillen per kind. Veel kinderen komen uit een ‘kunstnest’. Zo viel tijdens de interviews te horen dat vader een professioneel acteur is die zijn dochter mee laat spelen in een voorstelling, dat moeder op amateur-basis heeft gedanst en haar dochter op haar derde aanmeldt en dat een meisje is meegegaan met een oudere zus die in voorstellingen speelt. Daarnaast hebben sommige ouders gereageerd op een advertentie in de krant. Vaak is het zo dat kinderen dan zelf de brief hebben geschreven.

Eenmaal aan de slag hopen de kinderen op nieuwe kansen. Giacomo (9 jaar) doet daarbij zelf aan acquisitie:

“Ik stuur het castingbureau soms een mailtje om te vragen of ze nog nieuwe dingen voor me hebben.”

Aan hun hobby zitten wettelijke grenzen die soms als een groot onrecht ervaren worden. Helga (15 jaar) kreeg nadat ze reeds het totale toegestane optredens in een kalenderjaar opge maakt had, van de Arbeidsinspectie te horen dat ze niet meer mocht optreden.

“Ik vind dat niet eerlijk. Als je voetbalt bij de jeugd van Ajax mag je alles. Ik doe mijn hobby en dan krijg ik met zo 'n Arbeidsinspectie te maken die je vertelt dat je een tijd niets meer mag doen.”

De verdiensten voor kunstkinderen liggen vaak aanmerkelijk hoger dan de verdiensten van kinderen die bijvoorbeeld vakken vullen. Voor tv, film en commercials vallen verdiensten te noteren die variëren van 75 tot 500 euro per dag. De verdiensten voor de werkzaamheden op podia vallen lager uit. De bedragen die hier genoemd zijn liggen tussen de 25 en 75 euro per optreden. Geld heeft voor deze kinderen echter geen motiverende werking. De meeste kinderen geven aan dat ze het ook voor niets zouden doen.

Twaalf van de dertien kinderen zouden later hun brood willen gaan verdienen met hun hobby. Ze willen optreden in films en musicals. Een enkeling wil zich toeleggen op het schrijven van scenario's of op regisseren. Helga van 15 weet zeker dat ze verder wil gaan spelen, maar:

“Ik denk dat ik eerst nog naar de universiteit wil, om altijd nog iets achter de hand te hebben als het later niet lukt om geld te verdienen met acteren.”

De werkzaamheden die de kinderen verrichten zien ze dan soms als een soort van *training on the job*. Lisette van 15 jaar, die vanaf haar 11e de vooropleiding dans zit, verwoordt dit zo:

“Het geeft een kick om een dansvoorstelling te doen in een professionele omgeving. Het is een leuk voorproefje voor iets dat we later willen gaan doen.”

Overigens leren kinderen tijdens werk niet alleen meer van het vak dat ze later willen gaan uitoefenen. Ze doen ook ervaring op op hele andere terreinen, zoals sociale ontwikkeling. Coen van 14 jaar die in een soort candid-camera achtige tv-programma acteerde:

"Ik speelde een nieuw klasgenootje dat zogenaamd uit het buitenland kwam. In een aflevering moest ik meisjes versieren. Ik heb toen geleerd dat je het gemakkelijkst scoort bij meisjes die onzeker zijn. Als je die aandacht geeft vallen ze heel snel voor je."

Beleving van het werk

In deze paragraaf bespreken we de beleving die kinderen hebben bij het werk. In het kort bespreken we de werksfeer, het aantal optredens en werktijden en begeleiding.

- Werksfeer

Kinderen geven aan dat ze het erg naar hun zin hebben gehad tijdens het werk. Het omgaan met volwassenen wordt als erg prettig ervaren.

"Het was leuk en gezellig. Iedereen was aardig, de acteurs waren leuk. De begeleider was ook aardig. Je hoorde echt bij de groep. Ik vond het best wel stom dat het op den duur afgelopen was. Ik had best wat vaker gewild." (Maaike, 11 jaar)

Ter illustratie een mail van een meisje van 13 aan haar castingbureau:

'Hey!

Wauw, wat was het fantastisch om te spelen in Een Morfinesprookje. Ik heb echt zó genoten! De mensen van de crew en het leren kennen van nieuwe mensen, de volle zalen, de TheaterBus, de gezelligheid, het acteren, het succes, het elke keer weer verheugen op de repetities en de optredens, de lol, de aandacht; en het applaus- daar doe je het toch voor in het leven? Mensen die je bewonderen om iets dat je doet, dat is echt geweldig.

Ik heb twee maanden gewoon echt letterlijk op roze wolken gelopen. Alleen al het idee dat ik weer bijna moest optreden, gaf me kriebels in m'n buik en liet me de hele week stralen! Het was zoooo leuk allemaal!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!!

Met Joop heb ik in de Theaterbus van Eindhoven naar A'dam een heel lang en diep gesprek gehad over dingen die ons beiden bezighouden enzo. Hij complimenteerde me ook: hij vond dat ik een talent was wat acteren betreft, en dat ik goed kon vertellen en luisteren. Wauw, ik was onbeschrijfelijk trots!!!!!!

Ik wilde jou even bedanken voor de uitnodiging een jaar geleden om me mee te laten doen met de auditie voor deze theaterproductie. Ik ben je er echt dankbaar voor, want deze ervaringen zal ik mijn leven lang blijven onthouden en ik heb zoveel plezier gehad!

Nou, hartstikke bedankt en graag tot ziens!

Veel liefs,

Djûke'

Kinderen blijken erg te genieten van alle aandacht. Ze staan in het middelpunt van de belangstelling. Deze aandacht wordt ook vastgelegd. Een jongetje van 9 houdt zelf zijn eigen plakboek bij, waarin zijn medespelers en crewleden hun zegje gedaan hebben. In dit boek is ook de foto te vinden van zijn eerste fan, aan wie hij, een paar seconden voordat de foto genomen is, zijn eerste handtekening heeft uitgedeeld.

Veelzeggend is dat kinderen zelf ook aangeven dat ze het zo jammer vinden dat het zo snel afgelopen was en dat ze iedereen ook wel zijn gaan missen. Tegelijkertijd is niet alles eindig. Helga (15 jaar) heeft echte vriendinnen over gehouden aan haar werk en een ander meisje spreekt zelfs van twee hartsvriendinnen waarmee ze contact blijft houden.

- **Werkdruk**

Kinderen hebben over het algemeen niet het gevoel dat ze in hun werk gebukt gaan onder een zware prestatiedruk.

“Ik deed met een jongen een scène waarbij we telkens weer de slappe lach kregen. De regisseur werd daar niet boos om. Op den duur werden ze natuurlijk wel een beetje streng, de scène moest natuurlijk wel af.” (Eleanor, 11 jaar)

Opvallend is dat zowel de podiumkunstenaars die live voor een publiek optreden als kinderen die voor de camera staan (film, tv en commercials) aangeven nauwelijks last van spanning te hebben. Kinderen die op de Bühne staan, geven vaak aan dat ze geleerd hebben dat als er iets misgaat, je gewoon stug door moet gaan alsof er niets aan de hand is: *“het publiek heeft dat vaak toch niet door.”* Helga (15 jaar) die zowel op de Bühne als in films gespeeld heeft:

“Ik heb in mijn werk juist helemaal geen faalangst. Ik heb juist faalangst op school wanneer ik tentamens heb.”

Dit betekent niet dat kinderen helemaal geen spanning ervaren. De meest kinderen vertellen dat ze het in het begin wel enigszins spannend vonden, maar dat naarmate ze meer optraden of meer draaidagen hadden gehad het allemaal begon te wennen. De castingperiode die vaak voorafgaat aan het uiteindelijke werk wordt als het meest belastend ervaren, omdat daar een spanningselement zit van wel of niet gekozen te worden (winnen of verliezen). Voor sommige producties zijn er meerdere selectierondes. Een meisje heeft in totaal vijf keer een castingronde moeten doorstaan, voordat ze uiteindelijk voor een rol gekozen werd:

“Casting is lastig. Dan is er twijfel en spanning. Het is een soort competitie die je moet winnen. Eerste ronde is screentest, daarna nog een ronde waarin een meer aan de filmgerelateerde test centraal staan. Gaat niet zozeer om tekst, maar om of je het karakter kunt neerzetten. Film doen is veel leuker dan casten.” (Eleanor, 11 jaar)

Kinderen die wat ouder zijn lijken zich bewuster te worden van het feit dat ze prestaties moeten leveren. Zo geeft een jongen van 14 jaar aan dat hij het tijdens de opnameperiodes erg leuk vond, maar dat hij ook wel weer blij is als er een tijdje geen nieuwe opdracht is. *“Ik merk soms wel dat het ergens ook werk is, je wordt telkens weer opgeroepen en dan moet je het goed doen.”* Dezelfde jongen heeft opnames gehad voor een tv-programma waarbij hij in een gewone schoolklas moest ‘faken’ dat hij een nieuw klasgenootje was, dat afkomstig was uit een ver buitenland. *“Dit moest in een keer goed gaan. Ik mocht niet door de mand vallen, want anders zou alles mislukt zijn. Dat maakte het toch wel erg spannend.”*

Deze bewustwording van het moeten presteren is er ook bij kinderen die een vooropleiding dans volgen.

“Toen ik net begon dacht je nog niet zo na over de consequenties. Nu merk ik dat ik meer druk voel voor de dansexamens dan voor gewone schoolexamens. Er hangt van het dansen zoveel af. Je wilt er je beroep van maken. Ik moet goed worden omdat er niet zo veel mogelijkheden zijn om professioneel danser te zijn.” (Barbara, 15 jaar)

- Aantal optredens en werktijden

Een deel van de kinderen heeft vaker opgetreden dan door de Arbeidsinspectie is toegestaan. Opvallend is dat geen van deze kinderen aangeeft dat het aantal optredens voor hun vermoedend was. Ter illustratie:

Helga van 15 is succesvol vwo-plus-leerling, draait mee in film- en theaterproducties, en traint ook nog meer dan 10 uur per week op een dansschool. Daarnaast heeft ze ook nog tijd voor haar vriendinnen. Van vermoeidheid of overbelasting is volgens haar geen sprake. Zo is school als er geen proefwerkweken zijn voor haar *“superchillen.”* Teleurstelling is er wel, omdat ze van de Arbeidsinspectie een optreden voor een festival heeft moeten laten schieten.

De werktijden en dagen lopen uiteen. Kinderen die op podia acteren, werken zowel doordeweeks als in weekenden. Vaak speelt dit werk zich af in de avonduren. Kinderen die voor de camera staan, werken over het algemeen vaak overdag. Ook hiervoor geldt dat het werk zowel doordeweeks als in het weekend plaatsvindt.

Kinderen die in films of voor tv-series opnamen hadden, geven soms aan dat ze het prettig vinden om na een paar draaidagen ook weer gewoon een normale dag thuis te zijn. Bij kinderen die op een Bühne acteren vallen dit soort geluiden niet te horen. Dit verschil komt waarschijnlijk doordat ze (vaak) niet meer dan één avond achter elkaar op een podium staan.

Voor de werktijden geldt dat kinderen die op de Bühne staan vaak een kortere werkdag hebben, omdat zij tijdens de avond meedoen in een show die twee à drie uur duurt. Desalniettemin zorgt de korte werktijd door het late eindtijdstip (tot circa 22.30 uur) in combinatie met een gewone schooldag ervoor dat sommige kinderen aangeven dat ze *“toch best wel moe”*

zijn na afloop, maar omdat ze vaak niet meer dan één of twee keer per week optreden valt het volgens hen best wel mee.

Voor de draaidagen voor film, tv en commercials blijkt de vermoeidheid ook wel mee te vallen. Kinderen geven aan dat ze vaak pas op de werkplek aankomen op het moment dat ze ook snel kunnen beginnen met spelen en dat ze vaak snel weer weg kunnen als hun werk voor de camera er op zit. Deze goede planning lijkt erg belangrijk voor de kinderen. De dagen waarop ze door onvoorziene omstandigheden (bijvoorbeeld weersomstandigheden) minder konden acteren en langer moesten wachten, worden meteen genoemd als de kinderen gevraagd of er ook minder leuke dingen waren.

- Begeleiding

De kinderen hadden in het werk vaak te maken met een kinderbegeleider. Deze begeleider speelt voor kinderen een zeer belangrijke rol in het werkproces. Een aantal kinderen ziet de begeleider als vriend, anderen zien in de begeleider meer een soort van oppasmoeder. Ze let erop dat kinderen op de juiste tijden eten, ze zorgt dat kinderen bezig blijven als ze niet op de set of op het podium staan en vormt volgens Johan (13 jaar) *“een stok achter de deur voor als je moet leren voor school.”* In een enkel geval hebben de kinderen negatieve ervaringen en ervoer men een gebrek aan begeleiding en zorg. Hans (13 jaar):

“Ik zat in een film van iemand van de filmacademie. Daar heb ik toen een paar uur geen eten gehad. We hadden daar geen begeleider, hoewel ze er wel een beloofd hadden. Mijn moeder heeft toen ingegrepen.”

Combinatie met school

Vijf kinderen die we gesproken hebben gaan naar basisonderwijs. Acht kinderen volgen het voortgezet onderwijs, waarbij geen van deze kinderen onderwijs volgt lager dan havo-niveau. Voor de kinderen die Bühnwerkzaamheden verrichten, lijkt het werk geen groot effect te hebben op het sociale leven. Deze kinderen werken over het algemeen een à twee avonden per week. Voor de kinderen die een grotere rol hebben in een film, betekenen de draaidagen dat ze hele dagen van huis zijn. Voorzover wij kunnen overzien, is bij schoolverzuim altijd toestemming gevraagd aan de school.

De meeste kinderen hebben niet het gevoel dat school geleden heeft onder hun werk. Voor kinderen die gedurende het filmen bijles hebben gekregen op de set, heeft deze persoonlijke begeleiding juist bevorderend gewerkt voor de schoolprestaties. Iemand die in een jaar veel draaidagen had, geeft aan dat toen ze terugkwam op school, dat ze met haar schooltaken voorlag op de rest van de klas. Een jongen van 14 jaar heeft als een van de weinigen het gevoel dat hij schooltaken moest inhalen, maar die achterstand was volgens hem vrij snel weg-gewerkt.

Kinderen die op de bühne staan, hebben mede door hun werktijden (avondvoorstellingen) vaak geen schoolwerk in te halen. Hun schoolverzuim valt vaak op de dag na een optreden, omdat ze later beginnen op school.

“Soms mocht ik van moeder wat langer slapen. Dan ging ik pas na de eerste ochtendpauze naar school. Dat vond ik niet erg. Voor de pauze moet iedereen toch nog in het ritme komen, omdat je natuurlijk net wakker bent en nog denkt aan de leuke dingen van de avond daarvoor.”

De meeste kinderen hebben het gevoel dat ze ondanks hun ‘bijzondere werk’ geen uitzonderingspositie in de school krijgen. Een aantal kinderen zit op scholen waar meer kunstkinderen in ‘het echt rondlopen’ en wordt het dus als vrij normaal gezien. Een meisje van 11 zegt dat ze zelf bekend staat als het theaterkind. Dat vind ze zelf erg leuk. Voor de tv- en/of filmkinderen is de *exposure* relatief groter dan voor kinderen die acteren op een bühne. Desondanks valt het met hun roem en bekendheid wel mee. De toenemende hoeveelheid (“semi”)-bekende Nederlanders en de toename van het aantal tv-kanalen lijkt er voor te zorgen dat kinderen relatief weinig roem kennen. Een enkel kunstkind geeft aan sporadisch wel eens een handtekening uitgedeeld te hebben.

Hans, een jongen van 13 jaar, is de enige respondent die wel negatieve ervaring heeft met zijn bekendheid. Toen de zuivelreclame waaraan hij deelnam voor het eerst op tv verscheen werd er door de kinderen op zijn lagere school tegenaan gekeken als *“Leuk, Hans doet aan reclame.”* Toen hij daarna op een nieuwe school kwam werd hij alleen maar aangekeken als die jongen van die reclame.

“Ik vond dat toen zelf wel vermoeiend. Iedereen groet je terwijl je ze zelf niet kent. Ik werd er elke keer op aangesproken. Ik vroeg me dan toch echt af of ze het niet eens over iets anders konden hebben, zo bijzonder is het toch ook niet.”

2.4 School en werk, school of werk?

Reguliere kinderarbeid

Er is vrijwel geen kind dat uit zichzelf zegt dat het schoolwerk lijdt onder het baantje dat het heeft. Dat is ook niet in het belang van het kind. We hoorden immers eerder al dat, wanneer dat wel het geval zou zijn, het kind waarschijnlijk moet stoppen met werk van de ouders. Volgens de personen die we op school hebben gesproken, doen zich ook weinig problemen voor rond werkende leerlingen en wanneer deze zich voordoen is dat vrijwel altijd in de bovenbouw. Toch zijn er ook in de onderbouw wel een paar voorbeelden. Zo heeft een van de scholen een leerling die in verband met chronische vermoeidheid op school een aangepast programma had, gevraagd te stoppen met haar baantje. Uit de gesprekken bleek voorts dat

ouders niet altijd optreden wanneer de schoolresultaten van hun kinderen tegenvallen. Het baantje van het kind wordt zeker niet altijd opgegeven.

De algemene indruk van scholen is dat kinderen het steeds drukker hebben na schooltijd. Misschien betekent dat ook wel dat kinderen meer werken. Verschillende docenten merkten op dat de reden daarvoor misschien ook wel nadrukkelijker dan voorheen 'geld verdienen' kan zijn. Kinderen besteden tegenwoordig veel geld aan dure producten als mobiele telefoons en mp3-spelers en ook de merkendruk is groot, de kinderen moeten bepaalde kleren dragen. Een docent wees op de rol van chatten hierbij, de kinderen juttten elkaar erg op via internet.

De mentoren, docenten en coördinatoren stelden dat ze bij kinderen in deze leeftijdsgroepen (12 tot en met 15 jaar) weinig positieve of negatieve effecten van de baantjes terugzien. De genoemde voor- en nadelen van de baantjes hebben we hier op een rijtje gezet. Om te beginnen de *voordelen*:

- Ze verwerven een aantal sociale vaardigheden.
- Ze leren werken in eigen vakgebied en zien hoe het eraan toegaat op de werkvloer (vooral voor vmbo-leerlingen): *“Je merkt dat ze door te werken soms een beter arbeidsethos krijgen, ze weten hoe het werkt bij een baas.”*
- Sommige kinderen hebben moeite hebben met structuur en kunnen dat deels ontlenen aan werken.

Genoemde *nadelen* zijn:

- Het komt voor dat een kind onder het veronderstelde niveau terechtkomt.
“Als deze twee meiden de helft van de tijd die ze in werk steken in school zouden stoppen zouden ze de havo met twee vingers in de neus halen.”
- De kinderen zitten tijdens het werk vaak in een volwassenenomgeving. Dit kan invloed hebben op gedrag en interesses ('quasi volwassen').
“Ze neemt de cultuur van haar werk mee naar school. Ze gedraagt zich vaak als een volwassene, heeft ook een wat grotere mond in de klas. Ik heb de indruk dat ze een keuze heeft gemaakt voor die wereld, én niet voor school.”
- Soms kan er geen afspraak worden gemaakt met de leerlingen, omdat ze geen tijd hebben. Een school heeft daarom in het schoolreglement opgenomen dat kinderen tot en met het negende lesuur beschikbaar zijn voor school om 'gedonder met baantjes' te voorkomen.
- Werk kan de oorzaak zijn van ongeoorloofde absentie.

Uit het gegeven dat er meer nadelen genoemd zijn dan voordelen moet niet worden afgeleid dat de betrokkenen vinden dat werken nadelig is voor kinderen. De school merkt er in de regel weinig van dat kinderen werken en men verwacht dat een baantje in de regel wel een positief effect heeft op het kind.

Gevraagd naar de taak van de school in dezen, stelde een docent dat de school er is om excessen te voorkomen en om, binnen de school, scherpe grenzen te stellen. Dat betekent bijvoorbeeld dat werk geen reden voor leerlingen kan zijn om afspraken niet na te komen:

“Tijdens schooltijd kan de school aanspraak op je maken, dat je dan eventueel moet werken is jouw probleem.”

Een andere docent stelde echter vast dat er ook grenzen zijn aan de taken van de school:

“School en vrije tijd (en dus ook werk) zijn gescheiden werelden. Het is niet de taak van de school om zich te bemoeien met wat kinderen in de vrije tijd doen.”

Een docent merkte op dat de regels vaak weinig indruk maken op de kinderen. Hij meende dat het belangrijk is dat er duidelijke sancties zijn en dat ook de ouders als medeverantwoordelijken gestraft worden bij een forse overtreding van de werkgever. Tenslotte vond men ook de voorlichting over kinderarbeid belangrijk. Verschillende betrokkenen zeiden dat men ook op de school niet op de hoogte is van de regels, terwijl het van belang kan zijn om scholen meer te betrekken bij het uitdragen van de regels:

“De school signaleert tijdens ouderavonden en mentorgesprekken wanneer er problemen zijn. De privé-situatie wordt daar vaak in betrokken. Ouders bepalen uiteindelijk of hun kind nu wel of niet mag werken. Maar daar waar je signaleert dat werk een negatieve invloed heeft, zou je bijvoorbeeld ouders kunnen inlichten over de maximum tijd dat het kind op een bepaalde leeftijd mag werken.”

Kunstkinderen

Verschillende van de 16 bezochte scholen hadden recente ervaringen met kunstkinderen. De ervaringen zijn doorgaans positief. Belangrijk hierbij is dat het contact met de ouders goed is en dat de valkuil van de ambitie van het kind omzeild wordt. Dit geldt overigens niet alleen voor kunstkinderen, maar ook voor kinderen die op hoog niveau sporten zoals verschillende betrokkenen opmerkten. Voor school is het zaak erop te letten dat deze kinderen met de voeten op de vloer blijven. Vaak blijkt dat onnodig, de problemen lijken zelden bij de kinderen te liggen en ook hun klasgenoten reageren er in de regel goed op. Wanneer zich problemen voordoen, heeft dat vaak eerder te maken met het verwachtingspatroon van de ouders.

2.5 Samenvatting en conclusies

Reguliere kinderarbeid

Onze bevindingen over de mate waarin kinderen werken en over de aard van hun baantjes, sluiten aan bij bevindingen uit eerder onderzoek door het Nibud (Nibud 2005a). De conclusie is dat:

- Gemiddeld ongeveer de helft van de kinderen uit de eerste drie klassen van het voortgezet onderwijs één of meer baantjes heeft.
- Huis-aan-huisbladen of folders rondbrengen en oppassen de meest genoemde baantjes zijn.
- Hoe ouder de kinderen zijn, hoe groter de kans is dat zij andere baantjes hebben.

In alle leeftijdsgroepen zien we kinderen met baantjes die zij op grond van hun leeftijd formeel niet mogen doen.

Voor kinderen zijn de belangrijkste motieven om te werken geld verdienen, dat het leuk is om te doen en dat het aansluit bij een hobby. Kinderen hebben uiteenlopende ervaringen met baantjes, al is hun ervaring vaak nog beperkt. Baantjes als oppassen, klussen in en om het huis en een handje meehelpen in het ouderlijk bedrijf beschouwen kinderen zelf vaak niet als werk. Verder wordt er opmerkelijk veel 'zwart' gewerkt. Ook zien de kinderen in de regel weinig bezwaren tegen hun baantjes, ze menen in elk geval niet dat het werk school in de weg zit.

In hoeverre onderschrijven de kinderen de regelgeving? We hebben gekeken naar wat kinderen feitelijk doen en wat hun mening is over verschillende regels. Zoals al bekend uit Nibud-onderzoek, werken sommige 12-jarigen. Het zijn veelal klussen in en om huis of een kleine folder of bladenwijk. We moeten ons hierbij realiseren dat het om kinderen gaat die al naar het voortgezet onderwijs gaan en die feitelijk het zelfde doen als hun 13-jarige klasgenoten.

Bij niet-formele baantjes als oppassen gaat een kind makkelijk over de twee uur dat het op een schooldag mag werken. Oppassen zien veel kinderen niet als werk, en ze vinden het meestal ook niet erg belastend. Problemen met te veel uren op schooldagen doen zich alleen voor bij kinderen die een 'echt' baantje hebben en daarvoor bijvoorbeeld 's avonds werken (bijvoorbeeld in de horeca) of dit werk meerdere dagen per week doen. Zij zijn soms moe en komen niet altijd aan hun huiswerk toe. Zelf lijken de kinderen dit te onderschatten.

Het maximumaantal *dagen* dat een kind per week mag werken wordt minder vaak overschreden. Kinderen die verschillende baantjes combineren, werken regelmatig meer dan de toegestane twaalf uur per week. Het belang dat kinderen aan vrije tijd hechten en het besef dat hun ouders niet willen dat school in het gedrang komt, is volgens de kinderen een rem op de wens

om te veel te willen werken. Mede daarom vinden kinderen het maximum van twaalf uur dat je per week mag werken een beetje betuttelend, al lijkt de noodzaak om het maximumaantal uren op te rekken niet erg groot.

Ook de pauze- en rust regels worden niet altijd gerespecteerd. Hoewel de pauzetijden niet altijd conform voorgeschrift zijn, maken weinig kinderen melding daarvan en lijkt de overtreding daarvan weinig consequenties te hebben. Bij de voorgeschreven rusttijd ligt dat anders, deze wordt regelmatig niet gehaald en onvoldoende rust kan leiden tot een moe kind in de schoolbank. Wel lijkt het erop dat ouders hun verantwoordelijkheid hierbij meestal wel nemen en hun kind beperkingen opleggen. Zondagsrust vindt weinig steun bij de kinderen, ze vinden het eigenlijk wel een makkelijke dag om te werken aangezien ze niet naar school hoeven en vaak ook niet hoeven te sporten.

Verschillende kinderen doen werk dat nadrukkelijk buiten het kader van de 'niet-industriële hulparbeid van lichte aard' valt. Het betreft vaak jongens die nadat ze hun school hebben afgemaakt ook dit soort werk willen gaan doen. Volgens eigen zeggen worden ze op de werkvloer ontzien door hun collega's. werken met machines (of in de buurt van machines) kan ook plaatsvinden op het ouderlijk bedrijf. Hoewel het geregeld voorkomt dat kinderen van hun ouders meer mogen dat in de regelgeving is toegestaan, is daarmee niet gezegd dat kinderen dan ook alles mogen van hun ouders.

Zeker bij de meer formele baantjes werken kinderen nagenoeg altijd onder het toezicht van een volwassene (vaak een collega). Verschillende kinderen zeggen wel eens tijdens het werk onder druk te staan. Met name het werken met klanten (bijvoorbeeld achter de kassa) levert wel eens stress op. Hoewel er wel kinderen zijn die werk doen waarbij fysiek overbelasting kan plaatsvinden (denk aan de stratenmakers), zeggen deze kinderen zelf daar van verschoond te blijven.

Over het algemeen kennen de kinderen de regelgeving rondom kinderarbeid slecht. Desondanks erkennen ze dat regels wel belangrijk (kunnen) zijn, al voelen ze zich er ook door beperkt. Te zwaar werk en te veel uren werken zien kinderen ook zelf als nadelig voor hun ontwikkeling. Een deel van de kinderen kan zich bovendien vinden in de 'leeftijdsregel' (welk type werk mag een kind op welke leeftijd doen). Tegelijk is dit ook de regel waar de grootste bezwaren tegen zijn, juist hierdoor hebben kinderen niet veel keuzemogelijkheden wanneer ze een baantje zoeken. Verschillende kinderen merken op dat de regels eventueel versoepeld kunnen worden voor kinderen die geen problemen ervaren op school. Met versoepeling van de regeling bedoelen ze dan vooral dat er meer baantjes zijn die ze mogen doen. Ten slotte hechten kinderen er veel belang aan dat ze, wanneer ze werken, daar ook zelf voor gekozen hebben.

Uitgangspunt bij de regelgeving rond kinderarbeid is dat deze kinderen moet beschermen tegen belemmering van de schoolgang, gevaarlijke situaties en schadelijke effecten van arbeid. Hoewel er binnen de reguliere kinderarbeid veel regels overtreden worden, lijken de uitgangspunten van de regelgeving daardoor niet altijd in het gedrang te komen wanneer we ons baseren op wat de kinderen vertellen. Op basis van de gesprekken met de kinderen, zien we, buiten een eventuele versoepeling van de regeling ten aanzien van de zondagsrust (met andere woorden vaker arbeid op zondag toe staan)²¹ geen sterke aanwijzingen om wet- en regelgeving rondom kinderarbeid sterk te wijzigen.

De ervaringen van de scholen

Ook aan vertegenwoordigers van de scholen is gevraagd wat de ervaring is van de school met kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar die baantjes hebben. Bij kinderen in deze leeftijdsgroep merkt de school er in de regel weinig van dat kinderen werken. De veronderstelling is dat een baantje normaliter een positief effect heeft op een kind.

Arbeid door kunstkinderen

De kunstkinderen ervaren hun arbeid als hobby. Het werk is voor hun een spel. Een optreden op de bühne of een middag op een filmset is voor hun minimaal net zo leuk als een middag in het zwembad. Hoewel de verdiensten voor deze kinderen aardig kunnen oplopen, is geld voor hun geen motivator.

De kinderen die op de bühne hebben gestaan en/of voor een camera geacteerd hebben, lijken besmet met een virus. Zonder uitzondering zouden ze een nieuwe kans niet afslaan. De meeste kinderen hopen later hun brood te kunnen verdienen met acteer- en danswerk.

Kinderen genieten erg van de sfeer op en rond de optredens. Hun mede-artisten, regisseurs begeleiders en andere betrokkenen zijn allen aardig en besteden vaak de nodige (positieve) aandacht aan de kinderen. Kinderen ervaren over het algemeen geen negatieve werkdruk. Een zekere mate van spanning is aanwezig, maar ze geven zelf aan dat ze daar goed mee om kunnen gaan. Daarbij lijkt ervaring erg belangrijk. Nadat de eerste optredens en draaidagen geweest zijn sluipt er een zekere rust in door de routine. Aan de andere kant ervaren kinderen het na een langere periode van werk als erg prettig als er even een tijdje niet meer geacteerd hoeft te worden. Uit ervaringen van kinderen, die soms aanmerkelijk langer gewerkt hebben dan toegestaan was door de Arbeidsinspectie, lijkt het alsof kinderen een behoorlijke krachtsinspanning kunnen leveren, zonder dat dit tot grote vermoeidheid leidt. In het werkproces spelen de kinderbegeleiders een belangrijke rol. Zij geven kinderen vaak de zorg en aandacht die ze op jonge leeftijd nog nodig hebben.

---

²¹ Gezien de Europese regelgeving op dit gebied zijn de mogelijkheden hiertoe beperkt.

Voor kinderen die voor de camera staan, geldt dat men vaak overdag werkt, waardoor regelmatig schoolverzuim plaatsvindt. Daarbij wordt, zo ver wij kunnen overzien, altijd toestemming gevraagd aan de school. De schoolprestaties lijken niet te leiden onder het werk. Dit hangt samen met de onderwijsbegeleiding die op de set plaatsvindt. Voor bühnekinderen die vaak 's avonds werken, komt schoolverzuim in veel geringere mate voor.

3 OUDERS OVER KINDERARBEID

Het vorige hoofdstuk is grotendeels gebaseerd op informatie van kinderen zelf. In dit hoofdstuk beschrijven we kinderarbeid vanuit het perspectief van de ouders. Voor de ‘reguliere’ kinderarbeid maken we daarbij gebruik van de resultaten uit een schriftelijke vragenlijst die we onder ouders hebben uitgezet en uit interviews met ouders. De resultaten van deze beide *instrumenten* vullen elkaar aan en worden daarom naast elkaar gepresenteerd. Voor de arbeid van kunstkinderen gebruiken we informatie die verzameld is uit face-to-face-interviews met tien ouders. Daarnaast gebruiken we ook de inzichten van drie ex-kunstkinderen. Ook dit hoofdstuk beëindigen we met een korte samenvatting van de bevindingen.

3.1 De baantjes van de kinderen

Tweederde van de ouders die de vragenlijst hebben teruggestuurd, heeft kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar met een baantje. De meeste ouders zeggen dat (één van) hun kinderen klussen in of om het huis doen. Ongeveer de helft van de ouders heeft kinderen die wel eens oppassen en een kwart heeft kinderen die folders of kranten (waarmee meestal huis-aan-huisbladen bedoeld worden) verspreiden (zie tabel 3.1). Een overigens opmerkelijk groot deel van de ouders, zo’n 10 procent, heeft aangekruist dat een kind optreedt. Daarvan weten we echter niet precies wat dit inhoudt, het kan dus ook op school of in verenigingsverband zijn (bij de balletclub of de toneelvereniging).

Tabel 3.1 Baantjes van de kinderen (n=211)

	Aantal	Percentage
Klussen in of om het huis (zoals huishoudelijk werk en boodschappen)	151	72%
Oppassen of babysitten	97	46%
Verspreiden van folders of kranten	50	24%
Auto's wassen	41	19%
Optreden (bijvoorbeeld zang, toneel of dans)	22	10%
Werk bij een boer of tuinder	21	10%
Anders	19	9%
Meehelpen in ons eigen bedrijf (bijvoorbeeld boerderij of winkel)	18	9%
Klussen voor iemand anders (zoals huishoudelijk werk en boodschappen)	17	8%
Werk in een winkel of supermarkt	11	5%
Werk in de horeca	4	2%
Werk in een productiebedrijf of fabriek	2	1%

Kinderen van ouders in de minder stedelijke gebieden hebben vaker een baantje dan kinderen uit de stedelijke gebieden.¹ Ze doen daarbij vaker klussen in of om het ouderlijk huis. Kanttekening hierbij is dat in het panel van ouders (en dus ook in de respons) ouders uit de vier grote steden (G4) ondervertegenwoordigd zijn. De regionale spreiding is meer conform de werkelijkheid. De cijfers vormen dus een indicatie.

In de interviews geven de ouders aan dat geld verdienen het voornaamste motief voor het kind is geweest om een baantje te zoeken. Vaak vinden de kinderen het ook leuk om iets te doen, zeker als er een kleine beloning aan vast zit. Dit beeld komt overeen met wat de kinderen over hun motieven hebben gezegd.

Evenals de kinderen beschouwen ook de ouders niet alle baantjes die kinderen doen als werk. Ouders vinden het vanzelfsprekendheid dat kinderen verschillende klussen in en rond het huis doen of een handje helpen op de boerderij. Ook oppassen vatten ouders zelden als werk op. Dit betekent dat we opnieuw vaststellen dat wij een ruimere opvatting van arbeid hanteleren dan onze respondentengroep. Voor de klussen in en om het huis geldt dat ouders het ook wel van hun kinderen verwachten dat ze een bijdrage leveren; de drijfveer daarvoor ligt dus bij de ouders. Het komt echter ook voor dat de ouders hun vaak nog jonge kinderen liever onder de eigen hoede laten werken en daarom gericht taken thuis verzinnen waarvoor ze hun kind dan belonen. Een reden daarvoor is dat ze hun kind willen beschermen tegen overbelasting. Hoewel kinderen ervoor betaald worden, wordt ook de uitvoering van zulke taken niet gezien als 'echt' werk.

Een deel van de kinderen neemt zelf initiatief om een baantje te zoeken, zeker wanneer ze over wat meer geld willen beschikken of wanneer ze het voorbeeld hebben van een oudere broer of zus. Daarnaast komt het regelmatig voor dat ouders hun kind erop wijzen dat ze ook een baantje kunnen zoeken, bijvoorbeeld wanneer het 'dure hobby's' heeft. In het geval van oppassen worden de kinderen vaak ook gevraagd, meestal door bekenden of door mensen uit de buurt of uit het dorp. Ouders hebben soms ambivalente gevoelens over het werken door hun kinderen, bijvoorbeeld omdat ze vonden dat hun kind er beter aan deed om ervan te genieten dat het nog niet zoveel moet.

Ouders menen ook dat kinderen leren van het werken. Algemeen vinden ouders dat het goed is voor het verantwoordelijkheidsgevoel van de kinderen, dat ze er sociaal vaardiger door worden en dat ze beter met geld om leren gaan. Een ouder merkt op dat haar kind haast spelenderwijs een goede werkhouding verwerft.

“Het is goed dat ze begrijpen dat het niet allemaal zomaar aan komt waaien en dat het normaal is dat je wat doet.”

---

¹ Dit verschil is statistisch significant.

De ouders van kinderen met een baantje waarmee we gesproken hebben, zijn daarover positief. Ze hebben de kinderen deels zelf gestimuleerd en vinden zonder uitzondering dat het baantje leerzaam is voor hun kind.

In de vragenlijst hebben we de ouders gevraagd hoe vaak hun kind werkt en hoeveel uur dat dan gemiddeld per week is. In tabel 3.2 zien we dat 11 procent van de kinderen vrijwel dagelijks werkt. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat al deze kinderen volgens de ouders klussen in en om het huis doen. Het is dus goed mogelijk dat het om (huishoudelijke) taken gaat die het kind in het gezin uitvoert (denk aan afwassen, tafel dekken, een boodschap doen, enzovoort) en we kunnen dus niet zonder meer aannemen dat al deze kinderen, vanuit de regelgeving gezien, te veel werken.

Tabel 3.2 Frequentie waarin kinderen werken

	1 ^{ste} kind	2 ^{de} kind	3 ^{de} kind	Alle kinderen samen ²	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal	Percentage
Vrijwel iedere dag	20	13	2	35	11%
Een paar dagen per week, eventueel in het weekend	66	29	7	102	32%
Alleen in het weekend	28	10	2	40	13%
Enkele keren per maand	64	28	6	98	31%
Alleen in de schoolvakanties	11	5	2	18	6%
Anders	14	8	3	25	8%
Totaal	203	93	22	318	100%

Volgens de ouders werken de meeste kinderen gemiddeld minder dan twee uur per week (zie tabel 3.3). Slechts een enkeling werkt meer dan de wettelijk toegestane 12 uur per week (gedurende het schooljaar). Naar schatting werken de kinderen gemiddeld ongeveer 3 uur per week.³ Dit komt overeen met onze bevindingen in de klas.

Tabel 3.3 Aantal uren dat de kinderen werken

	1 ^{ste} kind	2 ^{de} kind	3 ^{de} kind	Alle kinderen samen	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal	Percentage
Minder twee uur per week	111	61	12	184	59%
Twee tot zeven uur per week	68	21	8	97	31%
Zeven tot twaalf uur per week	12	5	2	19	6%
Meer dan twaalf uur per week	4	0	0	4	1%
Ik heb geen idee	4	3	0	7	2%
Totaal	199	90	22	311	100%

² Verschillen in aantallen worden veroorzaakt doordat de ouders niet altijd alle vragen beantwoord hebben.

³ Voor de berekening hebben we steeds het gemiddelde per antwoordcategorie genomen (zo levert van 0 tot 2 uur een gemiddelde van 1 uur op) en dat gedeeld door het totaal aantal kinderen (304, oftewel 311-7).

Ongeveer een kwart van de kinderen krijgt volgens hun ouders *geen* geld voor het werk dat ze doen. Het gaat daarbij vooral om de jongere kinderen die klussen in en om huis doen. Wanneer kinderen wel geld krijgen varieert het netto uurloon dat ze voor hun baantje krijgen van 50 cent tot 7,50 euro. Gemiddeld (over 219 kinderen) komt het netto uurloon uit op ongeveer 2 euro (zie tabel 3.3), dit is inclusief de kinderen die niets verdienen. Wanneer we naar leeftijd uitsplitsen, zien we dat de kinderen naar mate ze ouder worden gemiddeld wat meer gaan verdienen. Kinderen in de stad verdienen op hun beurt weer meer dan kinderen in niet-stedelijke gebieden. De laatste groep kinderen krijgt ook vaker geen financiële beloning.

Tabel 3.4 Gemiddeld netto uurloon van de kinderen per leeftijdsgroep

Leeftijd	N	Gemiddeld uurloon (in euro's)
12 jaar	56	1,17
13 jaar	53	1,83
14 jaar	47	2,46
15 jaar	29	2,82
Totaal	219*	2,03

* N totaal is niet gelijk aan de som van de n-en van de leeftijden omdat niet alle ouders de leeftijd van hun kinderen hebben opgegeven.

De ouders hebben we in de vragenlijst dezelfde stellingen voorgelegd als de kinderen. Ook aan hen hebben we gevraagd om aan te geven in hoeverre zij het met een stelling eens zijn. In figuur 3.1 presenteren we de gemiddelde score per stelling van zowel ouders als kinderen.⁴ Evenals de kinderen zijn de ouders positief over de stellingen “wanneer een kind wat meer geld wil, moet het dat zelf verdienen”, “werken is goed voor ontwikkeling van een kind” en “het is belangrijk dat een kind een steentje bijdraagt”.⁵ Ook de ouders zijn het niet eens met de stellingen die refereren aan meer nadelige aspecten van werken (“werken gaat ten koste van de gezondheid van het kind”, “omstandigheden waarbinnen gewerkt wordt, zijn gevaarlijk” en “wanneer een kind werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk”).

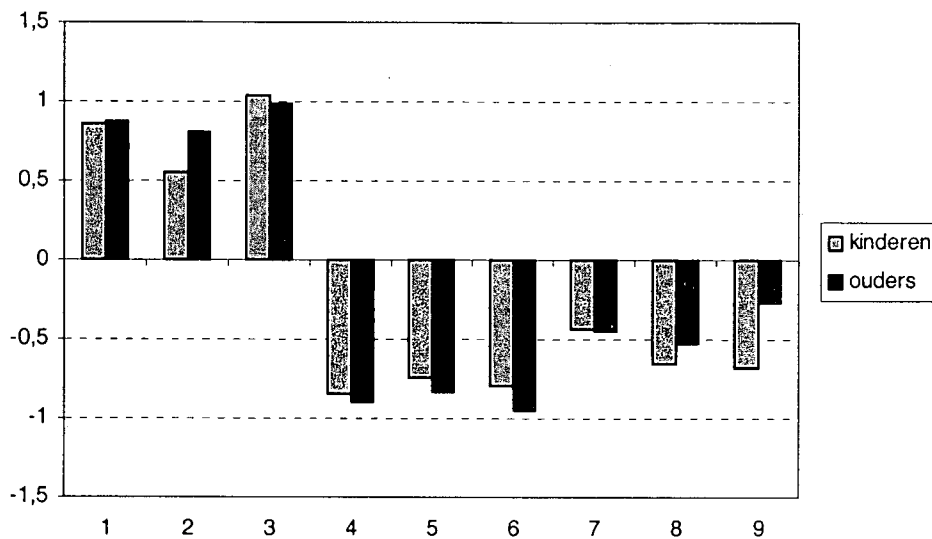
Evenmin als de kinderen vinden ze een baantje niet meer belastend voor een kind dan school of sport en zijn ze er in het algemeen niet principieel tegen dat kinderen werken. Het meest opmerkelijk is misschien wel dat de opvattingen van ouders en kinderen zo weinig van elkaar afwijken.

⁴ Aan de antwoorden hebben we een score toegekend waarbij “Geheel mee eens” gelijk gesteld werd aan 2 en “Geheel mee oneens” aan -2. De in de figuur gepresenteerde score is gebaseerd op het gemiddelde van de scores per stelling.

⁵ Bij het afnemen van de korte vragenlijst voor leerlingen hebben we in de klas toegelicht dat het gaat om het leveren van een (kleine) bijdrage aan het huishouden of in het bedrijf van de ouders. Er is hier dus niet bedoeld dat de kinderen werken om het gezinsinkomen aan te vullen.

Figuur 3.1 Meningen van ouders en kinderen over kinderarbeid⁶

1. Werken is goed voor ontwikkeling van een kind
2. Belangrijk dat een kind een steentje bijdraagt
3. Wanneer een kind wat meer geld wil, moet het dat zelf verdienen
4. Werken gaat ten koste van de gezondheid van het kind
5. Omstandigheden waarbinnen gewerkt wordt, zijn gevaarlijk
6. Principieel tegen dat kinderen werken
7. Wanneer een kind werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk
8. Baantje is meer belastend voor een kind dan school
9. Baantje is meer belastend voor een kind dan sport

Ook hier hebben we een aantal uitsplitsingen gemaakt. De belangrijkste (en tevens statistisch *significante*) bevindingen daaruit zijn:

- Ouders van kinderen met een baan zijn positiever over de invloed van dat baantje op hun kind (“werken is goed voor de ontwikkeling”) dan ouders van kinderen zonder baantje: Ouders van kinderen met een baantje hechten er meer belang aan dat hun kinderen een steentje bijdragen aan het huishouden.
- Ouders vinden bovendien vaker dat hun kind, wanneer het wat extra geld wil, dat zelf moet verdienen.
- Ouders van kinderen zonder baantje denken vaker dat werken ten koste gaat van het schoolwerk dan ouders van kinderen met baantje.
- Ook ouders uit meer stedelijke gebieden denken vaker dat werken ten koste gaat van het schoolwerk dan ouders uit niet stedelijke gebieden.

⁶ Voor percentages zie bijlage 1, B1-1 en B1-2.

3.2 Ouders over de regelgeving

Hoe denken ouders over de regelgeving rond kinderarbeid? Om te beginnen vroegen we de ouders of ze de regels (denken te) kennen (zie tabel 3.5). Iets meer dan de helft van de ouders geeft aan ten minste ongeveer te weten welke regels er zijn. Dat geldt in sterkere mate voor ouders met kinderen die een baantje hebben dan voor ouders met kinderen zonder baantje. Tegelijkertijd stellen we vast dat bijna de helft de ouders weinig of niets van de regelgeving afweet.

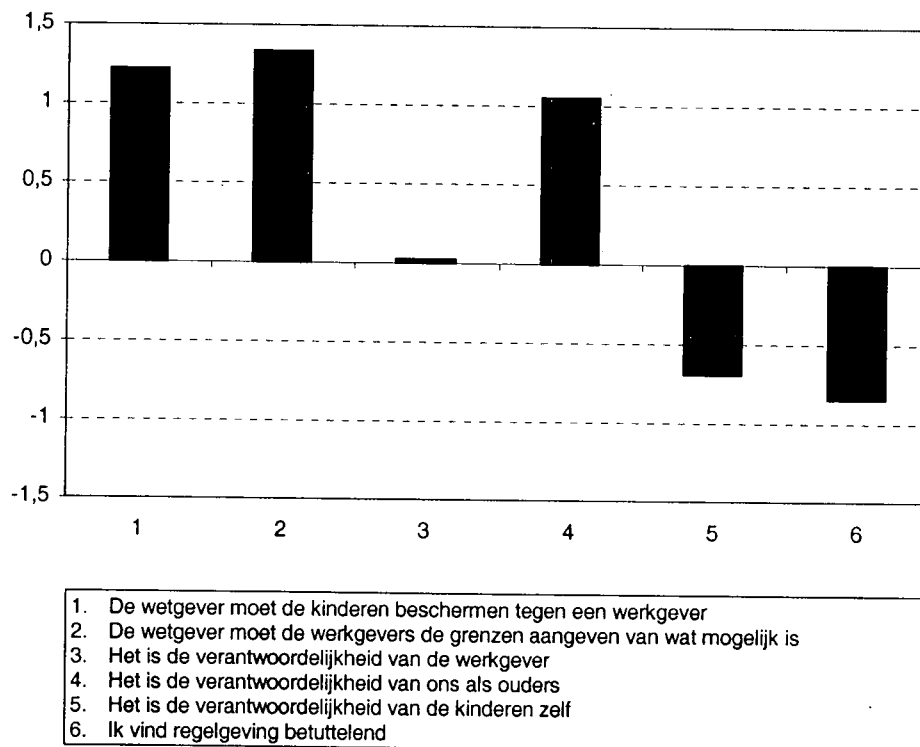
Tabel 3.5 Bekendheid van de ouders met de regelgeving (n=303)

	Aantal	Percentage
Ouder heeft wel eens uitgezocht hoe het in elkaar zit	29	10%
Ouder denkt dat hij of zij het wel ongeveer weet	132	44%
Ouder weet er weinig van af	123	41%
Ouder weet er niets van af	18	6%
Anders	1	0%

Vervolgens hebben we de ouders naar hun mening gevraagd over een aantal stellingen over de regelgeving⁷ (zie figuur 3.2). Volgens de meeste ouders moet de wetgever de grenzen van wat mogelijk is aangeven aan de werkgevers (95%). De ouders vinden ook dat de wetgever de kinderen moet beschermen tegen werkgevers (87%). De meeste ouders menen verder dat het mede een verantwoordelijkheid is van de ouders zelf (83%). Over de stelling “het is de verantwoordelijkheid van de werkgever” zijn de meningen sterk verdeeld, het aantal ouders dat het daarmee eens is (43%), is iets groter dan het aantal ouders dat het daar niet mee eens is (38%). De kinderen zelf zijn volgens de meeste ouders niet verantwoordelijk (66%). Wanneer we de ouders de stelling voorleggen dat de regelgeving betuttelend is, dan is een meerderheid van hen het daar niet mee eens (71%).

⁷ Hierbij treden geen significante verschillen op tussen de verschillende groepen.

Figuur 3.2 Meningen van ouders over regelgeving rond kinderarbeid⁸

In tabel 3.6 sommen we de elementen op waarvan ouders vinden dat ze zeker opgenomen moeten zijn in de regelgeving. De tabel is gebaseerd op de vraag aan de ouders om een top-3 van regels op te stellen, waarbij de volgens hen de belangrijkste regel als nummer 1 geldt. De helft van de ouders heeft een verbod op taken die bedreigend zijn voor de fysieke of voor de psychische gezondheid van hun kind in hun top-3 opgenomen. Veel genoemd zijn verder de inperking van het aantal uren dat een kind mag werken, het toezicht door een volwassene en de afbakening van wat kinderen op verschillende leeftijden mogen. De inperking van het aantal uren is door ongeveer een vijfde van de ouders op de eerste plaats gezet.

⁸ Voor percentages zie bijlage 1, B1-3.

Tabel 3.6 Top-3 van elementen die volgens ouders moeten zijn vastgelegd in de regelgeving rond kinderarbeid (n=303)

	In de top-3		Daarbij op nummer 1	
	Aantal	Percentage*	Aantal	Percentage
Verbod op het uitvoeren van bepaalde taken (om fysieke redenen)	155	51%	40	13%
Verbod op het uitvoeren van bepaalde taken (om psychische redenen)	145	48%	51	17%
Inperking van aantal uren dat een kind per week mag werken	127	42%	58	19%
Toezicht door een volwassene	113	37%	36	12%
Afbakening van wat kinderen van verschillende leeftijden mogen	107	35%	49	16%
Het minimumloon	53	17%	12	4%
Inperking van aantal dagen dat een kind in een schoolweek mag werken	44	15%	9	3%
Vastleggen van pauzetijden	23	8%	4	1%
Handhaving van de zondagsrust	18	6%	5	2%
Geen, ik vind dat er zo min mogelijk in regelgeving moet zijn vastgelegd	10	3%	6	2%

* Gepercentageerd op het totaal aantal respondenten.

Tijdens de interviews hebben we de ouders een aantal aanvullende vragen gesteld over de regelgeving. Speciale interesse ging daarbij uit naar de afbakening van wat de kinderen van verschillende leeftijden mogen.

Bij de benadering van de ouders voor de interviews is gekeken in hoeverre zij de regelgeving betuttelend vonden. Ouders die de regelgeving betuttelend vinden, merken op dat de kinderen tegenwoordig wel erg weinig mogen, zeker in vergelijking met de tijd dat zij zelf een baantje hadden. Eén van hen vind de wet ook ondoorzichtig, “*het is onduidelijk wat ze nu precies wel of niet mogen*”, een bezwaar dat overigens ook ouders die de regelgeving niet betuttelend vonden wel uitten. Een andere opvatting die de ouders vaak delen, is dat ook ouders hun verantwoordelijkheid hebben:

“Uiteindelijk is het onze verantwoordelijkheid om in te schatten of het baantje bij ons kind past en of ons kind het aankan.”

Overigens zien de ouders in het algemeen wel in dat de regelgeving toch vooral hun kinderen wil beschermen.

Uit de gesprekken met de ouders blijkt dat verschillende ouders zich bij de keuze van elementen die zij in de regelgeving willen hebben vastgelegd, hebben laten leiden door ervaringen uit hun eigen jeugd. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat een kind alleen uit volledige vrije wil werkt. Bovendien willen ze dat de regelgeving voorkomt dat kinderen worden uitgebuit, daarmee bedoelen ze te slecht betaald, te zwaar en/of te lang werk verrichten.

De meeste ouders, ook degenen die regelgeving betuttelend noemen, vinden leeftijd een helder criterium, al volgt daarop vaak de opmerking dat het ene kind het andere niet is. Sommige kinderen zijn nu eenmaal verder in hun ontwikkeling dan anderen. Maar ouders zijn zich er wel van bewust dat er niet veel andere opties zijn:

“Uit praktische overweging is dit haast het enige wat je kunt doen. Je kunt niet ieder kind aan een psychologische test onderwerpen voor ze aan een baantje beginnen.”

Uiteindelijk vindt maar één ouder de regels echt onzin.

Ouders met jonge kinderen in het voortgezet onderwijs, de zogenaamde ‘vroege leerlingen’, noemen wel als bezwaar dat hun kind minder mocht dan de klasgenoten met wie het soms al jaren bevriend is. Een andere kanttekening die ouders plaatsen, is dat de regels dan ook gehandhaafd moeten worden, niet iedereen heeft daar vertrouwen in.

Wanneer ouders grenzen aangeven bij wat een kind op welke leeftijd mag doen, doen zij dat vooral op basis van het voorkomen van een te grote psychische belasting. Baantjes die zij om deze reden ongeschikt achten voor hun kinderen, waren bijvoorbeeld het werken in een café (*“te vaak een plek waar opgeschoten jongelui zich vol laten lopen”*) of in een verzorgingsstehuis (*“een te heftige ervaring”*).

Ten slotte hebben we de ouders gevraagd of er aanleidingen voorstelbaar zijn die ertoe leiden dat zij hun kinderen verbieden om een baantje te hebben. Nagenoeg alle ouders noemen dan de situatie waarin de schoolprestaties lijden onder het werk van het kind. Mocht dit zich voor doen is de consequentie duidelijk: de kinderen moeten direct stoppen met werk. Dit is geen loos dreigement, tijdens de interviews merkten we dat verschillende ouders hun zoon of dochter inderdaad om deze reden verboden hebben om te werken. Een en ander bevestigt wat de kinderen in hoofdstuk 2 al aangaven.

Enkele ouders merken op dat ook de omgeving waarin wordt gewerkt een aanleiding kan zijn om een kind te verbieden te werken. Hiermee bedoelen ouders verschillende dingen:

- Een omgeving die gevaren oplevert voor het fysieke welbevinden van het kind (bijvoorbeeld de aanwezigheid van machines of gevaarlijke stoffen).
- Een omgeving die te veel psychische druk op kan leveren (door werkdruk, door type werk of door de sfeer op het bedrijf, bijvoorbeeld type collega’s).
- Een werkgever die de kinderen niet goed behandelt of slecht betaalt (*“de werkgever heeft een ander doel dan het kind dat gewoon een zakcentje wil verdienen”*).
- De plaats waar het bedrijf gevestigd is (te ver weg van het ouderlijk huis, afgelegen).

Ouders geven aan dat ze het belangrijk vinden om te weten waar hun kind werkt, sommige hebben de proef ook op de som genomen en zijn daadwerkelijk gaan kijken op het bedrijf waar hun kind een baantje kon krijgen.

3.3 Ouders over kunstkinderen

In deze paragraaf zoomen we in op de ouders van de kunstkinderen. In totaal zijn tien gesprekken gevoerd met ouders. Behalve de ouders bespreken we in dit deel ook de ervaringen van een drietal ex-kunstkinderen. Zij hebben op jonge leeftijd op Bühnes en voor camera's gespeeld. Net als de ouders kijken de ex-kunstkinderen, in dit geval als ervaringsdeskundigen, met enige afstand naar het werk dat kinderen uitvoeren. We bespreken drie onderwerpen:

1. de beleving van kinderen;
2. de combinatie van school & werk;
3. wet- en regelgeving.

De beleving van de kinderen

Ouders en de ex-kunstkinderen zijn unaniem in hun oordeel. Kunstarbeid is voor mensen op jonge leeftijd over het algemeen een zeer aangename bezigheid. Ouders vinden dat hun kinderen met het werk een plezierige tijd hebben. Ex-kunstkinderen spreken over activiteiten die ze graag wilden doen. Ex-kunstkind Marjolein (20 jaar) over haar optredens in het weekend:

“Ik vond het geweldig. Je ging gezellig met de bus, het was net een schoolreisje. Ik vond het altijd superleuk om op te treden”

Een ander ex-kunstkind spreekt over zijn opnamedagen in termen van *“een spannend jongensavontuur.”*

Het plezier dat hun kinderen beleven aan het werk, heeft volgens ouders ook te maken met de wijze waarop werkgevers met hun kinderen omgaan. Een ouder hierover:

“Je merkte dat de producent weet hoe ze met kinderen moeten omgaan. Ze houden bijvoorbeeld rekening met het kind in de planning. Ze geven het kind een vast werkritme. Dit is erg prettig voor kind en gezin: je kunt je daardoor instellen op de tijd die komen gaat. Een ander voorbeeld is dat ze altijd zorgen voor een kinderbegeleider, dan weet je dat je je kind met een gerust hart uit hand kunt geven.”

Ouders vinden dat hun kinderen zelf erg gemotiveerd zijn om op te gaan treden. Een moeder over haar negenjarige zoontje:

“Ik heb het gevoel dat het zijn voorland is. Hij was altijd bezig met dingen als verkleeden, wilde graag op de voorgrond. Op een dag zei hij dat hij ook wel op tv wilde en toen hebben we hem ingeschreven. Hij is heel anders dan zijn oudere broertje die dat helemaal niet wil.”

Naast dat kinderen gemotiveerd zijn om te werken op podia of voor camera's en het vervolgen ook erg leuk vinden om te doen, zien ouders ook leereffecten. Vrijwel alle ouders spreken van een toegenomen zelfvertrouwen bij hun kinderen. Hiermee samenhangend wordt er ook over gesproken dat kinderen zichzelf beter kunnen presenteren en beter kunnen omgaan met andere mensen. Een treffend voorbeeld wordt gegeven door een moeder die haar dochter toen ze zeven jaar was voor het eerst op het podium zag staan:

"We zaten in de zaal en we wisten niet wat we zagen. Het was eerst altijd een schuchter meisje en je zag dat ze die schroom volledig van zich afgegooid had. Je zag deze groei vervolgens ook terug in haar normale leven."

Combinatie van school en werk

Ouders signaleren geen achteruitgang in de schoolprestaties van hun kinderen. Voor sommige ouders is dit een belangrijk criterium. Een moeder over haar 14-jarige dochter die naar het vwo gaat:

"Mijn dochter leert erg gemakkelijk. Ze hoeft vaak iets maar één keer te lezen en dan blijft het al hangen. Als ze niet zo 'n gemakkelijke leerling was geweest, was ik kritischer geweest over haar deelname aan kunstproducties."

Een ex-kunstkind heeft wel een aantal stappen terug moeten doen in onderwijsniveau door haar podiumactiviteiten. Deels gebeurde dit door werkzaamheden die vallen onder wet- en regelgeving voor kinderarbeid en deels door het lidmaatschap van een dansschool.

"Ik draaide doordeweeks veel avonduren in de dansschool. In het weekend trad ik dan vaak op. De combinatie van in het weekend optreden en doordeweeks trainen zorgde ervoor dat ik minder tijd kon besteden aan het huiswerk. Ik ben toen uiteindelijk van het vwo teruggegaan naar de mavo." (Farin, 23 jaar)

Achteraf heeft ze hier geen spijt van:

"Ik heb door mijn toenmalige werk zo ontzettend veel ervaring opgedaan in het leven. Ik heb onder meer nog een tijd in het buitenland gewoond en gestudeerd. Die ervaringen zijn onbetaalbaar."

Met name de ouders met de kinderen op een basisschool, maken onderscheid in de schoolfase waarin hun kinderen zitten. Meewerken aan een productie waarvoor veel draaidagen of podiumoptredens noodzakelijk zijn, wordt volgens ouders moeilijker als kinderen voortgezet onderwijs volgen. Dit heeft te maken met het huiswerk en de proefwerken die kinderen in het voortgezet onderwijs moeten maken.

Als belangrijkste argument wordt aangevoerd dat de kans aanwezig is dat kinderen dan relatief veel schooltentamens/proefwerken missen (in het geval van draaidagen voor een camera) of dat ze door hun avondwerkzaamheden op de bühne minder tijd voor huiswerk hebben.

In de praktijk vallen de knelpunten mee bij het werken als je ook nog voortgezet onderwijs volgt. De combinatie tussen school en kunstarbeid wordt volgens ouders waarvan de kinderen op het voortgezet onderwijs zitten, in voldoende mate gefaciliteerd door de werkgever. Kinderen die langere tijd werkzaam zijn op een filmset krijgen standaard te maken met een begeleider met een onderwijsbevoegdheid. Daarnaast blijken de scholen van hun kinderen in de praktijk vaak mee te werken door bijvoorbeeld kinderen via e-mail huiswerkopdrachten te geven. Verder 'faciliteren' werkgevers de combinatie van school en werk ook door in hun planningschema's een deel van de schoolvakanties en weekenden te benutten voor opnames.

Uit de gesprekken met ouders blijkt dat er tussen scholen wel verschillen bestaan als het gaat om het meewerken aan de kunstarbeid van kinderen. Sommige scholen geven direct toestemming en zien deze buitenschoolse activiteiten als leerzaam. Een moeder van twee kunstkinderen beschrijft een situatie waarin de school terughoudender is:

"De school heeft de leerplichtambtenaar ingeschakeld om te kijken of het wel verstandig was als mijn oudste dochter van 14 zou verzuimen van school. Deze beoordeelde uiteindelijk dat het gezien haar functioneren en presteren op school geen bezwaar was, dat ze mee zou gaan werken aan een productie."

Een moeder geeft een voorbeeld waarbij de school voor haar gevoel onvoldoende meewerkte aan de werkzaamheden van haar kind:

"Hij moest aan het einde van de ochtend op de set verschijnen voor opnames. De school wilde toen per se dat hij eerst nog een paar lessen zou komen volgen. Dit maakt zo 'n dag voor hem onnodig zwaar."

Ouders hebben niet het gevoel dat het werk dat hun kinderen doen te belastend is. Sommige ouders van kinderen die 's avonds op een Bühne hebben gestaan, zagen wel dat hun kinderen vermoeid waren. Soms hield men hun kinderen dan de volgende ochtend thuis. Na een ochtend uitslapen en rondhangen waren kinderen dan weer prima in staat om mee te draaien in het normale leven. Een tijd veel optreden vinden ouders niet zo erg, maar daarna vinden ze het wel prettig als er even geen vraag meer is naar hun kind. Een ouder hierover:

"Het is ondanks dat het een leuke tijd is ook best spannend voor ons kind en het gezin. Het ritme voor het kind en het gezin wordt op een prettige manier verstoord. Het is gedurende enkele weken allemaal leuk en aardig, maar ik ben dan ook wel blij als het dan even een tijdje weer gewoon ritme van school, vriendjes en vriendinnetjes en hobby is."

De belasting die ontstaat van het aantal optredens valt volgens de ex-kunstkinderen heel erg mee. De drie ex-kunstkinderen die wij hebben gesproken blijken op jong leeftijd veel meer opgetreden te hebben dan wettelijk is toegestaan. Zij ervoeren toen geen schade. Achteraf plaatsen twee ex-kunstkinderen wel enkele kanttekeningen.

Eén van hen, die aangaf het optreden toen heel erg leuk te vinden, kijkt achteraf met gemengde gevoelens terug op een tijd waarin ze haar doordeweekse avondactiviteiten op een dansschool combineerde met bühne optredens in het weekend:

“Mijn sterke focus op dans heeft geleid tot gefragmenteerde sociale contacten”.

Ze vergelijkt zichzelf met haar vriend:

“Hij heeft nog steeds vrienden van vroeger, mensen waarmee hij reeds jaren omgaat. Dat heb ik niet. Ik heb een paar goede vrienden, maar niet een heel netwerk aan contacten uit het verleden. Ik ging vroeger na afloop van school snel naar huis om daarna meteen weer door te gaan om te dansen. Dat vond ik toen leuk. Nu denk ik wel eens ‘ik had ook willen rondhangen na school, willen gaan winkelen, pyjamafestjes.’ Ik kon nooit. Ik ging meteen naar huis en vroeg naar bed. Ik had wel sociale contacten in het danswereldje, maar die blijken toch erg oppervlakkig. Je gaat voor een project, trekt intensief met elkaar op, maar daarna is het over. Project voorbij betekent ook vaak dat die contacten verwateren. Je springt van familie naar familie.” (Farin, 23 jaar)

Een ander ex-kunstkind dat in een schoolvakantie gedurende acht weken de draaidagen en uren (tot 16 uur per dag) draaide, vond en vindt dat nu niet schadelijk: *“Het was een soort spannend avonturenboek waar we in zaten”*. Zijn schade kwam toen hij geen 16-urige werkdagen meer had:

“De serie waar ik in speelde werd immens populair. Er waren in die tijd maar twee tv-netten. We haalden kijkcijfers waar het Nederlands voetbalelftal jaloers op zou zijn. Het gevolg was dat de serie nog jaren herhaald werd. Dit betekent voor mij dat ik overal herkend werd. Ik ben letterlijk wel eens door tientallen kinderen besprongen.”

Door deze constante aandacht en bewondering was er deels sprake van een irreëel beeld van ‘hoe het er verder aan toegaat in een wereld’:

“De schade zat in de discrepantie tussen simpelweg je hobby doen en de aandacht die het met zich meebracht. Mijn inspanning van een beetje voor mijn lol spelen voor een camera stond in geen verhouding met de aandacht die ik kreeg. Ik dacht later dat alles wat ik zou doen, zo gemakkelijk tot grote waardering zou leiden. Ik besepte niet dat je echt een vak moet leren. Ik had ouders die me met voeten bij de grond hielden, maar er was zoveel bekendheid dat je vanzelf ging zweven.”

Regelgeving⁹

Veel ouders zijn geheel op de hoogte van de wet- en regelgeving rond het werk dat hun kinderen verrichten. Als ze vervolgens geconfronteerd worden met het aantal toegestane aantal optredens en arbeidsuren zijn ze allen duidelijk. Ouders vinden dat kinderen vaker zouden

---

⁹ Voor een overzicht van de wet- en regelgeving rond kinderarbeid voor kunstkinderen zie bijlage 1.

mogen spelen dan de huidige regelgeving toelaat. De ex-kunstkinderen hebben dezelfde mening. Een vader en moeder hierover:

“We zouden hier veel soepeler in moeten zijn. In Nederland is men veel te voorzichtig, met veel omwegen kun je een film maken. Het beperkte aantal optredens dat een kind kan doen is voor het kind jammer: als er nog een kans komt moet je nee zeggen. Kansen zijn schaars, je weet nooit of je na een jaar nog weer eens mag.”

De vraag om meer uitvoeringen betekent niet dat ouders geen grenzen zien. Dezelfde vader en moeder:

“Je zou meer dan één grote film mogen doen met meer draaidagen dan nu zijn toegestaan. Daarnaast zou op een ander moment nog een kleine rol er nog prima bij kunnen. Ik pleit wel voor zekere handhaving. Amerikaanse toestanden moeten vermeden worden: die kinderen leven op zo'n set. De kans dat het kind dan van de wereld raakt is erg groot.”

Over de bestaande 'kwantitatieve' regels (aantal optredens, werk- en rusttijden en dergelijke) vinden ouders en ex-kunstkinderen dat bepaalde aspecten nader bekeken moeten worden:

- Ouders en ex-kunstkinderen vinden het aantal toegestane optredens voor kinderen te beperkt. Een maximum van 12 (voor kinderen tot 13 jaar) of 15 optredens (voor kinderen tot 16 jaar) per kalenderjaar vinden ze voor de hobby van hun kinderen te weinig. Men vindt het vervolgens vaak lastig te beoordelen waar de grens dan zou moeten komen te liggen.
- Ouders en ex-kunstkinderen hechten veel waarde aan de spreiding van het aantal optredens over een kalenderjaar. Zo worden drie optredens per week in een musical gezien als te zwaar, vanwege de lange dagen (door combinatie van school en optreden) die kinderen in dat geval maken.

Voor activiteiten die zich voor een camera afspelen, ziet men drie draaidagen per week gedurende een langere periode niet echt als bezwaarlijk, mits er een situatie gecreëerd wordt waarbij voldoende aandacht geschonken wordt aan 'schoolwerk'. Daarnaast hecht men zowel voor camera als bühneoptredens aan uitwijkmogelijkheden naar weekenden en vakanties.

Hoe aangekeken wordt tegen het aantal optredens en de spreiding daarvan, wordt treffend verwoord door een kunstmoeder:

“Ik vind 12 bühne-optredens in het jaar veel te weinig, maar als mijn kind die optredens in vier weken zou moeten doen, vind ik het juist weer te heftig.”

Ouders en ex-kunstkinderen vinden dus best dat er vaker, mits goed gespreid, opgetreden mag worden. Ouders en ex-kunstkinderen leggen met name het accent op de begeleiding en zorg voor het kind. Als ouders en kunstkinderen gevraagd wordt wat zij belangrijk vinden als een kind gaat optreden worden een aantal voorwaarden gesteld.

Ouders hechten erg aan goede persoonlijke begeleiding van hun kind. Een vader hierover:

“Het kan voor een begeleider erg zwaar zijn omdat een werkgever soms onder tijdsdruk veel eist van een kind. Dit betekent dat een begeleider zich in sommige gevallen moet opwerpen als beschermer van het kind. Onze ervaring met de begeleiding die ons kind heeft gekregen zijn erg positief.”

Er worden enkele voorwaarden genoemd waaraan een begeleider zou moeten voldoen:

- Een kinderbegeleider moet als enige taak de begeleiding van het kind hebben. Een kinderbegeleider die nog andere taken heeft (zoals bijvoorbeeld betrokken zijn bij opnames) acht men minder geschikt, omdat in een dergelijke situatie de zorg voor het kind uit het oog kan worden verloren.
- Een kinderbegeleider dient een onafhankelijke positie te hebben. De onafhankelijke positie draagt ertoe bij dat men het belang van het kind vooropstelt en het kind indien nodig in bescherming kan nemen tegen een veeleisende regisseur.
- Een kinderbegeleider dient over een onderwijsbevoegdheid te beschikken.
- Een ouder geeft te kennen dat een kinderbegeleider als zodanig gecertificeerd moet zijn. Dit om de kwaliteit van de begeleiding beter te borgen.

Naast de aanwezigheid van een kinderbegeleider zijn de volgende voorwaarden genoemd:

- Vervoer van en naar het werk.
- Een begeleider die het kind coacht voor de werkzaamheden die het moet doen.
- Een rustige plek voor de kinderen om te spelen en leren.
- Goede voeding.
- Regelmaat: vaste avonden en dagen in de week waarop het kind moet werken.

3.4 Samenvatting en conclusies

Reguliere kinderarbeid

Tweederde van de ouders die we een vragenlijst hebben gestuurd, heeft één of meer kinderen in de leeftijd van 12 tot en met 15 jaar die een baantje hebben. Veel ouders noemen dan als baantje klussen in of om het huis, daarna oppassen en huis-aan-huisbladen of folders verspreiden. Volgens de ouders is geld verdienen het voornaamste motief om een baantje te zoeken. Daarnaast vinden de kinderen het ook leuk om iets te doen.

De ouders van kinderen met een baantje zijn daar positief over. Ze hebben de kinderen deels zelf gestimuleerd en vinden dat het leerzaam is voor hun kind om een baantje te hebben. De meeste kinderen werken gemiddeld minder dan twee uur per week. Zelden werkt een kind langer de toegestane twaalf uur per week. Hoewel ouders positief zijn over werken is het duidelijk dat het kind direct moet stoppen met werk wanneer de schoolprestaties van het kind lijden onder het werk.

Ouders vinden dat zij voor een belangrijk deel verantwoordelijk zijn. Zij nemen die verantwoordelijkheid ook door bijvoorbeeld te gaan kijken op het bedrijf waar hun kind een baantje kan krijgen. Dat school niet in het gedrang mag komen, blijkt ook uit de ondersteuning van ouders voor inperking van het aantal uren dat een kind per week mag werken. Veel ouders vinden het verder belangrijk dat het verboden is dat een kind taken moet uitvoeren die bedreigend zijn voor zijn of haar fysieke of voor de psychische gezondheid. De regelgeving moet voorkomen dat hun kind te slecht betaald wordt of te zwaar en/of te veel werk verricht.

De meeste ouders zien geen alternatief voor de afbakening van wat kinderen van verschillende leeftijden mogen. Bij de vaststelling van wat kinderen op de verschillende leeftijden mogen, letten ze vooral op de verwachte psychische belasting van het werk. Ouders onderschrijven de regelgeving in grote lijnen. Aangezien ouders weinig knelpunten noemen, zien we weinig aanleiding om, wat betreft de reguliere kinderarbeid, tot wijzigingen te komen van de wet- en regelgeving rondom kinderarbeid.

Arbeid door kunstkinderen

Ouders van kunstkinderen benadrukken dat hun kinderen plezier beleven aan hun werk. Veel ouders hebben het gevoel dat ze hun kunstkind vaak beter 'terugkrijgen'. De kinderen hebben in hun ogen meer zelfvertrouwen gekregen door hun werk. Daarnaast zien zij bij hun kinderen geen achteruitgang in schoolprestaties. De meeste ouders benadrukken dat schoolprestaties voor hun een belangrijk criterium is om te bepalen of hun kind wel of geen kunstarbeid mag verrichten.

De positieve ervaringen die ouders hebben met het werk van hun kroost, wordt volgens hen mogelijk gemaakt door de werkgever. Door te zorgen voor goede voorwaarden als onderwijskundige kinderbegeleiding en een planningsschema waarin rekening wordt gehouden met de belastbaarheid van het kind, is het voor kind mogelijk om op prettige wijze te werken. Ouders en ex- kunstkinderen vinden dat het aantal toegestane aantal optredens verhoogd mag worden. Hierbij wordt een goede spreiding als erg belangrijk gezien. Zo vinden ouders drie bühne-optredens in een week aan de hoge kant.

De ex-kunstkinderen plaatsen wel een aantal kanttekeningen bij het werken op jonge leeftijd. Een ex-kunstkind geeft aan dat een eenzijdige focus op het werk er soms toe kan leiden dat je op latere leeftijd het gevoel hebt bepaalde activiteiten en de daarbij horende ervaringen hebt overgeslagen. Een ander ex-kunstkind wijst erop dat een zekere mate van gebrek aan realiteitsgevoel kan ontstaan, omdat mensen in hun verdere leven nu eenmaal niet altijd bewierookt worden voor hun werk.

Tegenover verruiming van het aantal optredens stellen ouders dat in de wetgeving meer aandacht moet komen voor begeleiding. Aan de begeleider moeten voorwaarden worden gesteld. Zo geven veel ouders aan dat een begeleider onafhankelijk, gecertificeerd en onderwijskundig bevoegd moet zijn.

4 WERKGEVERS OVER KINDERARBEID

In dit hoofdstuk besteden we aandacht aan de werkgevers. Allereerst gaan we in op reguliere kinderarbeid. Daarbij bespreken we de motieven, werving, de belasting en de wet- en regelgeving. In het tweede deel staan de ervaringen en meningen kunstwerkgevers centraal. Ook laten we in dit deel een aantal externe deskundigen aan het woord. Achtereenvolgens komen de selectie, het werken met kinderen, de werkwijze van de Arbeidsinspectie en de wet- en regelgeving aan bod.

4.1 Werkgevers over reguliere kinderarbeid

Achtergrond

In totaal zijn 30 werkgevers geïnterviewd. De 30 werkgever zijn geselecteerd uit een aantal sectoren en branches waar relatief veel kinderen (13- tot 16-jarigen) werken:¹

- acht organisaties uit de agrarische sector (bloembollen- en fruitteelt);
- zeven organisaties uit de horecasector (onder andere strandtenten);
- zeven organisaties uit de detailhandel (supermarkten);
- acht organisaties die post- en koeriersdiensten leveren (drukwerkverspreiding, verspreiding huis-aan-huismateriaal).

Globaal gezien geldt dat bedrijven die drukwerk verspreiden de meeste kinderen aan het werk hebben. Bij sommige bedrijven zijn aantallen van enkele honderden kinderen die folders rondbrengen. Voor de bloembollen- en fruitteelt geldt dat de werkgevers die wij gesproken hebben gedurende de zomerperioden vaak enkele tientallen kinderen in dienst hebben. Voor de supermarkten en horecazaken geldt dat het vaak om een paar kinderen gaat die in het bedrijf hun zakcent verdienen.

Motieven om met kinderen te werken

De werkgevers is gevraagd waarom ze in hun organisatie gebruikmaken van kinderen die jonger zijn dan 16 jaar. Werkgevers geven hiervoor een drietal verschillende redenen.

- Kinderen zijn goedkope arbeidskrachten

Ongeveer de helft van de werkgevers geeft expliciet aan dat kinderen voor hun goedkope arbeidskrachten zijn. Dit argument weegt het zwaarst bij de organisaties die drukwerk (zoals folders) verspreiden.

---

¹ Voor deze selectie is gebruikgemaakt van het bestand van MarktSelect. MarktSelect beschikt over een 100 procent marktdekkende database met ruim 1,4 miljoen organisaties inclusief overheid, stichtingen en verenigingen.

“Het is voor ons de enige manier om het werk betaalbaar te laten zijn. Volwassenen, maar ook 16-plussers zijn voor ons niet te betalen.”

Een enkel agrarisch bedrijf meldt dat de lage kosten voor hun erg belangrijk zijn:

“Ze zijn goedkoper dan Polen.”

Ook in de supermarktbranche speelt de kostenoverweging een rol.

“Voor vakkenvullen zijn ze relatief goedkoop en erg geschikt.”

Voor de supermarktbranche geldt ook dat de inbreng van kinderen en de lagere loonkosten die dat met zich meebrengt soms afgewogen worden tegen de nadelen. Een respondent van een hoofdfiliaal van een supermarkt vertelt:

“We raden het onze filialen wel af om jonge kinderen te nemen. Ze zijn natuurlijk goedkoper, maar tegelijkertijd zijn er ook kosten aan verbonden. Omdat je ze soms moet opvoeden, ze zijn minder betrouwbaar dan 15-plussers, minder constant en dus minder productief dan 16-plussers. Managers in filialen mogen best gebruik maken van kinderen, maar we geven wel aan dat ze zich niet blind moeten staren op de ogenschijnlijke lagere arbeidskosten.”

In de horeca weegt het kostenargument minder zwaar mee. Het is voor organisaties meegenomen dat kinderen niet duur zijn, maar voor het functioneren van de organisatie is niet strikt noodzakelijk om met kinderen te werken.

“Ze kunnen prima meehelpen met afwassen. Voor ons scheelt het natuurlijk wel iets aan arbeidskosten, maar het zou ook allemaal wel prima verlopen als we geen jongeren onder de 16 hebben.”

- Kinderen werken daar waar ouderen zich niet aanbieden

Een aantal werkgevers geeft aan dat ze soms kinderen inzetten voor klussen waarvoor geen ouderen te vinden zijn. Dit geldt met name voor de drukwerkverspreiding, agrarische bedrijven en supermarkten:

“Ook al zou ik 15-plussers willen gebruiken, dat zal ons nooit lukken. Oudere kinderen willen geen folders rondbrengen, omdat het niet goed genoeg verdient. Het werk is verder ook niet aantrekkelijk genoeg voor pubers en volwassenen, men vindt zichzelf te goed.”

“Uitzendkrachten zijn vaak ongeïnteresseerd om plukwerkzaamheden te verrichten.”

“Ik werk met een meisje van 13 achter de kassa, omdat ik gewoon niemand anders kan krijgen.”

Daarnaast fungeren kinderen als smeerolie in het productieproces:

“We zijn een buurtsuper die met 4,5 vaste krachten werkt. De overige gaten vul ik op met mensen die in kleine deeltijdbanen werken. Dan kom je al snel bij kinderen uit.”

- Kinderen in het bedrijf zijn leuk

Een klein aantal bedrijven geeft aan dat ze kinderen allerhande lichte werkzaamheden laten doen, omdat het leuk is om kinderen in de organisatie te hebben. Een agrarisch bedrijf:

“Ik heb een paar jonge gasten rondlopen: dat is toch een plaatje. Het houdt jezelf jong, je blijft op de hoogte, ze hebben een ander woordgebruik.”

“Ik vind het leuk om zo 'n jonge jongen het vak te leren.”(horeca)

Redenen om niet met kinderen te werken

In de zoektocht naar dertig bedrijven die met kinderen tussen de 12 en de 16 jaar werken, zijn we ook gestuit op bedrijven die bewust niet met kinderen werken. Aan deze bedrijven is gevraagd waarom zij niet met kinderen werken. Vaak wordt hier het argument genoemd dat jonge kinderen niet geschikt zijn voor de taken die een bedrijf verricht dienen te worden.

“Sorteren van aardbeiplanten is te ingewikkeld voor jonge kinderen.” (bloembollen- en fruitteelt)

“Ze missen de kracht om het werk te doen. Verder heb ik ook geen zin om als crèche te fungeren.” (bloembollen- en fruitteelt)

“Wij hebben geadresseerde post. Dit betekent dat kinderen post bij het juiste adres moeten afleveren. Dit is iets anders dan dezelfde folder elk adres afleveren. De kans dat kinderen onder de 16 fouten maken bij rondbrengen van post is ons veel te groot. Dat kunnen wij ons niet veroorloven.” (drukwerkverspreiding)

Ook de dertig bedrijven die wel met één of meerdere kinderen werken, doen dit soms met enige tegenzin. Hierbij speelt de aard van het werk, maar ook de regelgeving vaak een rol:

“We werken met een meisje die heel graag in een strandtent wilde werken. Normaal gesproken doen we dat nooit, omdat het met kinderen lastig werken is vanwege de arbeidstijdenwet en het feit dat het een omgeving is met veel alcohol.” (horeca)

“We werken slechts op beperkte schaal met kinderen. We willen het ook zo beperkt houden. Het gevaar is dat jongeren snel even een extra uurtje gaan werken als het druk is, dat willen we absoluut niet, omdat je de regels dan snel overschrijdt.” (supermarkt)

Werving en selectie

De meeste bedrijven die met kinderen werken geven te kennen dat kinderen als het ware komen aanwaaien: ze melden zichzelf aan. Een personeelsmanager van een bedrijf dat drukwerk verspreidt, meldt dat de organisatie onder kinderen ‘nationale bekendheid’ geniet in het dorp. Een ander drukwerkverspreidingsbedrijf ziet naast bekendheid van zijn bedrijf onder kinderen ook nog een andere factor, waardoor zijn bedrijf ‘dik’ in de kinderen zit:

“Nu het economisch slecht gaat, hebben ouders minder te besteden. We merken dat het aantal inschrijvingen van kinderen in de laatste twee jaar toeneemt.”

Slechts weinig bedrijven zijn zelf actief op zoek naar jonge kinderen. Van de dertig bedrijven die wij gesproken hebben waren er twee drukwerkbedrijven die aangaven dat ze met folders en advertenties actief op zoek zijn naar kinderen.

Vaak wordt nog een kort gesprek gevoerd met de kinderen. Daarbij wordt gekeken het kind voldoet aan voorwaarden die samenhangen met betrouwbaarheid en beleefdheid.

“Ik probeer in een gesprekje wel even te achterhalen of ze wel gemotiveerd zijn. Ze moeten niet zo onverschillig zijn dat ze de folders stiekem in de sloot dumpen.” (drukwerkverspreiding)

Een supermarkt gaat hierin verder:

“We laten ze een korte intelligentietest doen, ik wil toch kijken of ze zich een beetje kunnen redden.”

Kinderarbeid en belasting

De werkgevers laten kinderen overwegend de kleine klussen doen. Voor de verschillende sectoren valt te noteren dat kinderen vakken vullen in de supermarkt, afwassen in de horeca, folders vouwen en rondbrengen bij de drukwerkverspreiding en pluk- en inpakwerk verrichten in de agrarische sector.

Werkgevers in de bloembollen- en fruitteelt werken vaak alleen gedurende de zomervakanties met kinderen. Voor de kinderen die folderen, die in de supermarkt of in de horeca werken, is het beeld gevarieerder. Daar wordt zowel doordeweeks als tijdens weekenden gewerkt. Bij de doordeweekse werkdagen gaat het om ongeveer een twee-urige werkdag.

Slechts een enkel bedrijf geeft aan dat ze in hun risico-inventarisatie en evaluatie (RI&E) rekening houden met kinderen. Een bedrijf dat drukwerk verspreidt besteedt zelfs heel bewust geen aandacht aan kinderen in de RI&E:

“Een arbodienst wilde aandacht aan kinderen besteden. Wij wilden dat niet. Op kinderen die folders rondbrengen hebben we toch geen zicht, ze staan bij ons nu eenmaal niet aan een lopende band.”

Dit betekent niet dat werkgevers geen aandacht besteden aan kinderen. Een meerderheid van werkgevers noemt een aantal kenmerken als we ze vragen waarmee ze rekening houden als ze jonge kinderen op de werkvloer hebben. Deels gaat het om zaken die kinderen niet mogen:

- niet achter de kassa (horeca en supermarkt);
- niet in de buurt bij machines (bloembollen- en fruitteelt);
- niet te lang achter elkaar werken (bloembollen- en fruitteelt, supermarkt, horeca en drukwerkverspreiding);
- niet te zwaar tillen (bloembollen- en fruitteelt en supermarkt).

Deze verboden blijken voort te komen uit extra zorg en toezicht waarmee werkgevers kinderen omgeven:

“Je bent een vaderfiguur, je probeert ze een stukje extra opvoeding mee te geven.”

(drukwerkverspreiding)

“Kinderen laten we niet bezorgen in criminele buurten.” (drukwerkverspreiding)

“We laten ze begeleiden door een vaste kracht.” (bloembollen- en fruitteelt)

“Ik houd zelf toezicht. Ik sta achter de bar, daar mogen ze niet werken, net zo min als dat ze in de keuken mogen komen.” (horeca over een kind dat in de bediening werkt)

“Je probeert erop te letten dat ze niet met al te zware kratten en dozen gaan sjouwen.”

(supermarkt)

“Kinderen werken in de zomer slechts 's ochtends en een klein stukje in de middag. Daarna laten we ze gaan, zodat ze nog van hun vakantie kunnen genieten. Als het heet is, kunnen ze dan bijvoorbeeld naar het zwembad. Je moet ze in de zomer niet te zwaar belasten. Het werk is dan door de hitte extra zwaar en je slaapt 's nachts ook al minder goed.” (bloembollen- en fruitteelt)

Werkgevers geven aan dat ze kinderen niet belasten met bepaalde werkzaamheden die in de wet- en regelgeving aangeduid worden als verboden werkzaamheden. Zo werken kinderen niet met machines of gevaarlijke stoffen en staan niet achter de lopende band. Wel geldt dat in de bloembollen- en fruitteelt sprake is van saaië zich binnen korte tijd herhalende werkzaamheden waarvoor soms stukloon betaald wordt.

Een enkele werkgever geeft aan dat het wat hen betreft niet nodig is om kinderen met extra zorg te behandelen. Een werkgever die aangeeft dat ‘zijn’ kinderen zich prima redden:

“Je merkt dat ze het allemaal veel sneller oppikken dan volwassen personeel. Er gaat veel meer van ze uit dan de flexkrachten die we wel eens inhuren.” (supermarkt)

De veelal eenvoudige taken die kinderen moeten uitvoeren en het daarbij behorende toezicht leiden ertoe dat werkgevers niet het gevoel hebben dat kinderen door het werk fysiek of psychisch zwaar belast worden. Werkgevers benadrukken vaak dat ze er sowieso naar streven om een relaxte werksfeer te creëren voor kinderen. Daarnaast blijken kinderen ook hun eigen ruimte te creëren waardoor zware belasting volgen de werkgevers weinig voor lijkt te komen:

“Ze zijn erg mondig. Werk staat duidelijk op de laatste plaats. Al het andere gaat voor. Er was laatst een jongetje die zei dat hij examen had en dus niet kwam. Ik vond dat prima.” (supermarkt)

Werkgevers zien nauwelijks knelpunten ontstaan in de combinatie die kinderen moeten maken met school en werk. Veel werkgevers melden dat school altijd op de eerste plaats komt.

“Als de kinderen examens hebben, mogen ze zich afmelden voor werk. Onze vaste kern heeft het in zo'n periode altijd erg zwaar.” (supermarkt)

Een van de weinige werkgevers die wel eens meegemaakt heeft dat het werk voor een kind niet te combineren viel met school:

“Een jongen die bij ons werkt heeft in het begin een keer opgebeld en zich voorgesteld als zijn eigen vader. Hij wist als vader te melden dat hij het te druk had met school. We hebben hem er meteen op gewezen dat hij dit niet weer moet doen. Hij mag altijd aangeven wanneer hij het te druk heeft. Nu doet hij dat ook. Als ze ouder worden kun je ze erop gaan wijzen dat ze beter moeten gaan plannen, maar als ze 14, 15 jaar zijn moet je ze de ruimte gunnen.” (supermarkt)

Wet- en regelgeving

Circa tweederde van de werkgevers geeft aan dat ze ‘iets’ afweten van wet- en regelgeving rond kinderarbeid. Gevraagd naar wat ze dan weten, gaat het vaak om algemene noties als dat kinderen pas vanaf hun dertiende mogen werken of *“Ik gok dat een kind minder dan 5 uur mag werken”* of *“Ik weet dat ik schooluren, huiswerkuren en werkuren moet optellen en weet dat er dan een maximum is.”*

Weinig werkgevers kennen de regels zo goed als deze filiaalhouder van een supermarkt:

“Ik ken de regels goed. Ons hoofdkantoor brengt ons altijd op de hoogte. Door die kennis let ik extra goed op en besef ook dat ik snel in overtreding ga als ik met jonge kinderen werk. Ze mogen doordeweeks niet meer dan 2 uur per dag werken.”

In filialen van grote supermarktketens blijken de hoofdfilialen informatie door te geven over de wet- en regelgeving. Een respondent van een hoofdfiliaal geeft aan dat men dit doet om er voor te zorgen dat men de regels rond kinderarbeid kent en er dan ook naar handelt. Daarbij spelen niet alleen de kosten die een overtreding met zich mee kan brengen (boete) een rol, maar men doet dit ook om de vestigingen te weerhouden van het in dienst nemen van kinderen. De relatief lage arbeidskosten wegen volgens deze respondent niet altijd op tegen kosten als toezicht en een lagere productiviteit. Deze respondent geeft dan ook aan dat de regels voor hun organisatie niet verruimd hoeven te worden.

Hoewel met uitzondering van enkele supermarkten de kennis over de specifieke regels zoals maximum aantal uren niet erg bekend lijken te zijn, weten de meeste werkgevers wel onderwerpen uit de wet- en regelgeving te noemen, die in hun branche of sector van belang zijn:

“Ik weet dat ze niet achter de kassa mogen.” (supermarkt)

“Kinderen mogen geen alcohol schenken en bijvoorbeeld niet met een frituurmachine werken.” (horeca)

“Je moet ze niet bij een machine laten werken of bij bestrijdingsmiddelen laten”
(bloembollen- en fruitteelt)

Hoewel men soms niet veel meer weet dan dat er regels zijn, is bij de meeste werkgevers veel begrip voor de bescherming die de regels bieden.

“Ik vind het prima, jongere kinderen behoren lekker te spelen en zich helemaal niet bezig te houden met werk.” (bloembollen- en fruitteelt)

“Ik kan me vinden in de regels. Je moet niet vergeten dat ze toch in een andere wereld zitten, er gebeurt dan toch wel iets met het kind.” (supermarkt)

“Er moeten natuurlijk wel regels zijn, je moet ze wel beschermen.” (supermarkt)

“Wel goed dat ze er zijn. Sinds de euro worden kinderen steeds vaker gedwongen door hun ouders om te gaan werken.” (horeca)

“Prima die regels en de controle daarop. Vanaf je 13e wat uurtjes gaan werken is prima, jonger hoeft echt niet.” (horeca)

Ondanks het algemene oordeel dat het goed is dat er regels zijn, plaatsen een aantal werkgevers wel kanttekeningen. Werkgevers wijzen dan vaak op het beschermende karakter:

“Aan de ene kant snap ik wel dat kinderen niet veel mogen werken, maar aan de andere kant is elke situatie weer anders. Kinderen geven vaak zelf wel aan hoeveel ze aankunnen. Ik moet nu soms enthousiaste kinderen naar huis sturen, omdat ik anders de regels overtreedt.” (supermarkt)

“Kinderen hangen tot ver na negenen op straat rond. Ik vind het raar dat ze 's avonds al om 19.00 moeten ophouden. Kinderen van 15 kunnen best wat langer” (supermarkt)

“Volgens mij proberen ze met de regels elk risico uit te sluiten. Volgens mij moeten ze dit niet willen, ongelukken gebeuren toch wel.” (bloembollen- en fruitteelt)

“Ik weet niet veel van de regels, maar ik geloof dat als ze dingen moeten uitpakken, dat ze dat alleen maar onder toezicht mogen doen. Dat is natuurlijk onzinnig, dan kun je het net zo goed zelf gaan doen.” (bloembollen- en fruitteelt).

Een enkele werkgever gaat vrij ver in de kanttekeningen bij de regelgeving:

“Ik vind de regels wel te beschermend. Waarom mogen ze pas na zes uur beginnen? Ze kunnen toch ook om acht uur naar bed gaan, waardoor ze wel om vijf uur op kunnen staan?” (drukwerkverspreiding)

Aan werkgevers is gevraagd of ze zich kunnen vinden in de regel dat kinderen tijdens de schoolweek alleen maar klusjes in en rond het huis mogen doen. Werkgevers zijn eenduidig in hun mening: ruim tweederde keurt deze regel af. Kinderen zouden in hun ogen tijdens niet-schooldagen ook best klussen mogen verrichten die vallen onder licht niet-industriële arbeid, zoals afwassen in de horeca en bessen plukken in de agrarische sector.

4.2 Werkgevers over arbeid voor kunstkinderen

In dit deel van het hoofdstuk komen de werkgevers van kunstkinderen aan bod. In totaal hebben we zes werkgevers gesproken:

- twee theaterproducenten;
- drie productiemaatschappijen voor tv en films;
- een televisie- en multimediabedrijf (afdeling entertainment).

Als kanttekening geldt dat vijf van de zes organisaties zijn aan te duiden als grote professionele organisaties. De semi-professionele organisaties zijn daarmee ondervertegenwoordigd. Naast de werkgevers laten we in dit hoofdstuk ook zeven ‘overige’ deskundigen hun licht schijnen over de arbeid voor kunstkinderen.

- Arbeidsinspectie;
- ontwikkelingspsycholoog;
- kinderbegeleider;
- directeur van castingbureau voor kindermodellen;
- eigenaar van een castingbureau voor kinderen die meespelen in films, televisieseries en reclamefilmpjes;
- directeur van een jongerentheater;
- theaterregisseur/dramadocent/theatercoach.

De volgend onderwerpen passeren de revue:

1. vraag naar en selectie van kinderen;
2. werken met kinderen;
3. werkwijze Arbeidsinspectie;
4. wet- en regelgeving.

Vraag naar en selectie van kinderen

Onder werkgevers bestaat het idee dat in de laatste tien jaar de vraag naar kunstkinderen toegenomen is. Dit geldt zowel voor film, tv als theaterproducties. Hiervoor wordt onder meer gewezen op toename van het aantal tv-kanalen en de toenemende belangstelling voor én aanbod van kinderfilms en theaterproducties.

Organisaties hanteren verschillende manieren om kinderen te werven en selecteren voor hun producties. In gevallen waarin het kind een bescheiden bijdrage levert, valt men niet zelden terug op het informele netwerk van de betrokkenen. Een tv-maatschappij die in een tv-serie een kind door het beeld laat lopen, gebruikt daarvoor bijvoorbeeld het nichtje van de productieassistent.

Voor rollen die veel van het talent van kinderen vergen (dans, zang, acteer et cetera) wordt vaak de nodige tijd en energie gestoken in de selectie. Een grote theatermaatschappij gaat hierin zover dat ze een eigen theaterschool in het leven hebben geroepen. Kinderen die reageren op een advertentie of persbericht kunnen worden uitgenodigd voor een auditie. Deze auditie kan vervolgens uitmonden in plaatsing voor een theaterschool. Nadat kinderen zijn toegetreden tot de school kan dit uiteindelijk uitmonden in deelname aan theaterproducties.

Andere organisaties werven over het algemeen via castingbureaus en/of het plaatsen van advertenties. Kinderen die uitgenodigd worden, doorlopen dan vaak enige selectierondes, waarbij men naarmate de selectie vordert het kind steeds meer de rol dient te spelen, die het mogelijk in de productie ook krijgt. Bij de selectie van de kinderen wordt niet alleen gelet op het pure talent, maar vaak ook op factoren als:

- intrinsieke motivatie van het kind;
- doorzettingsvermogen;
- fysieke belastbaarheid;
- geestelijke capaciteiten.

Soms worden ook de ouders meegecast. Ouders die te veel druk op een kind leggen c.q het kind te veel 'pushen' maken het kind voor de werkgevers minder aantrekkelijk:

“Ouders worden door professioneel castingbureaus eigenlijk ook meteen meegecast. Gezinsomgeving, druk van ouders en dergelijke zijn belangrijke factoren in het functioneren van een kind.”

Aan de andere kant geldt ook *“dat als een kind echt een fantastisch talent is, dat we dit dan op de koop toenemen.”* Een werkgever geeft daarnaast nog aan dat ze vaak een kind zoeken dat een rol speelt *“die dichtbij henzelf staat.”*

De reden om in de selectie rekening te houden met al deze voorwaarden is evident:

“Er zijn vaak grote belangen mee gemoeid. Op het moment dat een kind aangenomen wordt dat niet goed functioneert, gaat dit een productie veel geld kosten.” (eigenaar castingbureau)

Sommige werkgevers besteden aandacht aan de kinderen om ze uit te leggen dat ze niet zijn uitgekozen voor een bepaalde rol. Vaak wordt daarbij de tactiek gehanteerd om kinderen uit te leggen dat het niet zozeer hun eigen prestaties is waardoor ze niet uitgekozen zijn, maar dat het uiteindelijk gaat om kenmerken als leeftijd, lichaamslengte, zwaarte van de stem en dergelijke. Allerlei kenmerken waar kinderen zelf niet veel aan kunnen doen. Dit maakt de afwijzing voor kinderen vaak veel draaglijker.

Werken met kinderen

Kinderen die eenmaal voor een rol zijn aangenomen, worden volgens de werkgevers met grote zorg behandeld. Een werkgever:

“Een kind dat niet goed gevoed is, dat moe is, dat het niet naar zijn zin heeft, zal minder presteren. Dat komt ons product niet ten goede. We doen er dus alles aan om ze het naar hun zin te maken.”

Een andere werkgever trekt daarbij een vergelijking met kinderen die geld verdienen buiten de wereld van de kunst, cultuur en entertainment:

“De prestaties die ‘normale’ kinderen bij bijvoorbeeld een agrarische werkgever moet leveren zijn anders dan de prestaties die kunstkinderen dienen te leveren. Bij kinderen die aardbeien plukken spelen kwantitatieve aspecten een belangrijke rol. Dit geldt niet voor kunst en cultuur. Daar kun je gezien de aard van het werk eigenlijk veel minder gemakkelijk over de natuurlijke grens van een kind heen. Het gaat vaak om kwaliteit, ze moeten een artistieke prestatie leveren.”

Werkgevers spreken over kinderen die meewerken aan een productie in termen als *“iets dat een feestje is”* en *“de omgeving waarin ze acteren, is voor kinderen een groot roze kussen.”* Enkele werkgevers vertellen dat als ze een productie hebben waarin een of meerdere kinderen een grote rol hebben, dat ze die productie *“rond een kind bouwen.”* Hierbij houden ze rekening met de volgende aspecten.

- Faciliteren van een goede sfeer.

Werkgevers benadrukken dat ze het kind altijd zo veel mogelijk naar de zin maken. Daarbij wordt onder meer gewezen op de aanwezigheid van een aparte ruimte voor de kinderen, speelgoed, computers, voeding waar ze dol op zijn et cetera. Een kinderbegeleider geeft aan dat ze wel eens meegemaakt heeft dat een regisseur zover ging dat de crewleden onder meer werden geselecteerd op de mate waarin ze in staat waren om goed met kinderen om te gaan.

Behalve dat werkgevers proberen een prettig werkklimaat voor de kinderen te creëren, proberen werkgevers goede contacten te onderhouden met de ouders en de school van het kind. Een werkgever vertelt:

“We letten er goed op dat het contact met kind, ouders en scholen goed is. Dit is erg belangrijk om een kind goed te laten presteren. Zo wordt een hoofd van een school altijd betrokken in het proces. We hebben wel eens te maken gehad met een Vrije school die graag wilde dat het kind een kind blijft, en dus niet wilde dat het kind werkt. Met school is overleg gevoerd, uitgelegd hoe het eraan toegaat. Vervolgens was de school niet meer onwelwillend tegenover deelname van het kind aan de productie. Het is zeer belangrijk om te zorgen dat de omgeving van een kind betrokken is.”

- Planning

Werkgevers trachten in hun planning op verschillende manieren rekening te houden met kinderen. Werkgevers die kinderen voor de camera laten werken, proberen kinderen zo laat mogelijk op de set te krijgen om te voorkomen dat kinderen onnodig lang moeten wachten. Tegelijkertijd probeert men kinderen ook weer zo snel mogelijk thuis te krijgen. Voor “bühne-kinderen” geldt vaak een andere situatie. In het geval dat zij voor het eind van de voorstelling klaar zijn, blijven ze altijd nog aanwezig in het theater zodat het kind na afloop nog *“kan genieten van het welverdiende applaus.”* Een werkgever vertelt dat ze in de planning het kind een vast ritme willen bieden, zodat het kind elke week vaste momenten heeft waarin het optreedt.

- Het werk zo licht mogelijk maken

Werkgevers proberen het werk zo licht mogelijk te laten zijn voor kinderen. Een theaterproducent meldt dat hij ervoor zorgt dat kinderen goed getraind aan de start verschijnen. Een producent geeft aan dat ze zo veel mogelijk materiaal schieten van een kind, zodat de kans vergroot wordt dat er een *“aantal geslaagde filmseconden”* uitrollen.

Gruwelikheden worden verzacht. Zo doen regisseurs wedstrijdjes stilliggen met kinderen om ze ‘dood te laten zijn’. Sterfscènes die op de planken voorkomen, worden voorgespeeld met het kind, zodat het kind gaat begrijpen dat het allemaal slechts spel is.

- Aanwezigheid van begeleiding

Werkgevers maken vaak gebruik van een aparte kinderbegeleider. Naast zorg en aandacht biedt deze ook een zekere mate van bescherming voor het kind. Een van de externe deskundigen hierover:

“Je ziet dat de arbeidsomstandigheden voor kinderen over het algemeen goed zijn. Tegelijkertijd kunnen nog steeds situaties ontstaan waarbij men bijvoorbeeld langer wil doorwerken, omdat alles tegen zat. Je moet dan echt even iemand hebben die voor zo 'n regisseur gaat staan.”

- Aandacht besteden aan nazorg

Opvallend is dat werkgevers ook na het werkproces nog aan nazorg doen. Een musicalproducent organiseert bijvoorbeeld reünies. Tv-makers brengen kinderen op de hoogte van uitzenddata van de serie of programma's. Een werkgever over een documentaire waarin kinderen vertellen over grote verandering in hun leven en hoe zij daarmee omgaan:

“Ruim voor de daadwerkelijke uitzending op tv wordt contact gezocht met ouder en kind. Op het moment dat een omroep een uitzending wil herhalen, wordt aan het kind toestemming gevraagd. Contractueel is vastgelegd dat het kind een vetorecht heeft.”

Een andere werkgever:

“Op het moment dat met de film de publiciteit gezocht wordt, is de exposure voor het kind het grootst. Op dat moment maak je afspraken: door wie mag het kind wel en niet interviewen (bijvoorbeeld wel het Jeugdjournaal, geen roddelblad). Kind en ouder hebben hierover een veto.”

De hierboven beschreven zorg voor kinderen blijkt niet alleen te gelden voor grote professionele organisaties die ervaring hebben met het werken met kinderen. Een kleinere organisatie die voor het eerst met kinderen opgetreden heeft, blijkt kinderen eveneens met de nodige zorg omgeven te hebben:

“We hebben op verschillend manieren geprobeerd om het zo goed mogelijk te doen. We lieten ouders van te voren altijd een voorstelling zien, zodat ze zouden weten waar hun kind in terecht zou komen. Verder zorgde ik als productie leider dat er goed op ze gelet werd. Dit was extra belangrijk omdat we optraden op een festivalterrein, waar natuurlijk veel volwassenen rondliepen die het nodige alcohol genuttigd hadden. Als ze het terrein op wilden ging er altijd iemand mee.”

Over het werk:

“We vertelden ze altijd dat als ze het gevoel hadden dat als ze tijdens de voorstelling van het podium af wilden, dat ze dit te allen tijde mochten doen.”

Werkwijze Arbeidsinspectie

De Arbeidsinspectie vervult bij de arbeid voor kunstkinderen een belangrijke rol. Voor kinderen tot 13 jaar geldt dat werkgevers verplicht zijn om bij deelname aan een uitvoering bij de Arbeidsinspectie een ontheffingsvergunning aan te vragen. Criteria die bij de beoordeling van deze ontheffingsaanvraag een rol spelen zijn onder meer:

- individuele mogelijkheden van het kind;
- oordeel van ouders;
- oordeel school (bij mogelijk schoolverzuim);
- oordeel eventuele deskundigen;
- risicoinventarisatie en -evaluatie (arbeidsomstandigheden).

Voor kinderen van 13 jaar en ouder geldt dat als aan bepaalde voorwaarden voldaan is (bijvoorbeeld kind mag niet vaker dan 15 keer optreden) geen vergunning aangevraagd hoeft te worden. De Arbeidsinspectie hanteert twee soorten ontheffingen:

1. Ad hoc ontheffing

De ad hoc ontheffing wordt verleend aan organisaties die eenmalig of incidenteel met kinderen werken. Deze ontheffing moet men uiterlijk drie dagen van te voren aanvragen. De Arbeidsinspectie beoordeelt vervolgens deze aanvraag, waarmee met de hierboven genoemde criteria rekening gehouden wordt.

2. *Vertrouwensonthefing*

De vertrouwensonthefing wordt verleend aan organisaties die regelmatig met kinderen werken. Wanneer de Arbeidsinspectie beoordeelt dat een organisatie in de omgang met kinderen dermate professioneel en goed georganiseerd is, kan deze ontheffing verleend worden.

De producent krijgt bij een vertrouwensonthefing min of meer de vrije hand bij het inzetten van kinderen. Een producent hoeft geen verzoek tot ontheffing in te dienen, die de Arbeidsinspectie beoordeelt, maar heeft slechts een meldplicht. Uiterlijk 24 uur van tevoren moeten ze een lijst met namen en achtergrondgegevens van kinderen doorgeven. De vertrouwensonthefing bespaart zowel de Arbeidsinspectie als de werkgever het nodige papierwerk.

In de huidige praktijk is het mogelijk om een ruimere (ad hoc)ontheffing te verlenen. Dit betekent dat kinderen vaker mogen optreden dan de regelgeving op het eerste oog toestaat. Zo is bijvoorbeeld voor een grote musicalproductie toestemming verleend om kinderen in de leeftijdscategorie van zeven tot dertien jaar in een kalenderjaar in plaats van twaalf keer, in totaal 26 keer op te laten treden. Aan een dergelijke verruiming worden over het algemeen wel eisen gesteld zoals het opstellen van een plan van aanpak, verplichte begeleiding en inschakeling van een psycholoog.

De Arbeidsinspectie geeft aan dat ze naast haar primaire controlerende taken, grote zorg besteed aan overleg en communicatie met werkgevers. Volgens de Arbeidsinspectie zijn de werkgevers mede hierdoor goed op de hoogte van de regelgeving.

Een werkgever is erg tevreden over de communicerende rol van de Arbeidsinspectie:

“De Arbeidsinspectie heeft bij een film waarin een schizofrene moeder voorkwam de kinderbegeleidster aangeraden om zich te informeren over dit onderwerp (contact zoeken met een pedagoog, artikelen lezen). Op deze wijze was de begeleidster beter in staat om een begeleidende rol te vervullen.”

Vijf van de zes werkgevers die wij spraken, vallen onder de vertrouwensonthefing. Zij blijken goed op de hoogte te zijn van de regelgeving en de daarmee samenhangende procedures. Een werkgever die via een ad hoc vergunning met kinderen werkt, blijkt vooral moeite te hebben gehad met de procedures:

“Het traject dat bewandeld is om een ontheffing te krijgen, was aan de lange kant. We hebben herhaaldelijk gevraagd wat ze nu precies voor informatie wilden. Op het laatst kregen we vlak voor de voorstelling nog te horen dat ze persoonsgegevens van de kinderen wilden hebben. Ik vond het een erg rare gang van zaken. Ze zouden die procedure transparanter moeten maken. Zet bijvoorbeeld een format op internet, die je als werkgever digitaal kunt invullen.”

Een aantal werkgevers en externe deskundigen vindt het vreemd dat een ad hoc vergunning reeds drie dagen van te voren aangevraagd moet worden;

“Dat is erg rigide. Zo veel hoeft er niet gekeurd te worden. Voor sommige producties weet je echt drie dagen van te voren niet welke kinderen je gaat gebruiken. Dit zou toch best 24 uur van te voren aangevraagd kunnen worden?”

Wet- en regelgeving²

Werkgevers, maar ook een groot deel van de externe deskundigen, plaatsen vraagtekens bij de huidige wet- en regelgeving. Het grootste knelpunt is het aantal toegestane optredens. Kinderen tussen 7 en 13 jaar waarvoor een vergunning is aangevraagd, mogen maximaal 12 optredens per jaar hebben (in uitzonderlijke situaties maximaal 15 optredens per jaar). Kinderen van 13 en 14 jaar mogen zonder vergunning maximaal 15 keer optreden. Deze aantallen worden ervaren als te beperkt. Werkgevers vinden dat het met deze aantallen lastig wordt om te produceren. Een werkgever:

“Voor film en tv-series vormt het aantal toegestane dagen en uren het grootste knelpunt. Voor een film of televisieserie zijn vaak veel meer draaidagen nodig dan toegestaan. Binnen de sector is men daarom regelmatig gedwongen om de regels te negeren. Wanneer men dit niet zou doen, zou het haast onmogelijk zijn om kinderen in films en tv-series op te nemen.”

Een andere werkgever:

“Om een film te draaien heb je over het algemeen 35 tot 40 draaidagen nodig. De regels, ook als de Arbeidsinspectie dispensatie verleent, laten dit niet toe.”

Een werkgever die theaterproducties verzorgt geeft aan dat voor grote producties telkens een ‘batterij’ aan kinderen klaar moet staan. Dit kent zijn grenzen:

“We hebben voor de kracht van een voorstelling talentvolle kinderen nodig. Je hebt in Nederland echt niet een onbeperkt aantal talenten. Er zijn gewoon bepaalde voorstellingen die we in Nederland niet kunnen gaan doen, omdat je kinderen strikt genomen maar 12 tot 15 keer mag laten optreden.”

Een producent van de afdeling entertainment beschrijft hoe voor baby’s (die maar één keer per jaar mogen ‘optreden’) in een soap telkens weer een vervanger gezocht moet worden.

“Dit leidt wel eens tot reacties van kijkers die het kind in één keer wel heel erg dik vinden.”

---

² Voor een overzicht van de wet- en regelgeving rond kinderarbeid voor kunstkinderen zie bijlage 1, pagina 12 en verder.

Behalve dat werkgevers het gevoel hebben dat produceren met de huidige regels lastig is, lijken de huidige regels ook contraproductief te werken:

“Sommige werkgevers onttrekken zich aan het zicht van de Arbeidsinspectie door geen ontheffing aan te vragen op het moment dat ze denken dat de Arbeidsinspectie wel eens nee zou kunnen zeggen. In zo 'n situatie heeft een werkgever een groot probleem, je productie komt in gevaar.”

“Je kunt je voorstellen dat sommige regisseurs en producenten het werk noodgedwongen in minder dagen proberen te stoppen, waardoor de draaidagen voor de kinderen te lang en dus te zwaar worden.”

De overige deskundigen en werkgevers plaatsen een aantal kanttekeningen bij de huidige regelgeving:

- Optreedmogelijkheden voor kunstkinderen vergeleken met sport en kunstzinnige vorming
Het beperkte aantal optredens dat kunstkinderen mogen verrichten staat in geen enkele verhouding met de vrijetijdsbesteding die kinderen die voor een professionele voetbalorganisatie actief zijn, met kinderen die op jonge leeftijd op hoog niveau turnen en met kinderen die enkele avonden in de week in een dansschool staan. Een ontwikkelingspsycholoog:

“Kinderen bij Ajax trainen doordeweeks een paar keer en treden één keer in de twee weken in het weekend elders in land op. In de turnwereld zie je kinderen van acht met gewichten aan het sjouwen. Voor beide groepen kinderen is er de nodige prestatiedruk. Dit staat allemaal wel erg haaks op hoe voorzichtig met kunstkinderen omgegaan wordt.”

Een externe deskundige³ sluit zich hierbij aan:

“De regels zijn te beschermend. Mijn eigen dochter traint voor een showmusical een tijd lang 12 uur per week. Het beperkte aantal optredens dat ze mag doen weegt absoluut niet op tegen deze hoeveelheid trainingstijd.”

- Optreedmogelijkheden voor kunstkinderen in Nederland vergeleken met het buitenland
Nederland is te veel het braafste jongetje van de klas. In de ons omringende landen kunnen kinderen doorgaans veel vaker optreden. Een theaterproducent kijkt jaloers naar de situatie in Duitsland waar kinderen dertig keer mogen optreden én na goedkeuring van een psycholoog nogmaals in aanmerking komen voor een ronde van 30 optredens. Een andere respondent vraagt zich hierover cynisch af: *“of dit verschil er is omdat ze elders onbeschaafder zijn.”*

---

³ Theaterregisseur/dramadocent/theatercoach.

- Optreedmogelijkheden worden geteld over een kalenderjaar

Veel respondenten vinden het uiterst merkwaardig dat het aantal optredens per kalenderjaar geteld wordt.

“Kinderen die in de laatste twee maanden van het jaar twaalf keer optreden, mogen bij aanvang van het nieuwe jaar meteen weer twaalf keer aan de slag. De Arbeidsinspectie zou niet gaan protesteren als een kind in drie maanden 24 keer optreedt, maar als het in twaalf maanden twintig keer op zou treden, dan moet je nog maar afwachten of het mag.”

Uit de interviews komt naar voren dat her en der de regels overtreden worden. Het gaat dan niet alleen om de regels over het aantal optredens, maar ook over duur en tijdstip van de optredens. Dit betekent niet dat werkgevers zich niet bekommeren om het welbevinden van een kind. Dit kwam voor een deel al ter sprake in de paragraaf over het werken met kinderen waar werkgevers stelden dat een goede zorg voor kinderen goed is voor het product.

Er zijn nog twee andere factoren waardoor de kans dat er misstanden met kinderen voorkomen klein is. Deze factoren hangen samen met externe druk:

- Ouders zijn erg betrokken bij het werk dat hun kunstkinderen verrichten en kijken dus als het ware over de schouder van de werkgever mee.
- Voor bedrijfscontinuïteit kunnen productiebedrijven zich geen misstappen veroorloven.

Een grote theaterproducent houdt zich strikt aan de regels, omdat het bedrijf zijn goede naam niet ten grabbel wenst te gooien. Een filmproducent stelt *“dat misstanden met kinderen hun portemonnee zou raken. Fondsen zullen dan bijvoorbeeld minder snel geneigd zijn om geld beschikbaar te stellen.”*

Een externe deskundige ziet ondanks de overtredingen die werkgevers nog wel eens begaan wel de waarde in van de regelgeving:

“Organisaties worden onder druk van de regelgeving en de controle daarop van de Arbeidsinspectie gedwongen om voor goede begeleiding te zorgen. Regelgeving is een stok achter de deur.”

Behalve de beperking in het aantal optredens plaatsen de werkgevers en overige deskundigen nog een kanttekening bij de huidige wet- en regelgeving. Sommige respondenten vinden dat de wet- en regelgeving te weinig differentiatie kent.

Gebrek aan differentiatie

Enkele respondenten vinden dat de leeftijdsindeling die in de huidige wet- en regelgeving gehanteerd wordt opnieuw bekeken moet worden. Met name de categorie 7 tot 13 vindt men te

groot. Respondenten stellen dat er een enorm verschil zit tussen een kind van 7 en iemand van 12.

Enkele respondenten zouden graag differentiatie zien in de regelgeving naar aard van het werk. Het gaat dan met name om het verschil tussen *bühne* (musical, toneel) en camera (film, tv-series). Een dag optreden voor een camera brengt andere zaken met zich mee dan een optreden op de *bühne*:

- De repetitiefase is voor film/tv vaak korter dan voor theater/toneel.
- De exposure is doorgaans bij film/tv groter dan bij theater/toneel.
- Bij theater/toneel is er direct contact met een publiek. Dit directe contact ontbreekt bij film/tv.
- Bij theater/toneel kunnen fouten niet hersteld worden door een scène over te doen. Bij film/tv kan dit wel.
- Bij theater/toneel gaat het om kortere werktijden dan bij film/tv.
- Bij theater/toneel gaat het vrijwel altijd om werk in de avonduren, dit in tegenstelling tot film/tv.
- Bij theater/toneel zijn deze werktijden veel meer 'gevuld' met werk. Bij film/tv zijn de wachttijden (speeltijd en tijd om aan school te besteden) langer.
- Bij theater/toneel kunnen kinderen vervangen worden, dit in tegenstelling tot film/tv.

Een ontwikkelingspsycholoog voegt hieraan toe dat men bij het vaststellen van het aantal toegestane optredens ook zou moeten kijken naar de investering die gedaan is in een kind. Als een kind bijvoorbeeld een theateropleiding volgt en goed getraind is, zou het kind veel meer aankunnen dan een onvoorbereid kind.

Werkgevers en externe deskundigen willen graag zien dat de kwantitatieve regelgeving meer ruimte laat voor kinderen om op te treden. Ter bescherming willen ze dat het accent meer komt te liggen op randvoorwaarden die samenhangen met begeleiding en zorg. Het credo lijkt 'minder strakke regels en meer zelfregulering'. Hieronder volgt een korte opsomming van de diverse suggesties die in deze richting gedaan zijn. Het gaat hierbij om een brainstormlijst. Hierbij wordt de uitvoerbaarheid van deze suggesties buiten beschouwing gelaten.

- Een onafhankelijke en gecertificeerde kinderbegeleider

In hoofdstuk drie is reeds aangegeven dat ouders een goede kinderbegeleider van groot belang achten. Dit geldt ook voor de meeste werkgevers en externe deskundigen. Het Britse regelgevingsstelsel, waarin 'nanny's' een grote rol spelen, zou volgens enkele respondenten in Nederland ook geïntroduceerd moeten worden.

De werkgevers en deskundigen hechten grotendeels aan dezelfde eisen als die ouders stellen aan zo'n begeleider. De 'ideale' kinderbegeleider is onafhankelijk, gecertificeerd en beschikt

over een onderwijskundige bevoegdheid. Verder noemen enkele werkgevers en externe deskundigen ook nog dat:

- Een kinderbegeleider moet beschikken over een rijbewijs (vervoer voor kind).
- Een kinderbegeleider een goede manager is. Naast kindvriendelijk, moet een kinderbegeleider goed overweg kunnen met een crew.
- De kinderbegeleider moet in staat zijn én worden gesteld om mee te denken in de planning van een productie. Omdat de kinderbegeleider de belangen van het kind vooropstelt zal een kindvriendelijk werkklimaat (nog) beter geborgd worden in de planning.

De kinderbegeleider moet 'alles' rond een kind in de gaten houden. Communicatie over het werk van het kind met verschillende partijen als regisseur, producent, ouders en school dient voor een belangrijk deel via een kinderbegeleider te verlopen. Hierbij geldt natuurlijk als kanttekening dat de rol van een begeleider belangrijker wordt naarmate de rol van een kind in een productie toeneemt.

- Beschikbaarheid van een draaiboek van hoe in het werk om te gaan met kunstkinderen
De meeste werkgevers die wij spraken, hebben de nodige ervaring met het werken met kinderen. Deze ervaring heeft men vaak al doende opgedaan. Op verschillende plaatsen in het kunst-, cultuur- en entertainmentveld is op deze wijze de nodige expertise opgebouwd. Deze expertise zou gebundeld kunnen worden en bijvoorbeeld op internet beschikbaar gesteld kunnen worden, zodat ook kleinere semi-professionele organisaties relatief gemakkelijk aan info kunnen komen. Enkele werkgevers hebben aangegeven niet onwelwillend te staan tegen het beschikbaar stellen van hun kennis.

Een dergelijk draaiboek zou zelfs in organisaties die reeds veel ervaring hebben met kunstkinderen, nog nuttig kunnen zijn. Een externe deskundige:

“We hebben inmiddels de nodige expertise, maar ik vraag me af in hoeverre deze kennis behouden blijft op het moment dat er producties komen waar even geen kinderen in meespelen.”

Een werkgever lijkt dit beeld te bevestigen:

“Het is geen vast onderdeel van elke productie, we werken incidenteel met kinderen, daardoor is bewustzijn veel minder. Wat het bemoeilijkt is groot verloop van personeel, hierdoor gaat veel informatie verloren.”

- Overige suggesties
- Een werkgever vindt het vreemd dat kinderen in de filmindustrie op een schooldag minder uren mogen werken, dan bijvoorbeeld op een zaterdag. Na combinatie van werk en school doordeweeks, zou het veel verstandiger zijn om een kind juist op een zaterdag meer rust te gunnen en te 'beschermen'.

- In de huidige situatie is de zondag slechts in uitzonderlijke situaties te benutten als werkdag. Meerdere werkgevers benadrukken dat het in hun werk heel gebruikelijk is dat er op zondag gewerkt wordt. Zij pleiten dan ook voor de zondag als een mogelijke werkdag.
- Stel vooraf een plan van aanpak op waarin de intenties zijn vastgesteld rond de arbeid van het kind. Dit plan dient goedgekeurd te worden door kind/ouder, school en kinderbegeleider en Arbeidsinspectie. Evalueer achteraf met deze partijen in hoeverre de uiteindelijke plan van aanpak naar tevredenheid uitgevoerd is.
- Zorg voor meer afstemming met het buitenland (meer Europese regelgeving).
- Naar Duits voorbeeld: laat kinderen na een bepaalde hoeveelheid optredens een kort psychologisch onderzoek ondergaan om te bepalen of het tot de mogelijkheden behoort om nog een bepaalde periode op te treden.
- Het werk van kunstkinderen moet meer gezien worden in het kader van nieuwe competenties en *leven lang leren*. Een van de overige deskundigen merkt op dat *“we het er nu toch wel over eens zijn dat er meer is dan school als het om leren gaat.”*
- Stap in de regelgeving af van leeftijd. Kijk meer naar levensfase. Dit kan bijvoorbeeld geoperationaliseerd worden door onderscheid te maken in onderwijsfase. Aan de andere kant zijn er ook enkele werkgevers die pleiten voor meer differentiatie naar leeftijd.
- Te overwegen valt om onderscheid te maken naar differentiatie in aard van werk. Er kan dan onderscheid gemaakt worden tussen *bühne* en *film*.
- Zorg dat organisaties in plaats van drie dagen van te voren, ook 24 uur van te voren een ad-hocvergunning kunnen aanvragen. Maak deze aanvraag gemakkelijker door het aanvraagformulier online beschikbaar te maken.

4.3 Samenvatting en conclusies

Reguliere kinderarbeid

In het werkgeversdeel is gesproken met bedrijven uit vier sectoren en branches: horeca, supermarkt, bloemen/fruitteelt en supermarkten. Werkgevers hebben drie motieven om met kinderen te werken. Ongeveer de helft van de werkgevers die met kinderen werkt, doet dit omdat kinderen goedkope arbeidskrachten zijn. Verder worden kinderen ingezet omdat zich voor bepaalde arbeid (bijvoorbeeld folders rondbrengen) geen volwassenen aanbieden. Daarnaast is er een aantal werkgevers die met kinderen werken, omdat ze dit erg leuk vinden. In de verschillende branches zijn er ook bedrijven die niet met kinderen werken. Ze vinden het werk in hun organisatie te zwaar of te ingewikkeld of *“wensen niet als crèche te fungeren.”*

Voor de meeste werkgevers is het niet noodzakelijk om zelf op zoek te gaan naar kinderen. Kinderen melden zich voldoende aan. De uiteindelijke selectie vindt vaak plaats na een kort gesprek, waarbij werkgevers letten op de beleefdheid en betrouwbaarheid van kinderen.

Werkgevers laten kinderen kleine klussen doen en hebben niet het gevoel dat kinderen door het werk psychisch of fysiek belast worden. Werkzaamheden die voor kinderen tot en met 15 jaar verboden zijn, vinden met uitzondering van plukwerkzaamheden voor stukloon, nauwelijks plaats. Werkgevers geven te kennen kinderen niet achter de kassa te laten werken, niet aan een lopende band te zetten en niet te laten werken met gevaarlijke stoffen.

Werkgevers benadrukken dat ze kinderen extra begeleiden of extra goed in de gaten houden. Deze zorg valt ook te zien bij hoe werkgevers omgaan met de combinatie die kinderen moeten maken tussen werk en school. Vrijwel elke werkgever geeft aan dat school altijd voor moet gaan.

De meeste werkgevers hebben weinig kennis over de wet- en regelgeving rond kinderarbeid. Een uitzondering hierop vormen enkele supermarkten die onderdeel uitmaken van grote ketens. Zij worden door het hoofdfiliaal op de hoogte gebracht van de wet- en regelgeving. Bij de overige werkgevers is het precieze aantal toegestane uren en de exacte werktijden vaak niet bekend. Wel weet men bepaalde branchespecifieke aspecten te noemen die volgens hen verboden zijn zoals kassawerkzaamheden in supermarkten en het schenken van alcohol in de horeca.

Ondanks dat werkgevers slechts weinig kennis hebben van de precieze regelgeving, vinden ze het wel goed dat kinderarbeid omgeven is met de nodige regelgeving. Slechts enkele werkgevers vinden dat de regelgeving minder beschermend moet worden. Zo kunnen kinderen volgens enkele werkgevers best tot na 19.00 uur werken. Als werkgevers gevraagd wordt of ze de regel dat kinderen gedurende de schoolweek slecht klusjes in en rond het huis mogen doen, keurt ruim tweederde van de werkgevers deze regel af. Men vindt dat kinderen na schooltijd ook licht niet-industriële arbeid zouden mogen verrichten.

Men vindt dat het werk dat kinderen na schooltijd in hun organisatie verrichten dan niet slechter voor ze is dan de klusjes in en rond het huis.

Arbeid door kunstkinderen

De werkgevers van kunstkinderen hanteren vaak strenge selectieprocedures als ze op zoek zijn naar kinderen die een grote rol dienen te spelen in een productie. Naast talent wordt daarbij vaak ook gelet op de motivatie van het kind, doorzettingsvermogen, fysieke belastbaarheid en geestelijke capaciteiten. Werkgevers hanteren deze selectiecriteria, omdat ze zeker willen weten dat een kind de werkzaamheden aankan. Op het moment dat kinderen tijdens het werk afhaken kan dit de producenten grote financiële nadelen bezorgen. Werkgevers besteden dan ook veel zorg aan de kinderen die in uiteindelijke producties terechtkomen. Er wordt naar gestreefd om een goede sfeer te creëren, om het werk zo licht mogelijk te maken en om een kindvriendelijk planningschema in elkaar te zetten. Verder wordt er vaak gezorgd voor een aparte kinderbegeleider.

De Arbeidsinspectie heeft een belangrijke positie bij het werk van kunstkinderen. Zo moeten werkgevers die met kinderen willen werken die jonger zijn dan 13 jaar, een ontheffing bij de Arbeidsinspectie aanvragen. De Arbeidsinspectie besteedt relatief veel tijd aan communicatie en overleg met werkgevers. Sommige werkgevers geven aan dat ze dit overleg en de bijbehorende informatieoverdracht als prettig ervaren. Aan de andere kant plaatsen een paar werkgevers en overige deskundigen enkele kanttekeningen bij de werkwijze van de Arbeidsinspectie. Men zou graag zien dat de ontheffingaanvragen gedigitaliseerd worden. Verder maken ze bezwaar tegen de uiterlijke termijn waarop ze een ontheffingsaanvraag kunnen indienen. Deze aanvraag moet uiterlijk drie dagen voor een opname of optreden ingediend worden. Werkgevers willen deze termijn, gezien de tijdsdruk waaronder men werkt, graag ingekort zien naar 24 uur. Ook is het efficiënter als het aanvraagformulier on-line beschikbaar zou zijn.

Werkgevers willen het aantal optredens voor kinderen graag verhoogd zien. Ze vinden, mede met het oog op de mogelijkheden in de ons omringend landen, dat het aantal optredens te beperkt is. Met kunstkinderen wordt te voorzichtig omgesprongen. Het aantal toegestane optredens voor kinderen staat volgens werkgevers en overige deskundigen in geen verhouding met de arbeid die kinderen in (top)sportwereld mogen verrichten. Een van de gevolgen van de huidige regelgeving is dat werkgevers de regels in sommige gevallen moeten overtreden om een productie met kinderen te kunnen maken.

Behalve een verhoging van het aantal toegestane optredens vinden sommige werkgevers dat in de regelgeving onderscheid gemaakt dient te worden naar aard van het werk. Daarbij wordt vaak gewezen op verschillen tussen spelen op een bühne of spelen voor een camera.

Werkgevers en externe deskundigen willen graag zien dat de kwantitatieve regelgeving meer ruimte laat voor kinderen om op te treden. Ter bescherming willen ze dat het accent meer komt te liggen op randvoorwaarden die samenhangen met begeleiding en zorg. Men pleit onder andere voor onafhankelijke, gecertificeerde begeleiders en de beschikbaarheid van een draaiboek over hoe om te gaan met kinderen in producties.

5 CONCLUSIES

In de voorgaande hoofdstukken beschreven we per respondentgroep de ervaringen met kinderarbeid en de opvattingen van die groep over de regelgeving rond kinderarbeid. In dit hoofdstuk brengen we de bevindingen vanuit die hoofdstukken samen bij de beantwoording van de onderzoeksvragen. Aan het einde van het hoofdstuk komen we met een slotconclusie.

Aan de basis van het onderzoek lagen de volgende onderzoeksvragen (zie ook hoofdstuk 1):

1. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de afbakening van de verboden en toegestane werkzaamheden voor kinderen?*
2. *Wat vinden kinderen, ouders en werkgevers van de huidige regelgeving over de normen en afbakening van werkzaamheden die wel en niet zijn toegestaan voor kunstkinderen?*

5.1 Actualiteit van de wetgeving

Visie

Het algemene uitgangspunt dat kinderen extra beschermd moeten worden tegen een te grote belasting door arbeid, fysiek dan wel psychisch, onderschrijven alle in het onderzoek betrokken partijen zonder aarzeling. Werk moet in de ogen van kinderen, ouders, werkgevers en andere deskundigen niet leiden tot negatieve gevolgen voor de gezondheid van het kind of tot problemen in de persoonlijke ontwikkeling. Werk mag bovendien niet leiden tot een belemmering van de schoolgang van het kind. In termen van de beleidscyclus betekent dit dat alle partijen de algemene visie op arbeid delen, ook binnen de wereld van de kunstkinderen. Echter, vooral wanneer het over de kunstkinderen gaat, benadrukken de partijen dat de wetgeving omtrent arbeid de, voornamelijk geestelijke, ontwikkeling van kinderen ook niet in de weg moet staan.

Vertaling en werking

De wetgever heeft de bovenstaande, breed gedragen visie vertaald in een stelsel van wet- en regelgeving (de beleidsregels) omtrent arbeid door kinderen.¹ Deze regels zijn afgeleid van normering van de volwassenen, en zijn gesteld omdat het kinderlichaam onvolgroeid is. Zoals al eerder gesteld zijn de uitgangspunten in de regelgeving dat het werk de schoolgang niet belemmert en dat het kind beschermd wordt tegen schadelijke effecten van arbeid en gevaarlijke situaties.

---

¹ Hiermee worden personen tot 16 jaar bedoeld.

Voor de *reguliere kinderarbeid* geldt dat ouders, kinderen en werkgevers aangeven dit ook te verwachten van de overheid. Daarnaast vinden ouders dat zij hierbij zelf ook een grote verantwoordelijkheid hebben. Uit de interviews (ook met de kinderen) werd ons duidelijk dat veel ouders deze verantwoordelijkheid ook werkelijk nemen. Ook de werkgevers voelen zich in grote mate verantwoordelijk voor het voorkomen van te grote belasting van kinderen door werk. Hierbij geldt ook dat werkgevers rekening houden met de schoolgang en de huiswerkactiviteiten van kinderen.

Zowel kinderen als ouders beoordelen kinderarbeid vooral op haar positieve aspecten. Een baantje is leerzaam voor kinderen en biedt een goede mogelijkheid om het zakgeld aan te vullen. In de mate waarin arbeid als belastend wordt ervaren, en dus bescherming nodig is, is wel enige discrepantie waar te nemen tussen de huidige wet- en regelgeving en de opvattingen van ouders, kinderen, werkgevers en (andere) deskundigen.

Waar voor reguliere kinderarbeid weinig maatschappelijke druk is om kinderen (veel) te laten werken, is dit anders voor de arbeid die *kunstkinderen* leveren. Zo kan werk door kinderen in een supermarkt bijvoorbeeld ook door een volwassene verricht worden. Een kunstkind is daarentegen een onmisbare schakel in het arbeidsproces. Zelfs in het geval dat een populaire soapactrice zou kunnen dansen, zingen en acteren zal een hoofdrol in de musical *Annie* nog niet voor haar zijn weggelegd. De onmisbaarheid van een kunstkind in een productieproces blijkt er toe bij te dragen dat de zorg en toezicht op een overbelasting aanwezig is. Dit begint reeds in het selectieproces waar voor zware rollen gelet wordt op aspecten als motivatie (wil een kind zelf of wordt het gepusht door ouders) en doorzettings- en uithoudingsvermogen. Vervolgens besteden werkgevers veel aandacht aan begeleiding en verzorging van het kind.

Net als bij de reguliere arbeid zien ouders en kinderen de kunstarbeid als een waardevolle bezigheid. Hierbij gaat het niet zozeer om financiële zaken, maar om het uitvoeren van de hobby en het plezier dat het met zich meebrengt. Daarnaast speelt een rol het leren van een vak (acteren, dans en dergelijke) waarvan men op jonge leeftijd denkt dat men dat later wil gaan uitoefenen. Hieronder bekijken we de onderdelen van de wetgeving afzonderlijk en bespreken we tevens de *werking* van de regels in de praktijk:

- *Aard van het werk*

Zeker voor *reguliere kinderen* is de aard van het werk een relevant onderdeel van de onderzoeksvraag. Lastig hierbij is dat zowel kinderen als hun ouders de baantjes die de kinderen doen niet altijd beschouwen als 'arbeid'. Wanneer we ons beperken tot reguliere kinderarbeid dan geldt dat met name voor oppassen, klussen in en om huis in de letterlijke zin van het woord en een handje helpen in het ouderlijk bedrijf. Zeker in het laatste geval komt het voor

dat kinderen werkzaamheden verrichten die buiten het kader van 'niet-industriële (hulp)arbeid van lichte aard' valt. In deze gevallen stellen ouders veelal eigen grenzen die gebaseerd zijn op hun ervaring en beoordeling van de belastbaarheid van hun kind.

De werkgevers zijn van mening dat kinderen tijdens niet-schooldagen ook best klussen mogen verrichten die vallen onder licht niet-industriële arbeid (zoals afwassen in de horeca en bessen plukken in de agrarische sector).

Voor het overige lopen meningen van betrokkenen en wetgeving over wat wel en niet mag, niet ver uiteen. Er bestaat consensus over dat fysiek zwaar werk vermeden moet worden, evenals psychisch belastende klussen. Wat daar precies onder verstaan moet worden is niet eenvoudig aan te geven. De ervaringen met kinderarbeid en de beleving van kinderen, ouders en werkgevers van wat als belastend ervaren wordt, lopen daarvoor te ver uiteen. 'Niet-industriële (hulp)arbeid van lichte aard' is een wijze om een en ander te operationaliseren. Het biedt een kader waarbinnen de werkgever moet (en kan) handelen.

In de praktijk constateren we dat kinderen werk doen dat gevaarlijk voor het kind kan zijn. Wel hebben we de indruk dat vrijwel altijd 'in de geest' van de wet werd gehandeld. Een boerenzoon bijvoorbeeld werkt wel met hooivork en de bakkerszoon snijdt ook het brood voor zijn 16e. In die gevallen beoordelen ouders wat hun kind wel of niet kan en zien zij, als ouders, toe op veiligheid van het kind. Overigens is hiermee niet gezegd dat hierbij nooit een 'bedrijfsongeval' plaatsvindt.

In de wet- en regelgeving voor kunstkinderen speelt de aard van het werk een minder grote rol. De wet- en regelgeving besteedt niet expliciet aandacht aan de aard van het werk. Zang-, dans- en acteerwerk wordt geschaard onder het kopje meedoen aan een uitvoering. In het onderzoek zijn er enige respondenten die wijzen op het belang van differentiatie voortkomend uit de aard van de productie. Dit richt zich het op het verschil tussen *bühne* (musical, toneel) en *camera* (film, tv-series). Zo werken kinderen op de *bühne* vaker in de avonden dan kinderen die filmopnames maken, hebben kinderen op de *bühne* in tegenstelling tot kinderen op een filmset te maken met een 'live' publiek. Verder zijn bij theater/toneel de werktijden veel meer 'gevuld' met werk en bij film/tv zijn de wachttijden (speeltijd en tijd om aan school te besteden) weer langer. In de praktijk wordt het echter zeer moeilijk om dit soort verschillen ook tot uitdrukking te brengen in de wet- en regelgeving. Hierbij speelt ook de vraag of de maatschappij gebaat is bij complexere wet- en regelgeving voor kunstkinderen.

- *Arbeidstijden per dag en per week/vakantieweken per jaar*

Binnen de *reguliere kinderarbeid* geldt dat kinderen vrij vaak meer werken dan het maximumaantal uren dat het mag verrichten *op een schooldag*. Met een doorsnee oppasbeurt 'werkt' het kind bijvoorbeeld al snel een uur of drie. Door de betrokkenen worden hierbij

geen nadelige gevolgen gesignaleerd. Echter, het ene baantje is het andere niet. Kinderen beschouwen oppassen niet als 'echt' werk. Het mag misschien geen bezwaar zijn wanneer voor het oppassen het aantal uren dat een kind op een schooldag mag werken verruimd wordt, voor 'echt' werk (supermarkt, horeca) ligt dat anders. Het maximumaantal uren *per schoolweek* wordt door een kleine minderheid onder de kinderen soms ook fors overschreden. In enkele gevallen is het aanwijsbaar dat ook de schoolresultaten daaronder lijden. Veruit de meeste kinderen werken overigens minder dan 12 uur per week.

Het belang van de wettelijke grenzen wordt onderschreven. Het is '*common sense*' dat kinderen voldoende tijd over moeten houden voor school (en huiswerk), voor sport en andere sociale activiteiten en dat zij dus niet te veel tijd in werk (moeten) steken. Niemand pleit daarom voor het oprekken van het maximumaantal uren per week.

Werkgevers van de *kunstkinderen* merken op dat het vaak moeilijk is om vast te stellen wat onder arbeidstijd moet worden verstaan; is wachten voor een opname arbeid, is slapen bij oppassen echt werk, is het trainen voor een dansuitvoering eigenlijk niet veel meer werk dan de uitvoering zelf? Hiermee samenhangend ervaart men het aantal toegestane uren dat een kind op een schooldag mag werken soms als een obstakel. Dit geluid valt met name te horen vanuit de filmwereld, waar een kind vaak op de set les krijgt.

- *Maximum aantal werkdagen/uitvoeringen*

Kinderen, ouders en werkgevers ervaren het maximumaantal toegestane werkdagen voor kinderen die *reguliere arbeid* verrichten, niet als een probleem. Opnieuw zijn er wel kinderen die meer dagen werken, veelal omdat ze verschillende baantjes combineren. Mede op basis van het onderzoek door de Arbeidsinspectie² hebben we de indruk dat werkgevers zich veelal wel aan het maximumaantal toegestane werkdagen houden.

Voor de wet- en regelgeving voor de *kunstkinderen* ligt de situatie anders. Het aantal toegestane uitvoeringen (optredens/draaidagen) wordt als het grootste knelpunt gezien in de huidige wet- en regelgeving. Zowel kinderen, ouders als werkgevers hekelen de regelgeving hieromtrent. Ze vinden deze te stringent en niet in overeenstemming met opname- of uitvoeringsschema's en buitenlandse regelgeving. In de praktijk leidt het tot ontduiking van de wet door Arbeidsinspectie niet op de hoogte te stellen, door 'grijs' te draaien (slechts voor een deel van de extra dagen ontheffing aanvragen), tot ontwijking door in het buitenland te 'draaien' of tot misbruik van de regels door bijvoorbeeld in het najaar 15 uitvoeringen te doen en aansluitend 15 in januari van het daaropvolgende jaar.³

---

² Arbeidsinspectie (2005). *Arbeid door jongeren (2004). Een herhalingsonderzoek naar de omstandigheden waaronder jongeren arbeid verrichten*. Den Haag: Arbeidsinspectie.

³ In geval van 13-14-jarige.

In de beperking van het aantal werkdagen zien veel van de partijen juist meer een frustratie van de ontwikkeling van het kind dan een waarborg voor het voorkomen van overbelasting. Alle partijen pleiten dan ook voor meer soepelheid op dit punt, waarbij mogelijk op andere wijze het welzijn van het kind extra aandacht kan krijgen (zie 5.4).

- *Rusttijden*

De rusttijden voor 'reguliere kinderarbeid' in de wet- en regelgeving zijn overeenkomstig internationaal recht. Hierdoor zijn de mogelijkheden om de regels aan te passen zeer beperkt. Wel zien we dat juist op dit punt de regelgeving en de opvattingen van met name ouders en kinderen uiteenlopen. Zij vinden met name het feitelijk verbod 's avonds te werken voor de 13-15-jarigen, teneinde de nachtrust te verzekeren, niet erg belangrijk. De motivatie hierbij is dat de ouders hiervoor verantwoordelijk zijn. In de praktijk wordt deze regel ook grootschalig overtreden. Kinderen passen op na 19.00 uur, werken 's avonds in restaurants, brengen kranten rond voor 6.00 uur 's ochtends.

Voor de *kunstkinderen* geldt nagenoeg hetzelfde, ook hier wijkt de regelgeving af van de opvattingen van ouders en kinderen en zien we overtredingen van de regels.

- *Pauze*

Evenals de rusttijden zien alle partijen een pauze als een natuurlijke verplichting. Dit geldt zowel voor de *reguliere* als voor de *kunstarbeid*. In de praktijk wordt de letter van de wet niet altijd nageleefd, maar van ernstige misstanden lijkt evenmin sprake.

- *Zondagsarbeid*

Veel kinderen en ouders van kinderen die *reguliere arbeid of kunstarbeid* verrichten, gaven aan dat juist op zondag het kind zou kunnen werken. Het kind hoeft dan immers niet naar school en ook sportactiviteiten vinden voor kinderen in deze leeftijdsgroepen voornamelijk op zaterdag plaats. Zo bestaat er bijvoorbeeld voor *kunstkinderen* de mogelijkheid eens 'rustig' een opname te doen. Het lijkt erop dat het verbod op zondagsarbeid voor zowel *reguliere arbeid* als *kunstarbeid* nog op weinig steun uit de samenleving kan rekenen.

- *De leeftijdsgrenzen*

Kinderen willen vaak wel wat meer mogelijkheden en ouders wijzen erop dat de ontwikkelingsfase waarin het kind zich bevindt niet altijd parallel loopt met de leeftijd van een kind. Desondanks stellen we vast dat de in de wetgeving gehanteerde leeftijdsgrenzen voor *reguliere kinderarbeid* nauwelijks betwist worden door de partijen in het veld. Sommige kinderen zijn nu eenmaal verder in hun ontwikkeling dan anderen, hetgeen het vrijwel onmogelijk maakt met een indeling te komen die aan werkelijk iedereen recht doet. Kortom, een betere operationalisering dan leeftijd is moeilijk te realiseren. Ook zijn met name de ouders zich ervan bewust dat de leeftijdsindeling vanuit het oogpunt van handhaving de meest praktische

indeling is. In de gesprekken met de betrokkenen zijn dan ook geen concrete voorstellen naar voren gekomen om kinderen van een bepaalde leeftijdsgroep werkzaamheden toe te staan die ze nu nog niet mogen doen.

Voor de *kunstkinderen* worden meer problemen ervaren met de leeftijdscategorieën, met name omdat deze nog minder een afspiegeling zijn van ontwikkelingsfase. Zo is de categorie van 7 tot 13-jarigen buitengewoon heterogeen van samenstelling.

5.2 Aanpassingen in de regels

Hoewel de regels voor *reguliere kinderarbeid* nogal eens worden overtreden, leidt dat er zelden toe dat de uitgangspunten van de regelgeving in het gedrang komen. Slechts in een enkel geval ondervindt de schoolgang van een kind hinder door het bijbaantje, bijvoorbeeld omdat het kind te veel uren op schooldagen werkt en daardoor het huiswerk niet kan maken. Hoewel kinderen werk doen dat niet is toegestaan, komt het (fysieke of psychische) welbevinden van de kinderen daardoor niet vaak in gevaar, ook omdat de werkgever of collega's van het kind grenzen stellen aan wat het kind mag doen. Een paar kinderen zeggen wel eens te kampen met stress. Dit heeft meestal te maken met werken met klanten, bijvoorbeeld in een winkel of in een restaurant. Uit het onderzoek komt verder naar voren dat er sprake is van een behoorlijke mate van consensus over de noodzaak van de specifieke beleidsregels aangaande *reguliere kinderarbeid*.

Ook inhoudelijk onderschrijven de verschillende betrokkenen de meeste regels. Eén en ander betekent dat er geen eenduidige aanwijzingen zijn voor aanpassingen van de regelgeving. Een voorbeeld van een verandering die kinderen eventueel wel willen is de versoepeling van de zondagsrust. Hierbij treedt de internationale wet- en regelgeving echter op als een beperkend kader.

Voor de *kunstkinderen* geldt dat met name over het aantal dagen werk en/of optredens extra wensen bestaan. Van verschillende kanten wordt gepleit voor meer vrijheid. Daar zou meer zelfregulering tegenover staan. Te denken valt daarbij aan:

- Optredende kinderen (die boven een bepaalde hoeveelheid optredens/draaidagen komen) verplicht laten begeleiden door een zogenaamde kinderbegeleider.
- Deze kinderbegeleiders moeten afkomstig zijn van een onafhankelijke en gecertificeerde instelling.
- Een duidelijk draaiboek opstellen voor begeleiding van het optreden van kinderen.
- Bij langere producties moet het draaiboek doorgenomen worden met ouders en school.
- Een verplichte evaluatie van optredens door begeleidend bureau en rapportage daarvan aan Arbeidsinspectie. Bij negatieve evaluaties kan de betreffende producent een sanctie tegemoet zien.

De regels voor *reguliere* en *kunstarbeid* moeten ook bekend zijn bij de verschillende partijen. Deze bekendheid blijkt bij sommige partijen te ontbreken. In geval van reguliere kinderarbeid is dat bij de meeste kinderen en ouders en bij een deel van de werkgevers. Bij kunstarbeid geldt dat bijvoorbeeld bij productiehuizen die sporadisch met kunstkinderen werken. Ook gezien het grote aantal overtredingen is het zinvol om meer aandacht te besteden aan verspreiding en toegankelijkheid van de informatie over regelgeving rond kinderarbeid. Gedacht kan worden aan foldermateriaal dat zich op de kinderen zelf richt en dat ook via scholen verspreid kan worden. Tot slot kan overwogen worden, in verband met een uniforme en efficiënte aanvraag, het aanvraagformulier 'kunstkinderen' online beschikbaar te stellen.

LITERATUURLIJST

Arbeidsinspectie (2003)

Projectverslag Vakantiewerk 2002. Den Haag Arbeidsinspectie.

Beckhoven, Anke P.M. van (1991)

Van echt werk ga je zweten. Een onderzoek naar de kwalitatieve aspecten van kinderen- en jeugdarbeid. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Beckhoven, Anke P.M. van (1991a)

Evaluatie richtlijnen voor het optreden van kinderen. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Bureau Raymakers en Kayser (1997)

Rapport onderzoek Miss Saigon. Oudekerk aan de Amstel: Bureau Raymakers en Kayser.

Galan, C. de en A.J.M. van Miltenburg (1985)

Economie van de arbeid. Tweede geheel herziene druk. Alphen aan de Rijn/Brussel: Samsom Uitgeverij.

Ministerie van SZW (2000)

Arbo-informatie Jeugdigen. Den Haag: Sdu.

Ministerie van SZW (2001)

Actieprogramma kinderarbeid conform artikel 6 van ILO-verdrag 182 betreffende het verbod en de onmiddellijke actie voor de uitbanning van de ergste vormen van kinderarbeid. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Neve, J.H. en P.H. Renooy (1988)

Kinderarbeid in Nederland. Een verkennend onderzoek naar omvang en verschijningsvormen van kinder- en jeugdarbeid in Nederland. Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Nibud (2002)

Nationaal Scholierenonderzoek 2001-2002. Utrecht: Nibud.

Nibud (2005)

Nibud Scholierenonderzoek. Omgaan met geld. Utrecht: Nibud.

Nibud (2005a)

Nibud Scholierenonderzoek 2004/2005. een onderzoek naar inkomsten, uitgaven, baantjes en omgaan met geld. Utrecht: Nibud.

Spijkerman, R. en J. Samadhan (2005)

Arbeid door jongeren (2004). Een herhalingsonderzoek naar de omstandigheden waaronder jongeren arbeid verrichten. Den Haag Arbeidsinspectie.

Vries, H.F. de (1999)

Jeugdige werknemers. De effecten van wetswijziging op hun arbeidsomstandigheden.

Den Haag: Elsevier.

Vrieze, Gerrit, Rianne Kloosterman en Nico van Kessel (2001)

Vroege vogels. Onderzoek naar de gevolgen van het 's ochtends kranten bezorgen voor de schoolprestaties en schoolbeleving van 15-jarige ochtendkrantbezorgers. Nijmegen: ITS.

Winkelhuis, S.A. (2001)

Arbeid door jongeren. Over de arbeidsomstandigheden en arbeidstijden van werkende jongeren onder 18 jaar. Den Haag: Arbeidsinspectie.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1
TABELLEN BIJ HOOFDSTUK 2 EN HOOFDSTUK 3
Tabel B1-1 Meningen van kinderen over kinderarbeid

	geheel eens	mee eens	neutraal	mee oneens	geheel meeeens
Werken is goed voor je ontwikkeling	19%	49%	29%	2%	0%
Belangrijk dat je een steentje bijdraagt	14%	40%	37%	7%	2%
Wanneer je wat meer geld wil, moet je dat zelf verdienen	35%	42%	16%	3%	3%
Werken gaat ten koste van je gezondheid	1%	5%	27%	41%	26%
Omstandigheden waarbinnen gewerkt wordt, zijn gevaarlijk	1%	4%	38%	33%	24%
Principieel tegen dat kinderen werken	4%	5%	31%	28%	33%
Wanneer je werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk	4%	14%	32%	32%	18%
Baantje is zwaarder voor je dan school	3%	11%	28%	34%	24%
Baantje is zwaarder voor je dan sport	3%	8%	32%	31%	26%

Tabel B1-2 Meningen van ouders over kinderarbeid

	geheel eens	mee eens	neutraal	mee oneens	geheel meeeens
Werken is goed voor ontwikkeling van een kind	23%	51%	19%	6%	1%
Belangrijk dat een kind een steentje bijdraagt	27%	45%	15%	10%	3%
Wanneer een kind wat meer geld wil, moet het dat zelf verdienen	29%	50%	13%	7%	1%
Werken gaat ten koste van de gezondheid van het kind	0%	5%	18%	58%	19%
Omstandigheden waarbinnen gewerkt wordt, zijn gevaarlijk	0%	2%	32%	43%	23%
Principieel tegen dat kinderen werken	2%	7%	15%	46%	31%
Wanneer een kind werkt, gaat dat ten koste van schoolwerk	3%	15%	26%	44%	11%
Baantje is meer belastend voor een kind dan school	4%	10%	24%	51%	10%
Baantje is meer belastend voor een kind dan sport	7%	21%	19%	45%	8%

Tabel B1-3 Meningen van ouders over regelgeving rond kinderarbeid

	geheel eens	mee eens	neutraal	mee oneens	geheel mee oneens
De wetgever moet de kinderen beschermen tegen een werkgever	39%	47%	10%	2%	1%
De wetgever moet de werkgevers de grenzen aangeven van wat mogelijk is	41%	54%	4%	0%	1%
Het is de verantwoordelijkheid van de werkgever	9%	34%	20%	27%	11%
Het is de verantwoordelijkheid van ons als ouders	31%	52%	11%	5%	2%
Het is de verantwoordelijkheid van de kinderen zelf	2%	13%	19%	45%	21%
Ik vind regelgeving betuttelend	3%	5%	21%	46%	25%

BIJLAGE 2

KINDER- EN JEUGDARBEID AAN STRENGE REGELS GEBONDEN

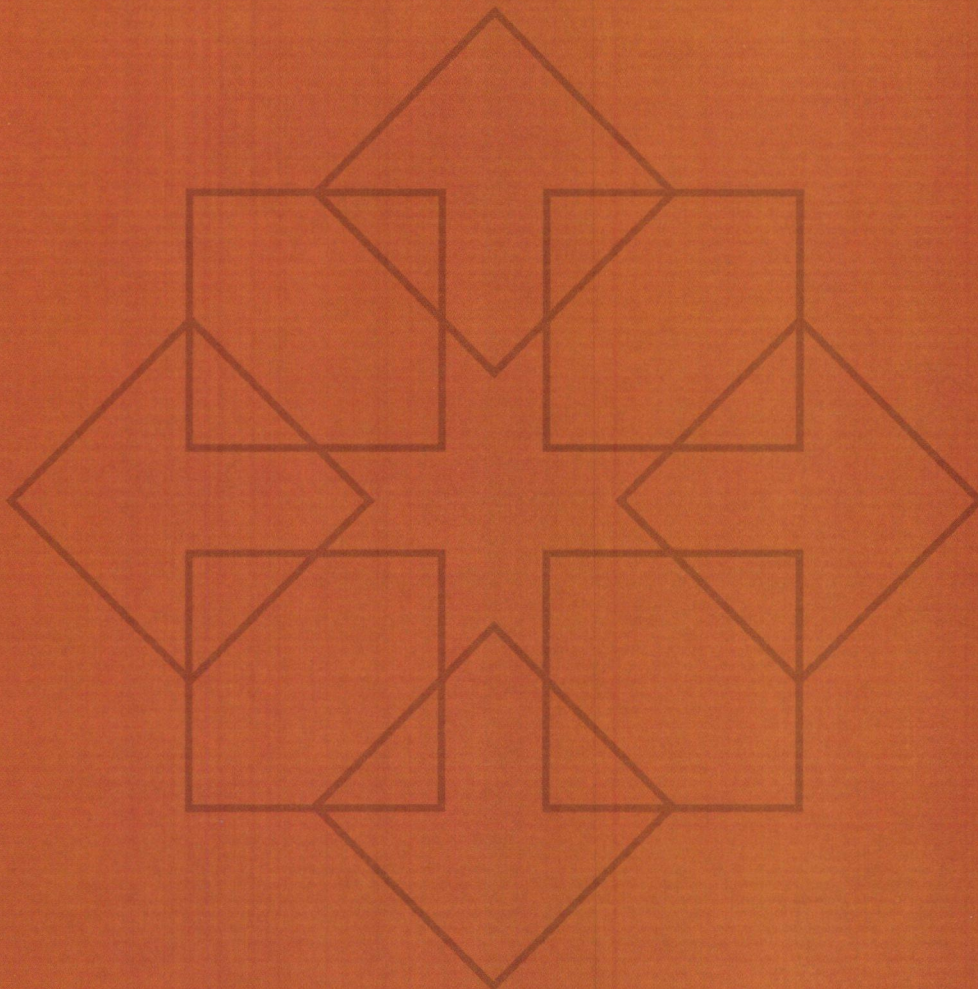
Kinder- en jeugdarbeid; informatie voor werkgevers

Kinder- en jeugdarbeid

Informatie voor werkgevers

Kinder- en jeugdarbeid

Kinderen en jeugdigen mogen niet zonder meer werken. In de Arbeidstijdenwet (ATW) en het Arbeidsomstandighedenbesluit, dat voortvloeit uit de Arbeidsomstandighedenwet, staan strenge regels. Voor kinderen van 15 jaar of jonger geldt zelfs een arbeidsverbod. Zij mogen alleen bij uitzondering en dan onder strenge voorwaarden werken. Jeugdigen van 16 en 17 jaar mogen wel werken, maar bepaalde werkzaamheden zijn voor hen verboden. Voorlichting en toezicht is altijd noodzakelijk.

Deze brochure geeft specifieke informatie over het arbeidsverbod en de uitzonderingen daarop voor kinderen tot en met 15 jaar, en over de regels voor jeugdigen van 16 en 17 jaar.

Kinderarbeid: de regels in het kort

In 1874 werd de “Kinderwet-Van Houten” door het parlement aangenomen, waarmee kinderarbeid in fabrieken werd verboden. Tot die tijd was het vrij gebruikelijk dat kinderen werkten. In fabrieken, werkplaatsen en in de landbouw werkten ze soms wel 16 uur per dag. Het was slecht voor hun gezondheid en hun ontwikkeling, en bovendien hadden ze geen tijd om naar school te gaan. Het huidige verbod op kinderarbeid is geregeld in de Arbeidstijdenwet.

Uit diverse onderzoeken naar kinderen en werk blijkt dat werken buiten schooltijd niet alleen negatieve, maar ook positieve effecten kan hebben. Een bijbaan geeft een kind de gelegenheid om wat ervaring op te doen. Het kind kijkt niet wereldvreemd tegen de arbeidsmarkt aan en kan sociale contacten leggen. En natuurlijk kan het ook voor kinderen prettig zijn om wat eigen geld te verdienen. Hoewel er dus positieve effecten zijn voor kinderen is het van het grootste belang dat kinderen geen gevaar lopen voor hun veiligheid, gezondheid of ontwikkeling.

Daarom bestaat er een aantal uitzonderingen op het verbod op kinderarbeid voor kinderen onder de 16 jaar. De uitzonderingen gelden alleen voor werken buiten de schooltijd en in vakanties.

- kinderen vanaf 12 jaar mogen werken in het kader van een werkstraf
- kinderen vanaf 13 jaar mogen helpen bij licht niet-industrieel werk en meewerken aan uitvoeringen
- kinderen vanaf 14 jaar mogen stage lopen

- kinderen vanaf 15 jaar mogen ochtendkranten bezorgen en licht niet-industrieel werk verrichten

Om gebruik te kunnen maken van die uitzonderingen moet wel voldaan worden aan een aantal aanvullende voorwaarden. Deze voorwaarden staan in de Nadere regeling kinderarbeid. Welk werk valt onder 'licht niet-industrieel werk' staat beschreven in de Beleidsregel niet-industriële hulparbeid van lichte aard.

Zowel de werkgever als de ouders of verzorgers zijn er voor verantwoordelijk dat deze regels worden nageleefd.

Als er aan alle voorwaarden is voldaan, hoeft er geen vergunning te worden aangevraagd. De werkgever is wel verplicht om de risico's van de arbeid voor het kind te inventariseren en al het mogelijke te doen om gevaren voor het kind te voorkomen. De werkgever moet de ouders of verzorgers van het kind hiervan op de hoogte stellen.

Naast de regels uit de Arbeidstijdenwet hebben kinderen ook te maken met regels uit het Arbobesluit. In dit besluit wordt via een aantal bepalingen de veiligheid, gezondheid en het welzijn op de werkvloer geregeld. Kinderen mogen volgens dat besluit geen werkzaamheden verrichten die gevaar opleveren of schadelijk zijn voor de gezondheid.

Wanneer de wet en de nadere regels niet worden nageleefd, is dat een overtreding waarvoor de Arbeidsinspectie een boete kan opleggen. Als het werk (gevaar voor) ernstig letsel veroorzaakt, dan worden de werkgever en de ouders of verzorgers van het kind strafrechtelijk vervolgd.

Begrippenlijst kinderarbeid

Kind: persoon jonger dan 16 jaar

Jeugdige: persoon van 16 of 17 jaar

De verantwoordelijke persoon

- de werkgever
- de ouder of verzorger: iemand die over een kind ouderlijk gezag of voogdij uitoefent of in wiens huishouden een kind is opgenomen
Zowel de werkgever als de ouder of verzorger zijn verantwoordelijk voor de naleving van de wet en de nadere regels.

Licht niet-industrieel werk

Tot 15 jaar mogen kinderen **helpen** bij licht niet-industrieel werk. Ze mogen alleen hand- en spandiensten verrichten en geen zelfstandig werk doen. Vanaf hun 15de mogen kinderen zelf licht niet-industrieel werk doen.

Het werk moet zo zijn georganiseerd dat de veiligheid, de gezondheid en de ontwikkeling van het kind beschermd worden. Ook zijn er eisen aan de inhoud van het werk.

De volgende soorten werk zijn in elk geval **te zwaar**:

- het tillen van meer dan 10 kg
- het duwen of trekken van meer dan 20 kg
- het langer dan 8 minuten dezelfde werkhouding aan moeten nemen
- het langdurig op de knieën werken

De volgende soorten werk zijn in elk geval **te gevaarlijk** en mogelijk schadelijk voor de gezondheid:

- het werken aan machines die snij-, knel- of pletgevaar opleveren (bijvoorbeeld een heftruck, goederenbouwlift, cirkelzaagmachine, betonmolen)
- werk waarbij de mogelijkheid bestaat dat een kind met gevaarlijke stoffen in aanraking komt (bijvoorbeeld bestrijdingsmiddelen)
- werk waarbij persoonlijke beschermingsmiddelen moeten worden gedragen (bijvoorbeeld een bouwhelm, een stofkap, oordoppen)

Verder zijn onder meer de volgende soorten werk **niet toegestaan** voor kinderen tot en met 15 jaar:

- cassière of andere werkzaamheden waarbij het kind zelf verantwoordelijk is voor geldzaken
- werken aan de lopende band
- werkzaamheden in een magazijn zoals het in- en uitladen van vrachtwagens
- werken in de horeca wanneer daar alcohol wordt verstrekt

Licht niet-industrieel werk dat kinderen tot en met 15 jaar **wel mogen doen** is bijvoorbeeld:

- lichte (hulp)werkzaamheden in een winkel, zoals vakken vullen, het markeren van lege vakken, helpen bij het inpakken, vloer vegen of schoonmaakwerkzaamheden
- lichte (hulp)werkzaamheden in de landbouw, zoals groenten en fruit plukken, lichte oogstwerkzaamheden, het voeren van kleine dieren
- (hulp)werkzaamheden in de horeca, zoals het helpen bij het bedienen, bijvoorbeeld in een snackbar, kantine of restaurant. Als er alcohol wordt geschonken mag een kind niet in het restaurantdeel helpen maar wel in de keuken
- (hulp)werkzaamheden bijvoorbeeld bij een manege, op een camping, in een speeltuin, in een pretpark, in een bowlingcentrum, in een museum

Zondagarbeid

Ook voor kinderen en jeugdigen geldt dat de zondag een bijzondere dag is. In principe wordt er op zondag niet gewerkt.

Daar waar u in de schema's ziet staan "nee, tenzij **", betekent dat het volgende:

Op zondag wordt geen arbeid verricht tenzij:

- het tegendeel bedongen is en dat uit de aard van de arbeid voortvloeit
- de bedrijfsomstandigheden dit noodzakelijk maken en de werkgever daartoe overeenstemming heeft bereikt met het medezeggenschapsorgaan of bij het ontbreken daarvan met de belanghebbende medewerkers

Alleen als ouders of verzorgers uitdrukkelijk toestemming verlenen mag een kind op zondag werken.

Kinderen onder de 16 jaar

Kinderen van 12 jaar

Kinderen vanaf 12 jaar mogen werken in het kader van een werkstraf. Een werkstraf is een alternatieve straf die wordt opgelegd op grond van het jeugdstrafrecht. Het gaat dan om helpen bij licht niet-industrieel werk* of om een leerproject. Het kind moet altijd onder toezicht van een volwassene werken.

In het schema is weergegeven hoeveel een kind gedurende de werkstraf mag werken en op welke tijden dat kan.

SCHEMA: KINDEREN VANAF 12 JAAR BIJ WERKSTRAF

minimum dagelijkse rust	14 uur
• in elk geval tussen	20.00 - 07.00 uur
minimum wekelijkse rust	36 uur aaneengesloten
maximum arbeidstijd per dag	
• schooldag	2 uur
• niet-schooldag	7 uur
• vakantiedag	7 uur
maximum arbeidstijd per week	
• schoolweek	20 uur
• vakantieweek	35 uur
maximum aantal gewerkte vakantieweken per jaar	6 weken
pauze bij arbeidstijd > 4,5 uur	1/2 uur aaneengesloten

* Zie begrippenlijst

Kinderen van 13 en 14 jaar

Kinderen van 13 en 14 jaar mogen beperkt werken. Voor deze kinderen is er een verschil tussen hoeveel ze mogen werken in schoolweken en in vakantieweken. In de schoolweken is de hoofdzaak: de school gaat voor. Het is dan ook niet de bedoeling dat 13- en 14-jarigen structureel dag in dag uit gaan werken naast het schoolgaan.

Op schooldagen mogen 13- en 14-jarigen maximaal 2 uur per dag en maximaal 12 uur per week klusjes rond het huis en in de buurt doen. Het gaat dan om:

- oppassen bij familie of kennissen
- auto's wassen
- helpen bij het rondbrengen van folders en huis-aan-huisbladen
- helpen in een gezinshuishouding
- helpen op een kinderboerderij

Op vrije dagen (zaterdag en eventuele andere vrije dagen) en in de vakantie mogen deze kinderen ook andere soorten werk doen. Ook hierbij gaat het om het verrichten van hand- en spandiensten, en dus niet om zelfstandig werk. Ze mogen helpen bij licht niet-industrieel werk. (Zie de Begrippenlijst voor een uitleg van de soorten werk die hieronder vallen.)

13- en 14-jarige kinderen van winkeliers en landbouwers mogen wel op schooldagen maximaal 2 uur per dag en 12 uur per week meehelpen in het bedrijf van hun ouders.

Kinderen van 13 en 14 jaar mogen ook meewerken aan uitvoeringen. Hierbij gaat het om het deelnemen aan uitvoeringen van culturele, wetenschappelijke, opvoedkundige of artistieke aard, aan modeshows, audio-, visuele of audiovisuele opnamen. De repetities voor de uitvoeringen worden ook als arbeidstijd gerekend.

In het schema staat aangegeven met welke normen er rekening moet worden gehouden bij het werken van 13- en 14 jarigen. Als kinderen meerdere soorten werk doen, dan moet er rekening mee worden gehouden dat een kind tijdens een schoolweek nooit meer dan 2 uur per dag en 12 uur per week mag werken.

SCHEMA: KINDEREN VAN 13 EN 14 JAAR

	klusjes rond het huis en in de buurt	licht niet- industrieel werk	uitvoeringen
minimum dagelijkse rust	14 uur	14 uur	14 uur
• in elk geval tussen	19.00 - 08.00 uur	19.00 - 08.00 uur	22.30 - 08.00 uur
• in vakanties	19.00 - 07.00 uur	19.00 - 07.00 uur	22.30 - 07.00 uur
maximum aantal werkdagen/uitvoeringen			
• per week	5	5	3
• per jaar			15
maximum arbeidstijd per			
• schooldag	2 uur		7 uur
• niet-schooldag	6 uur	6 uur	7 uur
• vakantiedag	7 uur	7 uur	7 uur
maximum arbeidstijd per			
• schoolweek	12 uur	12 uur	12 uur
• vakantie week	35 uur	35 uur	35 uur
maximum aantal gewerkte vakantieweken per jaar	4	4	4
waarvan max. aaneengesloten	3	3	3
aaneengesloten pauze bij arbeidstijd > 4.5 uur	1/2 uur	1/2 uur	1/2 uur
zondagsarbeid	nee	nee	nee, tenzij*
vrije zondagen per 13 weken	n.v.t	n.v.t	4 zo. werken, dan za. vrij

* Zie begrippenlijst

Kinderen vanaf 14 jaar: stage lopen

Naast de soorten arbeid die kinderen vanaf hun 13de al mogen verrichten, mogen ze vanaf hun 14de ook stage lopen. Dat mag echter alleen wanneer er een stageovereenkomst is gesloten, of wanneer burgemeester en wethouders een verzoek tot vervangende leerplicht hebben goedgekeurd. Een stageovereenkomst moet ook ondertekend worden door de ouder/verzorger van het kind.

Als een kind werkt in het kader van een stage of vervangende leerplicht, dan mag hij of zij in diezelfde week (of weken) geen ander werk verrichten.

SCHEMA: KINDEREN VANAF 14 JAAR MET STAGEOVEREENKOMST

minimum dagelijkse rust	14 uur
• in elk geval tussen	19.00 - 08.00 uur
maximum arbeidstijd	
• per dag	7 uur
• per week	35 uur
pauze bij arbeidstijd > 4,5 uur	1/2 uur aaneengesloten
zondagsarbeid	nee

* Zie begrippenlijst

Kinderen van 15 jaar

Vanaf hun 15de mogen kinderen licht niet-industrieel werk doen. Zij mogen buiten de schooltijd en in de vakanties iets meer uren werken dan kinderen van 13 en 14 jaar. En ook mogen kinderen van 15 jaar iets vaker per jaar meewerken aan uitvoeringen.

SCHEMA: KINDEREN VAN 15 JAAR

	licht niet-industrieel werk	uitvoeringen
minimum dagelijkse rust	12 uur	12 uur
• in elk geval tussen	19.00 - 07.00 uur	23.00 - 07.00 uur
• in vakanties	19.00 - 07.00 uur	23.00 - 07.00 uur
maximum aantal werkdagen/uitvoeringen		
• per week	5	3
• per jaar		24
maximum arbeidstijd per		
• schooldag	2 uur	8 uur
• niet-schooldag	8 uur	8 uur
• vakantiedag	8 uur	8 uur
maximum arbeidstijd per		
• schoolweek	12 uur	12 uur
• vakantieweek	40 uur	40 uur
maximum aantal gewerkte vakantieweken per jaar	6	6
waarvan max. aaneengesloten	4	4
aaneengesloten pauze bij arbeidstijd > 4,5 uur	1/2 uur	1/2 uur
zondagsarbeid	nee, tenzij*	nee, tenzij*
vrije zondagen per 13 weken	4	4
	zo. werken, dan za. vrij	zo. werken, dan za. vrij

* Zie begrippenlijst

Vanaf hun 15de mogen kinderen die geheel of gedeeltelijk zijn vrijgesteld van de leerplicht licht niet-industrieel werk doen. Hierbij gaat het dus niet om het werken naast schooltijd, maar tijdens (een deel van de) schooltijd. Daarvoor gelden speciale regels.

SCHEMA: KINDEREN VANAF 15 JAAR BIJ VRIJSTELLING VAN LEERPlicht

minimum dagelijkse rust	12 uur
• in elk geval tussen	19.00 - 07.00 uur
maximum arbeidstijd	
• per dag	8 uur
• per week	40 uur
pauze bij arbeidstijd > 4,5 uur	1/2 uur aaneengesloten
zondagsarbeid	nee, tenzij*
bij arbeid op zondag tenminste 4 vrije zondagen per zo. werken, dan za. vrij	13 weken

* Zie begrippenlijst

Ochtendkranten

Kinderen mogen vanaf hun 15de jaar ook ochtendkranten bezorgen. In dat geval moet er wel een bezorgovereenkomst worden gesloten tussen de werkgever en het kind.

Het bezorgen van ochtendkranten kan zwaar werk zijn voor iemand van 15, omdat het én heel vroeg voor schooltijd gedaan moet worden én er zwaar tilwerk moet worden verricht. Het bezorgen van ochtendkranten valt door die combinatie niet onder het begrip “licht niet-industrieel werk”. Daarom is het van belang dat ook de ouders of verzorgers op de hoogte zijn van de bezorgovereenkomst. Zij moeten de overeenkomst dan ook mede-ondertekenen.

Kinderen van 15 jaar en ouder mogen **ook op zondag** ochtendkranten bezorgen. De voorwaarde is dan wel dat ze op de zaterdag daarvoor niet werken.

Kinderen van 15 jaar mogen ook avondkranten, folders en dergelijke bezorgen. Dit valt, in tegenstelling tot het bezorgen van ochtendkranten, onder het begrip licht niet-industrieel werk.

SCHEMA: KINDEREN VANAF 15 JAAR, BEZORGEN VAN OCHTENDKRANTEN

minimum dagelijkse rust	12 uur
• in elk geval tussen	19.00 - 06.00 uur
maximum arbeidstijd	
• per dag	2 uur
zondagsarbeid	ja zo. werken, dan za. vrij

* Zie begrippenlijst

Kunstkinderen

Vergunningen voor optredens door kinderen tot 13 jaar

Als er aan alle voorwaarden is voldaan, hoeft er voor kinderen van 13 jaar en ouder geen vergunning te worden aangevraagd als zij meedoen aan een uitvoering.

Voor kinderen tot 13 jaar die deelnemen aan uitvoeringen moet wel een vergunning worden aangevraagd.

Het gaat daarbij natuurlijk niet om uitvoeringen thuis “tussen de schuifdeuren” of op een familiefestje. Ook voor het meezingen in een kerkkoor in de eigen kerk, of voor het meedoen aan bijvoorbeeld het majorettenkorps of de fanfare is geen vergunning nodig. Dus in situaties waarbij een kind vrijwillig en zonder een overeenkomst meedoet en waarbij er geen financieel voordeel is voor het kind zelf of voor iemand anders, is het niet nodig om een vergunning aan te vragen.

Het is wel nodig om een vergunning aan te vragen als het de bedoeling is dat een kind meewerkt aan bijvoorbeeld tv- of radioprogramma's, films, modeshows, reclamespots of theaterproducties. Als u twijfelt of er een vergunning moet worden aangevraagd, dan kunt u contact opnemen met de Arbeidsinspectie in uw regio.

De werkgever moet voor het deelnemen aan een uitvoering door een kind jonger dan 13, een vergunningverzoek indienen bij de directeur van de Arbeidsinspectie in de regio.

Bij het beoordelen van een verzoek zal de Arbeidsinspectie een aantal criteria in acht nemen. Deze criteria staan beschreven in de *Beleidsregels ontheffing verbod van kinderarbeid*. In deze beleidsregels is rekening gehouden met verschillende soorten uitvoeringen en met de leeftijd van het kind. Voor kinderen tot 7 jaar gelden strengere criteria dan voor kinderen tussen 7 en 13 jaar.

Gemiddeld zijn kinderen tot hun zevende jaar nog echt in een speelperiode. Ze hebben minder concentratievermogen, ze zijn meer beïnvloedbaar dan oudere kinderen en ze hebben meer moeite met omschakelen van hun vertrouwde thuissituatie naar een vreemde omgeving. Ook in het onderwijs wordt van oudsher de leeftijdsgrens van 7 jaar gebruikt voor de omschakeling van spelen naar leren en het uitvoeren van opdrachten.

Bij het beoordelen van een verzoek zal de Arbeidsinspectie er in eerste instantie op letten of de soort werk niet gevaarlijk is voor kinderen en of het werk geen nadelige invloed heeft op de geestelijke of lichamelijke ontwikkeling van het kind. Het belang van het kind staat voorop.

Ook de werkgever die de vergunning aanvraagt zal de mogelijke gevaren voor het kind moeten inventariseren en aan moeten geven welke maatregelen er getroffen worden om gevaren te voorkomen. De werkgever moet de ouders/verzorgers van het kind hiervan op de hoogte stellen. De ouders moeten immers ook toestemming geven om het kind arbeid te laten verrichten en zij zullen de mogelijke gevaren voor hun kind moeten kennen voordat zij een beslissing nemen.

Als de Arbeidsinspectie twijfels heeft over de gevaren voor de ontwikkeling van het kind, dan kan zij de werkgever om een psychologisch onderzoek vragen.

Als de Arbeidsinspectie een vergunning verstrekt, dan kunnen daar voorwaarden aan verbonden worden. Die voorwaarden kunnen gaan over de maximale arbeidsduur, over de begeleiding en de opvang van het kind bij het werk, over het doel van de uitvoering waar een kind aan mee zal gaan werken en over het eventuele schoolverzuim van het kind. Het eventuele schoolverzuim moet goedgekeurd worden door het schoolhoofd van het kind.

Kinderen tot 7 jaar

Voor kinderen tot 7 jaar kan een vergunning worden verleend voor het meedoen aan een uitvoering, wanneer het meedoen voor dat kind vooral spelelementen bevat en het kind zelf niet in het centrum van de belangstelling staat, bijvoorbeeld bij kinderprogramma's of reclamespots over een familie. Voor één en hetzelfde kind kan, tot het kind 7 jaar is, maar één keer (dus voor één optreden) een vergunning worden verleend. Alleen wanneer een werkgever kan aantonen dat het gaat om een uitzonderlijke situatie kan hiervan worden afgeweken.

SCHEMA: KINDEREN TOT 7 JAAR MET VERGUNNING

<ul style="list-style-type: none"> • max. 1 optreden in deze leeftijdsperiode • in uitzonderlijke situaties: max. 1 optreden per jaar • bij serieproducties: max. 4 optredens per jaar 	
minimum dagelijkse rust	14 uur
<ul style="list-style-type: none"> • in elk geval tussen 	19.00 - 08.00 uur
maximum arbeidstijd per dag	
<ul style="list-style-type: none"> • schooldag • niet-school/vakantiedag 	<p>2 uur</p> <p>4 uur</p>
zondagsarbeid	nee, tenzij*
bij arbeid op zondag tenminste 4 vrije zondagen per 13 weken zo. werken, dan za. vrij	

* Zie begrippenlijst

Kinderen tussen 7 en 13 jaar

Voor kinderen tussen 7 en 13 jaar kan iets vaker een vergunning worden aangevraagd voor het meewerken aan een uitvoering dan voor de hele jonge kinderen. Het gaat dan om uitvoeringen waarbij de rol van het kind (of de kinderen) beperkt is. Bijvoorbeeld het geven van een interview, het spelen van een bijrol of een figuratierol en het zingen van een lied (alleen of in een koor). De directeur van de Arbeidsinspectie kan voor deze kinderen een vergunning

verlenen voor maximaal 12 optredens per jaar. Een kind mag hooguit 3 keer in één week aan een uitvoering meewerken.

Alleen wanneer het gaat om uitzonderlijke situaties kan een vergunning voor 15 optredens per jaar worden verleend.

Alleen wanneer een werkgever kan aantonen dat het gaat om een uitzonderlijke situatie, kan van dit schema worden afgeweken. Maar dan mag het kind niet meer dan 7 uur per dag en 12 uur per week werken. Het kind mag dan tot uiterlijk 22.30 uur optreden en moet daarna minimaal 14 uur rust hebben.

SCHEMA: KINDEREN TUSSEN 7 EN 13 JAAR MET VERGUNNING

- max. 12 optredens per jaar
- in uitzonderlijke situaties: max. 15 optredens per jaar
- max. 3 optredens per week

minimum dagelijkse rust	14 uur
• in elk geval tussen	21.00 - 08.00 uur
• bij uitzonderlijke situaties	22.30 - 08.00 uur

maximum arbeidstijd per dag	
• schooldag	2 uur
• niet-school/vakantiedag	4 uur

zondagsarbeid	nee, tenzij*
bij arbeid op zondag ten minste 4 vrije zondagen per 13 weken. zo. werken, dan za. Vrij	

* Zie begrippenlijst

Uitzonderlijke situaties

Men kan spreken van een uitzonderlijke situatie wanneer het gaat om uitvoeringen die cultureel, artistiek, wetenschappelijk of opvoedkundig van grote waarde zijn. Of wanneer het gaat om “wonderkinderen” of circuskinderen die bijzondere prestaties kunnen leveren. Ook wanneer een kind mee zou kunnen doen aan een uitvoering voor het jubileum van een school of een vereniging, op een nationale feestdag of aan een bijzondere culturele productie of serieproductie.

Alleen als de werkgever kan aantonen dat er vergunningen worden aangevraagd voor een zeer uitzonderlijke situatie, kan er een ruimere vergunning worden verleend. Als de directeur van de Arbeidsinspectie een vergunning verstrekt, dan moet de werkgever rekening houden met de schema's hierboven. De repetities voor de uitvoering worden hierbij ook als arbeidstijd gerekend.

Schooluitvoeringen voor kinderen vanaf 12 jaar

Voor kinderen vanaf 12 jaar die op een school voor kunstzinnige vorming zitten kan ook een vergunning worden aangevraagd voor het meewerken aan uitvoeringen. De directeur van de Arbeidsinspectie kan voor deze kinderen een vergunning verlenen voor maximaal 15 optredens per jaar, waarvan hooguit 3 in één week. Ook deze kinderen mogen maximaal 7 uur per dag en 12 uur per week werken. Het kind mag tot uiterlijk 22.30 uur optreden en moet daarna minimaal 14 uur rust hebben. Ook hierbij worden de repetities voor de uitvoeringen gerekend als arbeidstijd.

Jongeren van 16 en 17 jaar

Voor jongeren van 16 en 17 jaar die willen werken staan er speciale regels in de Arbeidstijdenwet en in het Arbeidsomstandighedenbesluit.

Jongeren van 16 en 17 jaar mogen zonder meer werken. Aangezien deze jongeren nog wel (gedeeltelijk) leerplichtig zijn, mag het werk hen niet verhinderen om naar school te gaan. Daarom wordt de tijd die jongeren naar school gaan meegeteld als arbeidstijd.

Ook genieten werkende jongeren van 16 en 17 jaar meer bescherming dan werknemers van 18 jaar en ouder. Ze hebben recht op langere rustperiodes, mogen niet 's nachts werken, niet overwerken en geen diensten verrichten, waarbij ze opgeroepen kunnen worden, de zogenoemde consignatiediensten. In het schema staat hoe lang en wanneer iemand van 16 of 17 jaar mag werken.

SCHEMA: JONGEREN VAN 16 EN 17 JAAR

minimum rusttijden	
dagelijkse rust	12 uur
• in elk geval tussen	22.00 - 06.00 uur
• of	23.00 - 07.00 uur
wekelijkse rust	36 uur per periode van 7 x 24 uur
maximum arbeidstijden	
arbeidstijd per dienst	9 uur
arbeidstijd per week	45 uur
arbeidstijd per vier weken	gemiddeld 40 uur per week (160 uur)
zondagsarbeid	4 vrije zondagen per 13 weken. ¹ zo. werken, dan za. vrij
pauze	aangesloten pauze
	bij arbeid > 4,5 uur $\frac{1}{2}$ uur, bij arbeidstijd > 8 uur $\frac{3}{4}$ uur, waarvan $\frac{1}{2}$ uur aaneengesloten ²

¹ uitsluitend in collectief overleg kan worden afgesproken dat 13 vrije zondagen in een jaar mogelijk zijn.

² uitsluitend in collectief overleg kan een pauze van $\frac{1}{2}$ uur of 2 x $\frac{1}{4}$ uur worden afgesproken.

Veilig werken

Het Arbeidsomstandighedenbesluit kent speciale regels voor werknemers jonger dan 18 jaar. De extra bepalingen voor jeugdigen in het Arbobesluit sluiten aan bij de EU-richtlijn jongeren. Volgens deze richtlijn moeten jongeren op het werk beschermd worden.

Werken met machines, gevaarlijke stoffen, in afgesloten ruimtes, in de bouw en dergelijke kan gevaren met zich meebrengen, met name voor jeugdige werknemers. Werkgevers zijn verplicht alle gevaren op het gebied van veiligheid, gezondheid en welzijn in hun bedrijf te inventariseren en op te schrijven. Ze moeten verder vastleggen welke maatregelen ze hebben genomen om de gevaren voor hun werknemers zoveel mogelijk te beperken.

Risico-inventarisatie en -evaluatie

Voor werkgevers met jeugdige werknemers in dienst gelden de volgende specifieke aandachtspunten bij hun risico-inventarisatie en -evaluatie:

- Wat is de leeftijd van de jeugdige werknemer(s)?
- Welke specifieke gevaren zijn er op het gebied van veiligheid, gezondheid en welzijn voor de jeugdige werknemer?
- Hoe ziet de werkplek eruit?
- Met wat voor stoffen, agentia en fysische factoren krijgt de jeugdige werkgever te maken en hoe lang moet hij er mee werken?
- Welke arbeidsmiddelen worden er gebruikt en waarom en zijn er veiligheidsbrillen, speciale kleding, helmen en schoeisel aanwezig?
- Wat doet het bedrijf allemaal?
- Hoe is de inrichting en de organisatie?

- Wat voor opleiding hebben de jeugdige werknemers en wat moeten zij nog weten om goed en veilig te kunnen werken?

Bij de EU-richtlijn is een lijst gevoegd. Deze lijst bevat agentia, procédés en fysieke factoren die bij de inventarisatie en evaluatie in ieder geval aan de orde moeten komen. Arbodiensten en arbeidsinspectie kunnen meer informatie hierover geven.

Deskundig toezicht voor 16- en 17-jarigen

De risico-inventarisatie en -evaluatie geeft de werkgever inzicht in de eventuele gevaren op de werkvloer van zijn bedrijf. Bij de maatregelen daartegen hoort voor werknemers jonger dan 18 jaar altijd deskundig toezicht.

Het voordeel van deskundig toezicht is dat jeugdigen werkzaamheden mogen uitvoeren die zonder dat toezicht voor hen verboden zouden zijn. Ze maken zich zo de nodige verantwoordelijkheden en vaardigheden eigen, waardoor ze op 18-jarige leeftijd zelfstandig met dat werk aan de slag kunnen.

De inhoud en mate van toezicht zijn afhankelijk van de mogelijke gevaren die de jeugdige werknemer zonder dat toezicht zou kunnen lopen. Hoeveel toezicht er nodig is hangt onder andere ook af van de leeftijd van de werknemer. Iemand van begin 16 heeft over het algemeen meer toezicht nodig dan een werknemer van bijna 18 jaar. Lopen jeugdigen op hun werk specifieke gevaren, dan moeten ze een arbeidsgezondheidsonderzoek kunnen laten uitvoeren. Wat moet worden verstaan onder deskundig toezicht verschilt van bedrijf tot bedrijf. Een blauwdruk daarvoor bestaat niet. De risico's in het ene bedrijf zijn nu eenmaal veel groter dan in het andere bedrijf.

Enkele aandachtspunten voor deskundig toezicht

- Voor welke taken is de betreffende jeugdige werknemer het meest geschikt?
- Is hij of zij goed geïnstrueerd over zijn of haar taak?
- Zijn veiligheidsbrillen, speciale kleding, veiligheidsschoeisel en helmen aanwezig?
- Gebruikt of past de 16- of 17-jarige deze op de juiste manier toe?
- Werkt diegene die toezicht moet houden vlakbij of is die direct oproepbaar?

- Wordt de werkplek regelmatig beoordeeld?
- Is de voorlichting en instructie goed bij de jeugdige werknemer overgekomen?
- Is misschien nieuwe instructie noodzakelijk?
- Kan diegene die toezicht houdt ingrijpen in het productieproces wanneer dat noodzakelijk is voor de veiligheid van de jeugdige werknemer of voor die van andere werknemers?

Verboden werk en bijzondere werkzaamheden

Jeugdigen mogen allerlei soorten werk doen, maar werk dat gevaarlijk of schadelijk is voor de gezondheid, is voor alle werknemers jonger dan 18 jaar verboden. Jeugdigen lopen nu eenmaal meer risico doordat ze minder werkervaring hebben. Ook kunnen ze over het algemeen gevaren minder goed inschatten en zijn ze nog in de groei, zowel lichamelijk als geestelijk. Welke werkzaamheden voor alle werknemers jonger dan 18 jaar verboden zijn, staat in het kader 'Verboden werkzaamheden'.

Er zijn ook risicovolle werkzaamheden die werknemers van 16 en 17 jaar wel mogen verrichten, maar dan uitsluitend onder deskundig toezicht, zodat alle gevaar voorkomen wordt. Deze toezichthouder moet in de gaten houden of de jeugdige het werk goed doet, geen gevaar loopt of gevaarlijke situaties veroorzaakt. Diegene die toezicht houdt moet zelf zeer goed bekend zijn met het werk dat hij zijn 'pupil' opdraagt. Als een werkgever er niet in slaagt om deskundig toezicht zo te organiseren dat het gevaar bij bijzondere werkzaamheden wordt voorkomen, dan zijn de werkzaamheden alsnog verboden.

Voor 12-, 13-, 14- en 15-jarigen is ook al dit werk verboden!

Risicovolle werkzaamheden alleen onder deskundig toezicht

Werknemers van 16 en 17 jaar mogen alleen onder deskundig toezicht de volgende werkzaamheden uitvoeren:

- werken met gevaar voor instorting
- werken aan of in de buurt van hoogspanningsleidingen
- werken met stoffen die ontploffen, irriterend of bijtend zijn, of waarbij op de verpakking staat dat de stof schadelijk is met als toevoeging 'onherstelbare effecten niet uitgesloten'
- werken met persgassen, onder druk vloeibaar gemaakte gassen en opgeloste gassen. Dat geldt ook voor werken aan of met kuipen, bassins, leidingen of reservoirs waarin zich een of meer van deze gassen bevinden
- werken met, maken of vasthouden van artikelen die kunnen ontploffen, zoals vuurwerk
- het besturen van een trekker en het aan- of afkoppelen van aanhangwagens of werktuigen

Let op: 16- en 17-jarigen mogen met een trekker op de openbare weg rijden, als ze een trekkerrijbewijs hebben.

- werken met wilde, giftige of andere dieren die gevaar opleveren
- dieren slachten in een slachthuis
- saai zich herhalend werk doen, waarvoor de werknemer per stuk betaald wordt
- aan een machine of lopende band staan waarbij de werknemer niet zelf zijn arbeidstempo kan bepalen

Verboden werkzaamheden

Werknemers jonger dan 18 jaar mogen niet:

- werken met stoffen die giftig, sensibiliserend, kankerverwekkend, mutageen en voor de voortplanting schadelijk zijn
(Gevaarsaanduidingen horen op de verpakking van stoffen te staan)

Let op: hier vallen ook bestrijdingsmiddelen onder. Jongeren mogen pas 14 dagen na het verspuiten van bestrijdingsmiddelen op een gewas weer met dat gewas in aanraking komen.

- werken met stoffen die zich in het lichaam ophopen of slecht zijn voor de gezondheid (Gevaarsaanduidingen horen op de verpakking van stoffen te staan)
- werken met biologische agentia van categorie 3 of 4. Zie hiervoor het Arbo-besluit
- werken met of aan kuipen, bassins, leidingen of reservoirs met daarin een of meer van de genoemde stoffen
- werken onder overdruk, zoals duiken, in een caisson en in afgesloten ruimten
- werken met toestellen die schadelijke niet-ioniserende elektromagnetische straling kunnen uitzenden, zoals sealapparatuur, lasers en radarinstallaties
- werken op lawaaiige plekken. Het geluid mag niet harder zijn dan 90dB(A)
- werken met apparatuur die zo trilt dat het gevaar oplevert voor de gezondheid

Voorlichting

De werkgever is verplicht om al zijn werknemers, dus ook die van 16 en 17 jaar, informatie te geven over de risico's die ze lopen bij hun werk. Hij moet ze informeren over alle maatregelen die hij heeft genomen om hun veiligheid te waarborgen en hun gezondheid te beschermen, zoals de aanschaf van beschermende kleding en het afschermen van machines. Elke werknemer, dus ook de jeugdige, heeft het recht de risico-inventarisatie en -evaluatie op te vragen.

Meer weten?

Heeft u naar aanleiding van deze brochure nog vragen dan kunt u contact opnemen met de afdeling Publieksinformatie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

Postbus 90801, 2509 LV Den Haag

Telefoon: 0800-9051

Voor meer informatie kunt u ook onze internetsite raadplegen: www.szw.nl

Meer exemplaren van deze brochure kunt u per fax aanvragen onder vermelding van titel en bestelnummer (zie achterzijde).

Het faxnummer is 013-5953565.

Voor algemene vragen aan de rijksoverheid kunt u gratis bellen met de Postbus 51 infolijn, tel. 0800-8051, of raadpleeg www.postbus51.nl

**Ministerie van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid**

Postbus 90801
2509 LV Den Haag

Bestelnummer 110

Juni 2005 - 6311

Gewijzigde herdruk

Gratis uitgave